

**KARDEŞİM İŞİTME KAYIPLI:
BİR YAŞAM ÖYKÜSÜNÜN İNCELENMESİ**
Yüksek Lisans Tezi
Osman ÇOLAKLIOĞLU
Eskişehir 2018

KARDEŞİM İŞİTME KAYIPLI: BİR YAŞAM ÖYKÜSÜNÜN İNCELENMESİ

Osman ÇOLAKLIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özel Eğitim Anabilim Dalı

İŞitme Engelliler Öğretmenliği Programı

Danışman: Doç. Dr. Zerrin TURAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Ocak 2018

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Osman ÇOLAKLIOĞLU'nun "Kardeşim İşitme Kayıplı: Bir Yaşam Öyküsünün İncelenmesi" başlıklı tezi 20.12.2017 tarihinde, aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca Özel Eğitim Anabilim Dalı İşitme Engelliler Öğretmenliği programı yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı-Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)	: Doç.Dr. Zerrin TURAN	
Üye	: Prof.Dr. Yıldız UZUNER	
Üye	: Yard.Doç.Dr. Ahmet YIKMIŞ	

Prof.Dr. Handan DEVECİ
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Müdürü

ÖZET

KARDEŞİM İŞİTME KAYIPLI: BİR YAŞAM ÖYKÜSÜNÜN İNCELENMESİ

Osman ÇOLAKLIOĞLU

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aralık 2017

Danışman: Doç. Dr. Zerrin TURAN

Yaşam öyküsü olarak desenlenen bu araştırmanın amacı, işitme kayıplı kardeşi olan bir yetişkinin yaşam hikâyesinin incelenmesi ve işitme kayıplı kardeşin, kişinin yaşamı üzerine olan etkisinin derinlemesine anlaşılmasıdır. Araştırma verileri yarı-yapılandırılmış görüşmeler, yansıtılmalı araştırmacı günlükleri ve belge incelemesi teknikleriyle toplanmıştır. Toplanan veriler tümevarım yöntemiyle analiz edilerek 70 kod, 16 alt tema ve 6 temaya ulaşılmıştır. Araştırma bulguları; araştırmanın katılımcısı Ahmet'in işitme kayıplı kardeşinin hayatı üzerindeki etkilerini yaşantısının farklı dönemlerinde farklı biçimlerde değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. İlk başlarda kardeşinin işitme kayıplı olduğunu öğrendiklerinde ailece bir üzüntü yaşamışlar ancak bu duygu Ahmet açısından uzun sürmemiştir. Anne-babalarının kardeşlerinin eğitimi veya bakımıyla ilgili olarak kendisine ve diğer kardeşlerine fazladan bir sorumluluk yüklediklerini, işitme kayıplı kardeşlerine de ayrıcalıklı davranmadıklarını belirten Ahmet kardeşinin özellikle implant uygulanmasından sonra dil gelişiminde ortaya çıkan hızlı gelişme ile herkes gibi bir hayat sürdürebildiğini ve kendisine ilişkin sorumlulukları alabilecek yeterlikte olduğunu söylemektedir. Ahmet çocukluk döneminde kardeşinin işitme kaybının hayatı üzerindeki en olumsuz etkisinin Konya'dan Eskişehir'e taşınmak olarak görmektedir. Yeni bir okul ve arkadaşlarına alışmakta kısa süreli zorluk yaşayan Ahmet, bu dönemde Konya'yı özlemiştir. Ancak günümüzde bu durumun aslında kendileri için hem eğitim hem de yaşam kalitesi açısından olumlu sonuçlara neden olduğunu düşünmektedir. Ahmet işitme kayıplı kardeşini diğer normal işiten yaşlıtlarından ve diğer kardeşlerinden farklı görmediğini sık sık vurgulamakta ve ilerleyen yıllarda da yakın bir kardeşlik ilişkisini sürdüreceklərini düşünmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kardeş, Kardeş ilişkisi, Özel gereksinimli kardeş, İşitme kayıplı kardeş.

ABSTRACT

MY BROTHER HAS A HEARING LOSS: A LIFE STORY INVESTIGATION

Osman ÇOLAKLIOĞLU

Department of Special Education

Anadolu University Graduate School of Education Sciences, November 2017

Advisor: Assoc. Prof. Zerrin TURAN

The aim of this study, is to examine the life story of an adult who has a brother with hearing loss and to understand the effect of his brother on his life. The study designed as life story investigation data were collected through semi-structured interviews, reflective journals and documents. The data were analyzed using the induction method, and 70 codes, 16 sub-themes and 6 themes were identified. Research findings indicated that: The research participant Ahmet evaluated the effect of his brother with hearing loss on his own life differently at different periods of his life. Ahmet indicated that his parents did not put any extra responsibility on himself and his siblings in relation to the education or care of his brother, and that his parents did not give privileges to his brother with hearing loss, either. He said that his brother was able to live a life like everyone, he had a rapid language development after implantation, and that he was also capable of taking responsibilities related to himself. Ahmet saw the most negative effect of his brother's hearing loss on his life during his childhood as moving from Konya to Eskişehir. Ahmet, who experienced short-term difficulties in adapting to a new school and friends, longed for Konya in this period. Today, however, he thinks that this situation actually has led to positive results for them, both in terms of education and quality of life. Ahmet frequently emphasized that he did not see his brother with hearing loss different from his peers with normal hearing or his other siblings. He considered that a close brotherly relation would continue in the following years as well.

Keywords: Sibling, Sibling relationship, Sibling with special needs, Sibling with hearing loss.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren, destek olan ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Zerrin TURAN'a, ilgisini ve önerilerini paylaşmaktan kaçınmayan İşitme Engelliler Eğitimi Ana Bilim Dalı Başkanı sayın Prof. Dr. Yıldız UZUNER'e sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. Murat DOĞAN olmak üzere İşitme Engelliler Eğitimi Ana Bilim Dalı'ndaki bütün hocalarıma da teşekkür eder, minnetlerimi sunarım.

Amaçlarım peşinde giderken yanımda olan, beni destekleyen, yüreklendiren ve dualarını esirgemeyen babam Mehmet ÇOLAKLIOĞLU, annem Anakız ÇOLAKLIOĞLU, kardeşlerim Emrah ve Büşra ÇOLAKLIOĞLU'na teşekkür ederim. Hamallık yaparak bizi okutan babam, yaptığı tasarruflarla kılı kırk yarararak evi geçindiren annem ve maddi durumumuza bir an olsun isyan etmeyen kardeşlerim, hepimizi çok seviyorum. Emeklerinizin karşılığını verebilmek için daha çok çalışacağıma söz veriyorum.

Bu zorlu süreçte ailem gibi yanımda olan arkadaşlarım Fatih Mehmet ACAR, Abdullah GENÇ, Emrah AKKAYA, Yunus YILMAZ, Ramazan BEKAR ve Ufuk ATMACA başta olmak üzere İşitme Engellilerin Eğitimi Anabilim Dalı'nda birlikte çalıştığım tüm araştırma görevlisi arkadaşlarıma teşekkürler.

İşitme kayıplı kardeşiyle ilgili tecrübelerini benimle samimi bir şekilde paylaşarak işitme engellilerin eğitimi alanına katkıda bulunmayı canı gönülden kabul eden katılımcım Sayın Ahmet Bey'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Osman ÇOLAKLIOĞLU

Eskişehir 2017

20/11/2017

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Osman ÇOLAKLIOĞLU

20/11/2017

STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES

I hereby truthfully declare that this thesis is an original work prepared by me; that I have behaved in accordance with the scientific ethical principles and rules throughout the stages of preparation, data collection, analysis and presentation of my work; that I have cited the sources of all the data and information that could be obtained within the scope of this study, and included these sources in the references section; and that this study has been scanned for plagiarism with “scientific plagiarism detection program” used by Anadolu University, and that “it does not have any plagiarism” whatsoever. I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

Osman ÇOLAKLIOĞLU

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES	vii
İÇİNDEKİLER	viii
RESİMLER DİZİNİ	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Normal Gelişim Gösteren Çocuklar Arasındaki Kardeşlik İlişkisinin Özellikleri.....	4
1.1.1. Normal gelişim gösteren çocuklarda gelişim dönemlerine göre kardeşlik ilişkisi	5
1.1.1.1. <i>Okulöncesi dönem</i>	6
1.1.1.2. <i>Okul (Orta Çocukluk) dönemi</i>	7
1.1.1.3. <i>Ergenlik dönemi</i>	8
1.1.1.4. <i>Yetişkinlik dönemi</i>	8
1.1.1.5. <i>Yaşlılık dönemi</i>	8
1.1.2. Normal gelişim gösteren çocuklarda kardeşlik ilişkisini etkileyen özellikler	8
1.1.2.1. <i>Kardeşlerin doğum sırası</i>	9
1.1.2.2. <i>Kardeşler arası yaş farkının etkisi</i>	9
1.1.2.3. <i>Kardeşlerin cinsiyetinin etkisi</i>	10
1.1.2.4. <i>Çocuğun karakteri</i>	10
1.1.2.5. <i>Aile büyüklüğü</i>	11

1.1.2.6. <i>Ailenin sosyo-ekonomik durumu</i>	11
1.1.2.7. <i>Ebeveyn tutumları</i>	11
1.2. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Kardeşlik İlişkisi	12
1.2.1. Özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarda gelişim dönemlerine göre kardeşlik ilişkileri	12
1.2.1.1. <i>Okulöncesi dönem</i>	12
1.2.1.2. <i>Okul (orta çocukluk) dönemi</i>	14
1.2.1.3. <i>Ergenlik dönemi</i>	14
1.2.1.4. <i>Yetişkinlik dönemi</i>	15
1.2.1.5. <i>Yaşlılık dönemi</i>	16
1.2.2. Özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarda kardeşlik ilişkisini etkileyen özellikler	16
1.2.2.1. <i>Kardeşlerin doğum sırası</i>	16
1.2.2.2. <i>Kardeşler arası yaş farkının etkisi</i>	17
1.2.2.3. <i>Kardeşlerin cinsiyetinin etkisi</i>	17
1.2.2.4. <i>Çocuğun karakteri</i>	18
1.2.2.5. <i>Aile büyüklüğü</i>	18
1.2.1.6. <i>Ailenin sosyo-ekonomik durumu</i>	18
1.2.1.7. <i>Ebeveyn tutumları</i>	19
1.2.1.8. <i>Dini inanış</i>	19
1.2.3. Normal gelişim gösteren çocuğun özel gereksinimli kardeşine karşı duyguları	20
1.2.3.1. <i>Kızgınlık</i>	22
1.2.3.2. <i>Gücenme</i>	22
1.2.3.3. <i>Kıskançlık</i>	22
1.2.3.4. <i>Düşmanlık</i>	23
1.2.3.5. <i>Suçluluk</i>	23
1.2.3.6. <i>Keder</i>	23

	<u>Sayfa</u>
1.2.3.7. <i>Korku</i>	24
1.2.2.8. <i>Utanma ve sıkıntı</i>	24
1.2.2.9. <i>İnkâr</i>	24
1.2.2.10. <i>Uzlaştırma</i>	25
1.2.2.11. <i>Kabul</i>	25
1.3. İşitme Kayıplı Çocuklar ve Kardeşlik İlişkisi	25
1.4. İlgili Araştırmalar	25
1.4.1. İşitme kayıplı kardeşi olan normal gelişim gösteren bireylerle yapılan uluslararası araştırmalar	26
1.4.2. İşitme kayıplı kardeşi olan normal gelişim gösteren bireylerle yapılan ulusal araştırmalar	28
1.5. Araştırmanın Önemi	29
1.6. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları	32
2. YÖNTEM	33
2.1. Araştırmanın Modeli	33
2.2. Katılımcı	34
2.3. Veri Toplama Teknikleri	36
2.3.1. Günlük	36
2.3.2. Belge İncelemesi	36
2.3.3. Görüşme	37
2.4. Veri Toplama Ortamı	39
2.5. Verilerin Analizi	39
2.6. Geçerlik Güvenirlik Çalışmaları	40
2.7. Araştırma Etiği	40
3. BULGULAR VE YORUM	41
3.1. Ahmet'in Kişisel Özellikleri	41
3.1.1. Ahmet'in okuduğu okullar	41
3.1.1. Ahmet'in karakteri	42

	<u>Sayfa</u>
3.1.1. Ahmet'in hobileri	43
3.1.1. Ahmet'in hayata bakışı ve insan ilişkileri	43
3.2. Ahmet'in İşitme Kayıplı Kardeşiyle Kardeşlik İlişkisi ve Duyguları	46
3.2.1. Ahmet'in kardeşinin doğacağını öğrenmesi ve duyguları	46
3.2.2. Ahmet'in işitme kaybına ilişkin düşünceleri.....	47
3.2.3. Ahmet'in okul ve ergenlik döneminde işitme kayıplı kardeşi Mehmet'le kardeşlik ilişkileri.....	49
3.2.4. Günümüzde Ahmet'in işitme kayıplı kardeşi Mehmet'le kardeşlik ilişkileri ve duyguları.....	57
3.2.5. Gelecekte Ahmet'in işitme kayıplı kardeşi Mehmet'le olmasını düşündüğü kardeşlik ilişkileri ve duyguları	58
3.2.6. Ahmet'in diğer kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisi	58
3.3. Ahmet'in Mehmet ve Ailesiyle İlgili Sorumlulukları ve Bunlara İlişkin Düşünceleri	60
3.3.1. Geçmiş dönemdeki sorumlulukları.....	60
3.3.2. Gelecekte Ahmet'in Mehmet'le ilgili üstlenebileceği sorumluluklar....	64
3.4. Anne Babalarının Ahmet ve Mehmet'e karşı tutumları	65
3.5. İnsanların Mehmet'in İşitme Kayıplı Olduğunu Öğrendiklerindeki Tepkileri ve Ahmet'te Uyandırdığı Duygular	68
3.6. Mehmet'in İşitme Kayıplı Olmasının Ahmet'in Hayatına Etkileri	70
3.6.1. Konya'dan Eskişehir'e taşınma ve Ahmet'in üzerindeki etkileri.....	70
3.6.2. Mehmet'in işitme kayıplı olmasının akrabalık ve evlilik ilişkilerine etkisi.....	73
3.6.3. Ahmet'in Mehmet'in vasıtasıyla hayatına katılan işitme kayıplı diğer çocuklar hakkında düşünceleri	74
3.6.4. Mehmet'in işitme kayıplı olmasının Ahmet'in hayatına olan etkilerini yorumlaması	76
4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER	80
4.1. Tartışma	80

	<u>Sayfa</u>
4.2. Sınırlılıklar.....	91
4.3. Öneriler	91
4.3.1. İleriki araştırmalara yönelik öneriler.....	91
4.3.2. Uygulamaya yönelik öneriler	92
KAYNAKÇA.....	93
EKLER	
ÖZGEÇMİŐ	

RESİMLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Resim 3.1. Ahmet ve Mehmet Gülhane Parkı içindeki hayvanat bahçesinde keçinin yanındalar.	51
Resim 3.2. Mehmet lise öğrencisi, işyerinde özçekim yapıyorlar.....	54
Resim 3.3. Mehmet tarlada pancar topluyor	61
Resim 3.4. Ahmet, Mehmet ve annesi Eskişehir'deki yeni evlerine gelişleri.....	71
Resim 3.5. Sürücü kursunda Mehmet'in arkadaşının doğum günü kutlanıyor.	75
Resim 3.6. Ahmet, Mehmet ve babası Eskişehir'de ki evlerinde kanepede oturuyorlar.....	78

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Aile; kan bağılılığı, evlilik ve diğer yasal yollardan, aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan; bireyin cinsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel toplumsal bir birim olarak tanımlanmaktadır (Cerit, 2007, s. 19; Minuchin, 1974, s. 16; Özgüven, 2001, s. 89). Toplumdaki en küçük birim olan ailenin insan yaşamındaki yeri oldukça büyüktür (Koptagel, 1981, s. 37). Anne, baba ve çocuklar toplumun bu en önemli biriminde yaşamlarını birlikte sürdürmektedirler (Özbay, 2004, s.62).

Aile, onu meydana getiren anne, baba ve çocukların karşılıklı etkileşimde buldukları ve birbirlerini etkiledikleri dinamik bir sistemdir. Aile sisteminin oluşması evlilikle başlamaktadır. Çocukların aileye katılması ile sistem daha karmaşık hale gelmekte ve aile içindeki ilişkilerin çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Bu dinamik sistem içerisinde eşler, anne-baba/çocuklar ve kardeşler arasında yer alan alt sistem etkileşimleri mevcuttur. Sistemin her parçası diğer parçaları etkilemekte ve onlardan etkilenmektedir (Stoneman vd.,1988, s. 17-45).

Aile sistemi işlevlerini, aile fertlerinin oluşturduğu alt sistemlerle yerine getirmektedir. İşlevleri yerine getiren bu alt sistemlerden önemli bir tanesi de kardeşlik alt sistemidir (Atasoy, 2002, s. 29; Dunn, 1995, s. 24-27). Minuchin, (1974, s.16) kardeşlik sisteminin önemine değinerek, kardeşler alt sistemini çocukların akran ilişkileri yaşadığı ilk “sosyal laboratuvar” olarak tanımlamaktadır (Dunn, 1983, s. 793). Kardeşlik ilişkileri, çocukların ait oldukları dünyayı öğrenebilmeleri için doğal bir laboratuvardır. Kardeşler arası ilişkiler, diğer insanlar ile etkileşime geçmeyi, yaşadığı anlaşmazlıklar ile başa çıkmayı ve toplumda kabul görececek şekilde davranışlarına yön vermeyi öğrendiği sağlam ve güvenli ilişkilerdir (Howe ve Recchia, 2006, s. 4).

Kardeşler, aile sistemi içerisinde birbirleri ile özel ve önemli bir ilişkiyi paylaşmaktadırlar. Kardeş ilişkilerinin diğer ilişkilerden farkı, kardeşleri yaşamlarının dönüm noktalarına duygusal ve fiziksel bağlar ile hazırlamasıdır (Kaminsky ve Dewey, 2001, s. 405-407). Kardeşler sonu olmayan bir ilişki yaşarken kurdukları bağ sayesinde

elde ettikleri öğrenmeyi diğer sosyal ilişkilerinde de kullanmaktadırlar (Powell ve Ogle,1985, s.104-130; Buhrmester ve Furman, 1990, s. 1396; Girli,1995, s. 11).

Eşler, çocuklar ve hatta anne baba ile yaşananlardan bile daha uzun süreli olan kardeş ilişkisi (Dunn, 1995, s. 24-27) aile ortamında gelişmektedir (Stoneman, 2001 s. 134). Ailede kardeşler arasındaki ilişkiler yeni bir kardeşin doğumuyla başlarken, yalnızca bir kardeşin ölümü ile sona ermektedir. Dolayısıyla çocuklar arkadaşlarını seçtikleri gibi kardeşlerini seçmemektedir (Stoneman ve Brody, 1993, s. 1787). Aileye yeni bir birey olarak bebeğin katılması, aile içerisindeki diğer çocuklar için çok önemli bir olaydır (Stoneman, 2001, s. 134). Doğacak olan bebeğin, toplumun beklentilerini karşılayabilecek niteliklere sahip bir çocuk olması tüm aile üyeleri tarafından düşünülmektedir (Gargiulo, 1985'ten aktaran Küçüker, 1997, s. 1).

Hiçbir aile özel gereksinimi olan bir çocuğun doğacağını hayal etmemektedir. Çünkü çocuk ailenin geleceğe dair umutlarını temsil etmektedir. Yeni doğan çocuğun bir özel gereksiniminin olduğu haberini almak, aileyi çocuğa dair hayalleri ve beklentileri ile yüzleşmek için zorlamaktadır. Genellikle bu hayaller yeni doğan çocuktaki özel gereksinimin gerçekliği ile yer değiştirmektedir. Aileye yeni katılan bebeğin özel gereksinimli bir çocuk olması ailedeki tüm bireylerin hayatlarında değişikliğe ve yeni bir yaşam tarzına uyum sağlamayı gerekli kılmaktadır. Aile içerisindeki özel gereksinimli bir birey, günlük hayat içerisindeki bütün alanların bu durumdan etkilenmesine ve şekillenmesine neden olmaktadır (Pipp-Siegal, Sedey ve Yoshinaga-Itano, 2002, s. 12-15; Jackson ve Turnbull, 2004, s. 15-29).

Alan yazında, özel gereksinimli bir çocuğun doğumu normal gelişim gösteren aile üyeleri için tam bir trajedi olarak değerlendirilmektedir (Hawkins, Singer, ve Nixon, 1993'dan aktaran Moore, Howard ve McLaughlin, 2002, s. 49). Aile üyelerinden herhangi birindeki özel gereksinim veya kronik rahatsızlığın yalnızca o bireyi değil, aile alt sistemleri olarak tanımlanan eşler, anne-baba/çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkiyi de etkilediği yapılmış olan araştırmalar ile desteklenmektedir (Ahmetoğlu ve Aral, 2004, s. 237; Gargiulo, 1985, s. 231). Aileye özel gereksinimli bir bebeğin doğumu ve varlığı, aile alt sistemlerinden birisi olan kardeş ilişkilerinin doğası üzerinde de etkili olmakta, kardeşlerinin hayatına önceden tahmin edilemeyecek etkiler bırakmaktadır (Moyson ve Roeyers, 2011, s. 98). Bu ailelerde normal gelişim gösteren kardeşler, anne-babalarının yaşadıkları derin üzüntüleri paylaşmakta ve özel gereksinimli kardeşlerini yetiştirme sorumluluğunun bir kısmını üstlenmektedirler (Gath, 1992, s. 124).

Kardeş ilişkileri, çocuğun bütün gelişim süreçlerinde önemli bir konumda yer almaktadır (Eisenberg, Baker ve Blacher, 1998, s. 361). Kardeş ilişkisinde çocuklar, karşılıklı bir etkileşim içerisinde. Dolayısıyla kardeşlerden birisinin özel gereksinimi varsa bu durumun diğer kardeş üzerinde değişik etkileri ortaya çıkabilmektedir (Şenel, 1995, s. 36-38). Kardeşler arasında gelişen ilişkide yardım etme, öğretme türü etkinliklerde her iki çocuk için de anlamı olan etkinlikler arasında belirli bir denge mevcutken, kardeşlerden birisinin özel gereksinimli olması dengeyi bozabilmekte ve özel gereksinimli kardeşle olan ilişkiler daha az doyum sağlayıcı ve daha çok çatışmalı olabilmektedir (Begun, 1989, s. 566).

Özel gereksinimli çocukların normal gelişim gösteren kardeşleri, aile sisteminin tamamlayıcı bir parçasıdır. Kardeşlerin ilişkileri boyunca özel gereksinimli çocuk diğerlerini etkilemekte ve aynı zamanda etkilenmektedir. Kardeşlerin her biri bir diğerine sosyalleşme unsuru olarak görünmekte ve buna ek olarak, özel gereksinimli çocuğa çeşitli becerileri öğretmek için fırsatlar sağlayabilmektedir (Dunn, 1983, s.789).

Özel gereksinimli çocuk grubu içerisinde yer alan işitme kayıplı çocuklarda da durum farklı değildir. Akranları işitme kayıplı çocukların en iyi öğretmenleri olarak kabul edilmektedir (Bat-Chava ve Martin, 2002, s. 73). İşitme kayıplı çocukların normal gelişim gösteren kardeşleri işitme kayıplı çocukların karşılaştıkları ilk akranlarıdır ve işitme kayıplı çocuk ile çevrelerindeki diğer insanlardan daha fazla ilişki kurmaktadır. Bu nedenle kardeşler işitme kayıplı çocukların konuşma ve dil becerilerini geliştirmesine yardımcı olabilecek bir konumda yer almaktadır. Ayrıca işitme kayıplı çocukların kardeşleri işitme kayıplı çocukların sosyal anlayışlarını geliştiren ailedeki en önemli aktör konumunda yer almaktadır (Bat-Chava ve Martin, 2002, s. 74).

Kardeşlik ilişkilerinin kişinin gelişiminde önemi göz önüne alındığında, işitme kayıplı kardeşi olan kişilerin kardeşleriyle olan ilişkilerinin incelenmesi hem bu kişilerin gelişiminin daha iyi anlaşılmasına, hem de işitme kayıplı kardeşlere yaptıkları katkıların açığa çıkmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu sayede işitme kayıplı çocuklar için eğitim programları desenlenirken kardeşlere yönelik eğitim programları oluşturulabilir ve aynı zamanda bu kardeşler için de destek gerekip gerekmediği anlaşılabilir. Bu nedenle bu çalışmada işitme kayıplı kardeşi olan ve normal gelişim gösteren bir yetişkinin işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda normal gelişim

gösteren çocuklarda kardeş ilişkilerinin özellikleri anlatılacak ve bu özelliklerden yola çıkarak işitme kayıplı kardeşi olan bireylerde bu özelliklerin nasıl geliştiğine bakılacaktır. Bu çalışmayla işitme kayıplı kardeşi olan ve normal gelişim gösteren bir yetişkinin hayat hikâyesinin incelenmesi hedeflenmektedir.

1.1. Normal Gelişim Gösteren Çocuklar Arasındaki Kardeşlik İlişkisinin Özellikleri

İnsanlar doğumlarından itibaren sosyal destek aramakta (Bowlby, 1969, s. 198), fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı hissetmeyi öğrenmek için, güven duyabilecekleri kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda aile biriminin en önemli görevi, doğumdan sonra ailenin üyesi haline gelen bebeğin güvenli bir şekilde yetiştirilmesi için gerekli önlemleri almaktır. Aile, yaşam içerisinde çocuklarının karşılaşılabileceği stresli durumlardan çocuklarını korumak için destekleyici ve pozitif bir disiplin anlayışı içerisinde olmakta ve ebeveyn-çocuk ilişkisini bu duruma göre düzenlemektedir. Ancak aile içerisindeki tek pozitif kaynak ebeveyn çocuk ilişkisi değildir. Bireylerin % 80-90'ı en az bir kardeşe birlikte büyümektedir. Pozitif bir kardeş ilişkisi bireylerin hayatta karşılaştıkları stresli durumlarla etkili bir şekilde başa çıkmalarını sağlamaktadır (Gass, Jenkins ve Dunn, 2007, s. 168). Hayattaki en uzun ve en önemli ilişkilerden bir tanesi olan kardeş ilişkisi, bireylerin fiziksel ve psikolojik gereksinimlerini en iyi karşılayabildiği ilişkilerden birisidir (Dunn, 2000, s. 244; Seltzer ve Krauss, 1993, s. 99).

Kardeşin doğumu, çocuklar için problemleri bir durum yaratabilmesine rağmen (Kramer ve Gottman, 1992, s. 696), kardeşin varlığı birbirleri için öğrenme ve paylaşım ortamının zenginleşmesi anlamına gelmektedir. Kardeşin yaptıkları bazen ne yapılması bazen de ne yapılmaması gerektiğini öğretmektedir. Çocuklar günlük hayat ile ilgili bilinmesi gerekenleri bireye ait gelişim sırasında geliştirdiği öğrenme yöntemlerini kullanarak öğrenir. Bu yöntemlerden sosyal öğrenme yani model olma ve gözlem yoluyla öğrenme en sık kullanılanlardandır. Anne-babalar çocuk için model oluşturmaktadırlar ancak, anne-babalar yetişkin dünyasına ait oldukları için çocuklar kendisine daha yakın olan kardeşlerinden daha fazla şey öğrenmektedirler. Çünkü kardeş çocuğa tecrübelerinden yararlanma fırsatı sağlamaktadır (Dunn, 2005, s. 654-657; Fussell, Macias ve Saylor, 2005, s. 239-240).

Aile bireyleri olarak çocukların kardeşleriyle kurdukları olan psikolojik ve sosyal ilişkileri, anne babaları ile olan ilişkilerinden farklılık göstermektedir. Ebeveyn çocuk ilişkisiyle kıyaslandığında daha eşitlikçi bir yapıya sahip olan kardeş ilişkisinde (Seltzer, Begun ve Seltzer 1991, s. 311), kardeşlerin birbirlerinin sorunlarını anlamak ve iletişim kurmak konusunda anne-babalarıyla kurdukları ilişkilerine göre daha başarılı oldukları kabul edilmektedir. Özellikle çocuklar karşılaştıkları travmatik olaylarda birbirleri için destek kaynağı olmaktadır (Gass, Jenkins ve Dunn, 2007, s. 172). Bunun yanısıra sıcak ve olumlu bir kardeş ilişkisi kurarak aile içi çatışmaların zararlı etkilerinden kendilerini koruyabilmektedirler (Jenkins ve Smith, 1990, s. 188).

Kardeşi olan bir çocuk öncelikle paylaşmayı öğrenmektedir. Çünkü tek olan çocuk eşyalarını herhangi birisi ile paylaşmak zorunda değildir. Anne baba sevgisini ve giyecekleri gibi temel unsurları paylaşmayan çocuğun bu duyguyu yaşaması zordur. Ailede birden fazla kardeş olduğu zaman, kardeşler birlikte yaşamayı, paylaşmayı ve yaşama dair birçok bilgiyi öğrenirler. Kardeş kavgaları dahi çocuk için eğitici unsurlar taşımaktadır (Özbey, 2008, s. 149-155).

Kardeşler, “aile yaşam sahası” olarak tanımlanan ortak genetik, kültürel ve deneysel bir çevreyi paylaşmaktadırlar. Diğer ilişkilerden farklılık gösteren kardeş ilişkisi, herhangi bir kişiler arası ilişkiden daha uzun sürelidir. Kardeşler birbirlerine hayatın zor zamanlarında duygusal destek sağlamak ve sürekli etkileşimler yolu ile taklit, oyun, kurallara uyma, paylaşma gibi sosyal rolleri öğrenmektedirler. Kardeşler birbirleri için sevecen, şefkatli duyguların yanında, rekabet ve kıskançlık hisleriyle arkadaş, öğretici ve rakip olma gibi yeni rol modelleri oluşturmaktadır (Ariel, 2006, s. 139; Howe ve Recchia, 2006, s.4 ; Moore, Howard ve McLaughlin, 2002, s. 56; Seltzer vd., 1991, s. 310).

1.1.1. Normal gelişim gösteren çocuklarda gelişim dönemlerine göre kardeşlik ilişkisi

Kardeş ilişkileri bireylerin ömürleri boyunca deneyimleyecekleri en uzun, en dayanıklı ve önemli ilişki dinamikleri olduğundan, insan ilişkileri içerisinde eşsiz bir pozisyon bulmaktadır. Kardeşler aile yaşam alanı içerisindeki çevrede yaşamakta, çok büyük oranda aynı genleri taşımakta, aynı kültürü ve benzer deneyimleri yaşamaktadırlar (Whiteman, McHale ve Soli 2011, s. 129-130; Seltzer, Begun ve Seltzer, 1991, s. 311).

Kardeş ilişkileri gelişimsel açıdan ele alındığı zaman, kardeşler arası ilişkilerin yaşamlarının her döneminde farklı özelliklere ve rollere sahip olduğu görülmektedir. Belirli bir gelişim dönemindeki kardeş ilişkilerinin anlaşılabilmesi için, içinde bulunulan dönemin genel özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir (Crouthamel, 1988, s. 119-131; Powell ve Ogle, 1985, s. 103-133). Her ilişkide olduğu gibi kardeşler arasındaki ilişki de durağan değil, aksine dinamik bir yapıdadır. Kardeşlerin değiştiği ve geliştiği oranda, kardeşler arasındaki ilişki de değişmekte ve gelişmektedir. (Ahmetoğlu ve Aral, 2004, s.237; Dunn ve McGuire, 1992, s. 92; Seltzer ve Krauss, 1993, s. 101). Bu nedenle çocukluktan ergenliğe ve ergenlikten yetişkinliğe doğru hayatın farklı dönemlerinde kardeşlik ilişkisi de değişime uğramaktadır (Whiteman, McHale ve Soli 2011, s. 130).

1.1.1.1. Okulöncesi dönem

Okulöncesi dönemde kardeşler birbirlerinin en iyi ve sürekli arkadaşlarıdır. Kardeşler bu dönemde zamanlarının çok büyük bir kısmını birlikte geçirmekte, diğer dönemlere oranla daha sık ve yoğun bir ilişki kurmaktadır (Furman ve Buhrmester, 1985, s. 456-459). Çocuklar ilk arkadaşlık-akran ilişkilerini aileleri içerisinde kardeşleri ile geliştirmektedirler. Kardeşlerin aralarında geliştirdiği arkadaşlık ilişkisi sosyal gelişimleri için önemli bir başlangıçtır. Okulöncesi dönemde oyuncaklar, giysiler, ortak yaşam alanı olan odalar ile birlikte yaşamlarındaki önemli birçok deneyimi de paylaşmayı öğrenmektedirler. Çocuklar kardeşleri ile birlikte kurdukları bu sosyal ilişki sayesinde daha sonra öğrenecekleri bilgilerin temelini atarlar ve bu durum kişilik gelişiminde önemli bir yer tutar (Powell ve Ogle,1985, s.104-130).

Bu dönemde aşılması gereken iki önemli durum vardır. Bu durumlardan birincisi yeni bir çocuğun doğumuna, daha önce aileye katılmış olan büyük çocuğun nasıl tepki vereceğidir. İkinci durum ise kardeş rekabetini nasıl deneyimleyeceğidir (Harris ve Glasberg, 2003, s. 79-82). Okulöncesi dönemde zamanlarının büyük bir kısmını birlikte geçiren kardeşler (Buhrmester, Furman, 1990, s. 1396), bu dönemde geliştirdikleri sıcaklık ve sevgi ile ileriki dönemlerdeki yakınlık ve korumayı oluşturur (Harris ve Glasberg, 2003, s. 79-82). Kardeş ilişkisi belirgin bir şekilde karşılıklı ve sık olmaktadır (Dunn,1983, s. 792). Kardeşler arasında karşılıklılık içerisinde duygusal ton olumlu veya olumsuz yönde olabilirken, ilişki rekabetçi ve saldırgan ya da işbirlikçi, yardımcı ve arkadaşça olabilir (Dunn, 1988, s. 119).

Büyük olan kardeşler kardeş ilişkilerinde davranışları ile küçük kardeşlerine model olmaktadır. Küçük kardeşleri ile oynadıkları oyunlarda tipik oyun lideri olup küçük çocuklar için güvenli bir kaynak oluşturmaktadırlar. Küçük çocuklar ağabey ve/veya ablalarının rehberliği sayesinde önemli beceriler kazanmaktadır. Oyun arkadaşı olan büyük kardeşler sayesinde çocukların dil, motor ve sosyal becerileri gelişmektedir (Harris ve Glasberg, 2003, s. 79-90).

1.1.1.2. Okul (orta çocukluk) dönemi

Bu dönemde çocuklar okula başlamakta, aile dışındaki insanlar ile etkileşime girmekte ve dünyaları genişlemektedir. Çocuklar okullarında arkadaş edinmeye başlamakta, kardeşleri ile birlikte geçirdikleri zaman azalmaktadır. Okul döneminde ailenin okula başlayan çocuk üzerinde etkisi giderek azalmakta, kardeş ilişkileri de devam etmekle birlikte değişime uğramaktadır. Kardeşlerden birisinin okula başlaması ile aralarındaki ilişki değişmektedir. Kardeşlerden bazıları sürekli birlikte olmadıklarında daha iyi arkadaş olurken, bazıları ise yakın oldukları zamanı özlemektedir. Çocukların okulda aile üyeleri haricindeki insanlar ile kuracakları arkadaşlıklar evdeki ilişkilerinin değişmesine yol açabilmektedir. Bu duruma örnek olarak okulda sürekli erkek arkadaşlarıyla vakit geçiren bir erkek çocuğunun, evde kız kardeşi ile daha az zaman geçirmesi ve kız kardeşinin bu duruma üzülmesi verilebilir (Dunn 1995, s. 30-35).

Kardeşler büyüdükçe ilişkilerindeki güç kullanımı, çatışma, ilişkide samimiyet gibi kişisel özelliklerde azalma görülmektedir. Bunun nedeni olarak bu dönemde okula başlayan çocukların kardeşleri ile birlikte daha az vakit geçirmeleri olarak görülmektedir (Buhmester ve Furman, 1990, s. 1396). Okul döneminde kardeşlerin birbirlerine yönelik soğuk saldırgan ve düşmanca davranışları arasında bir ilişki vardır (Dunn, 1988, s.119). Çocuklar büyüdükçe kardeşler arasındaki fiziksel boyutlu kavgalar azalmaktadır. Altı ve on yaşları arasındaki kardeşler arasında fiziksel kavgalar görülürken ortalama on yaşından itibaren kavgaların azaldığı görülmektedir. Bu dönemde kardeşler arasındaki dengeler de değişmektedir. Küçükken tartışmaları kazanamayan küçük kardeşler, beş-altı-yedi yaşlarına geldikleri zaman, büyükler ile alay etme ve kızdırma davranışlarını geliştirmektedirler (Dunn, 1995, s. 24-27).

1.1.1.3. Ergenlik dönemi

Ergenlik döneminde kardeşler, okul öncesi ve okul dönemlerine göre kardeşleriyle çok daha az birlikte zaman geçirmektedirler. Ailelerinden ayrılmaya ve arkadaşlarıyla daha çok zaman geçirmeye başladıklarından kardeşleri ile aralarındaki duygusal bağa da daha az ihtiyaç duymaktadırlar. Ergenlik döneminde kardeşler akranlarına, anne-babaları ve kardeşlerinden daha yakındırlar ve kardeşlerinden uzaklaşmaktadırlar (Buhrmester ve Furman, 1990, s. 1390-1396).

Ergenlik döneminde kardeşler arasındaki ilişkiye ayrılan zamanın azalması ile birlikte kardeş ilişkisinin zayıflayabildiği görülmektedir. Bununla birlikte bu durum aileden aileye çeşitli farklılıklar gösterebilmektedir. Bazı kardeşler birbirlerine ergenlik döneminde yakınken, bazıları ise uzaklaşmaktadır. Kardeşlerin yetişkinlik döneminde ise birbirlerine tekrar yaklaştığı görülmektedir (Dunn, 1995, s. 30-35).

1.1.1.4. Yetişkinlik dönemi

Yetişkinlik döneminde kardeş ilişkisi yeni bir boyut kazanmaktadır. Kardeşler bu dönemde evden ayrılıp yeni bir hayata başlamaktadırlar. Kardeşler, aileleri ve dolayısı ile kardeşleri ile birlikte yaşadıkları evden ayrılıp bağımsızlaşmakta ve kendi yaşamlarını kurmaktadırlar (Powell ve Ogle, 1985, s. 103-133).

1.1.1.5. Yaşlılık dönemi

Yaşlılık döneminde bireylerin çocukları evden ayrıldıklarında ya da eşler öldüğünde kardeşler yine birbirlerine destek sağlamakta, bazı durumlarda yaşamın ilk yıllarındaki gibi son yıllarında da birlikte yaşamaktadırlar (Cicirelli, 1994'den aktaran Raghuraman, 2008, s. 15).

1.1.2. Normal gelişim gösteren çocuklarda kardeşlik ilişkisini etkileyen özellikler

Kardeşler arasındaki ilişki gelişimin her döneminde birçok değişken tarafından etkilenebilmektedir (Yıldırım, 2005, s. 7-13). Kardeşler arasındaki ilişkiyi ve ilişkinin niteliğini belirlemek için birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan bu araştırmalarda kardeş ilişkisinin doğum sırası, yaş farkı, cinsiyet (Goetting, 1986, s. 704) çocuğun karakteri, aile büyüklüğü, ailenin sosyo-ekonomik durumu ve ebeveyn tutumları gibi geniş bir

yelpazede yer alan faktörlerin etkilediği görülmüştür (Kılıçarslan, 2001, s. 34-35; Dunn ve McGuire 1992, s. 92; Stoneman ve Brody, 1993, s. 1976-1977).

1.1.2.1. Kardeşlerin doğum sırası

Farklı şekillerde kurulan kardeş ilişkileri ile kazanılan deneyimler, büyük ya da küçük kardeş olma durumuna göre şekillenmektedir. Büyük kardeşler genellikle küçük kardeşleri ile olan etkileşimleri yönetir, onları eğitirken ve öğretmen rolü üstlenirken, küçük kardeşler korunmaya ve eğitime eğilimlidir. Kardeşler birbirleri ile girdikleri etkileşimlerle birbirlerine birçok sosyal ve bilişsel destek sağlamakta, sağlıklı bir kişisel gelişime yardımcı olmaktadır (Volling, 2012, s. 15-17; Silver ve Frohlinger-Graham, 2000, s. 282; Furman ve Buhrmester, 1985, s. 448). Küçük kardeşler genellikle büyüklerden yardım ve kendilerini cesaretlendirmelerini istemekte ve bunu erkek kardeşlerinden ziyade kız kardeşlerinden beklemektedir. Kız çocukları erkek çocuklara göre kendilerinden küçük kardeşlere daha yakın, koruyucu ve işbirlikçidir (McHale vd., 2007, s. 227-235).

Ailenin ilk doğan yani en büyük çocuğu bir bağıllık kaynağı ve özdeşim modeli, oyun arkadaşı olarak görülmekte ve kardeş ilişkisinin olumlu yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca büyük kardeş, toplumsallaşma, kişilik gelişimi ve sosyal gelişim açısından diğer kardeşleri için önemli bir rol modelidir. Büyük çocuklar kardeşleri için bir öğretmen rolü üstlenmekte ve çocuk oyunları, ilk okuma alıştırmaları, oyun alanlarında uygun davranışlar sergilemeleri gibi bilişsel ve fiziksel becerilerin kazanılmasında kardeşlerine yol göstermektedir. Küçük kardeşler ise olaylara açıklama bulmaya çalışmakta ve hoş sözlerle büyük kardeşi kandırma davranışı sergilemektedirler (Kılıçarslan, 2001, s. 34-35).

1.1.2.2. Kardeşler arası yaş farkının etkisi

Yaş farkı az olan normal gelişim gösteren kardeşlerin birbirleriyle ve arkadaşlarıyla daha fazla birlikte olduklarını ve ilişkilerinin diğer kardeşlere oranla daha samimi olduğunu, ayrıca kardeşlerin geliştirdiği bu etkileşimin bireysel başarılarında daha etkili olduğu belirtilmiştir (Dunn ve McGuire, 1992, s. 92).

Anne-babalar, ağabey ve ablaların küçük kardeşlerine iyi bir örnek olmalarını istemekte, büyük çocukların aksi yönde davrandıklarında onları uyarmaktadırlar. Anne

babalar ayrıca küçük kardeşlerin de ağabey ve ablalarını taklit etmesini, onlara uymasını istemektedirler. Kardeş ilişkilerinin en iyi olduğu koşul ikizlerde ya da çoklu doğumlarda olduğu gibi kardeşler arasındaki yaş farkının çok az olduğu durumlardır (Dunn ve McGuire, 1992, s. 92; Atasoy, 2002, s. 84-85).

Kardeş etkileşiminde roller asimetrik olabilmektedir. Çocuklar kardeşlerine göre baskın ya da baskın olmayan bir rol üstlenebilmektedir. Ayrıca çocuklar birbirlerine eşit seviyelerde baskın olabilmektedir. Aralarında yaş farkı olan kardeşlerden küçük çocukların özel gereksinimi olması durumunda kardeş ilişkisi asimetrik ve büyük kardeş baskındır. Bu durum kardeşlerden büyüğün özel gereksinimli olması durumunda ise küçük olan çocuk abisine ya da ablasına baskın bir rol üstlenmektedir. Ancak kardeşlerin asimetrik bir etkileşim kurması kardeş ilişkisi üzerinde olumsuz bir etkisi oluşturmamaktadır (Stoneman, 2001, s. 136).

1.1.2.3. Kardeşlerin cinsiyetinin etkisi

Erkek ve kız çocukları, kardeşlerine farklı tutum ve davranışlar gösterebilmektedir. Bu durumun nedeni olarak; kardeşlerin cinsiyet farkı, yaş, doğum sırası ve anne-baba tutumları olarak görülmektedir. Ailedeki çocukların kız kıza olduğu durumda, erkek kız ya da erkek erkeğe göre daha fazla kıskançlık görülmektedir. Yaş olarak büyük olan kız çocuğu, kendisinden küçük olan erkek kardeşine göre kız kardeşine karşı daha fazla saldırgan olabilmekte, yaşça büyük erkek çocuğu ise kendisinden küçük erkek kardeşiyle kavga etme eğilimi göstermektedir. Yaş farkının çok olduğu kardeş ilişkilerinde ise kardeşlerin cinsiyeti fark etmeksizin ilişkinin daha sevgi dolu ve samimi olduğu görülmektedir (Atasoy, 2002, s. 84-85). Ayrıca aynı cinsiyetteki kardeşlerin birbiriyle tartışmaya farklı cinsiyetteki kardeşlere göre çok daha yatkın oldukları görülmektedir (Kılıçarslan, 2001, s. 34-35).

1.1.2.4. Çocuğun karakteri

Karakter, bir bireyin çevresiyle ve diğer insanlarla kurduğu ilişkilerde, kendine özgü olarak kullandığı davranış biçimidir. Karakterin insan yaşamının ilk yıllarında oluştuğu, hayatı boyunca geliştiği ve kalıtsal özelliklerden etkilendiği varsayılmaktadır.

Kardeşler arası ilişkiyi inceleyen araştırmacılar; sabırsızlık, hareketlilik, hayal kırıklığı ve öfkeli olma gibi duygularını katı bir şekilde yaşayan çocuklar üzerinde

çalışmışlar, bu tür çocukların kardeş ilişkilerinde diğer çocuklara göre daha aşırı seviyede çatışmalar ve düşük seviyede olumlu ilişkiler yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Kardeş çatışmalarında her iki çocuğun da karakteri önemlidir (Kılıncarslan, 2001, s. 55-86).

1.1.2.5. Aile büyüklüğü

Geçmişten günümüze ekonomik, sosyal ve kültürel olaylar sonrasında aile yapısında ve işleyişinde meydana gelen değişikliklerin, ailedeki bütün üyeleri etkilediği görülmektedir. Aile sisteminin değişmesiyle ailedeki birey sayısı azalmakta, anne babalar daha az çocuk istemekte ve aile yapısı genişten çekirdeğe doğru şekil kazanmaktadır. Çekirdek ailelere yeni katılan çocukların arasındaki yaş farkının da az olması tercih edilmekte ve bu durum aile üyeleri arasında daha yakın ilişkiler kurulmasına olanak sağlamaktadır (McHale ve Gamble, 1989, s.433).

1.1.2.6. Ailenin sosyo-ekonomik durumu

Sosyo ekonomik durumu düşük olan aile üyeleri arasındaki iletişim bağının, yüksek olan aile üyelerine göre daha düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu durum kardeşler arasındaki ilişkiyi de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Anne babası boşanmış olup anne veya babasıyla birlikte yaşamak zorunda kalan veya anne babasından herhangi bir tanesini kaybetmiş olan kardeşler, bu duruma ek olarak aile gelirlerindeki düşüş sonrasında daha zor bir ilişki sürecine girebilmektedir (Deater-Deckard ve Dunn, 2002, s.586).

1.1.2.7. Ebeveyn tutumları

Anne baba tutumları, çocuğun yaşama, nesnelere ve insanlara yaklaşımında ve ayrıca çocukta oluşan tutum ve davranışın temelini oluşturmada oldukça etkilidir. Kardeşe tepkilerin oluşmasında anne ve babanın tutumları etkili olmaktadır. Uyumsuz aile ortamında yaşayan çocuklar, uyumlu aile ortamında yaşayan çocuklara göre kardeşleriyle daha düşmanca ve saldırgan ilişkiler geliştirmektedir. Bunun yanında yakın ve destekleyici ilişkiler geliştiren kardeşler, stres altında gelişen psikolojik sorunlara karşı korunma sağlamaktadır (Kılıncarslan, 2001, s.139-150).

Annelerin çocuklarına yönelik olumsuz davranışları, kardeşler arasındaki ilişkiyi doğrudan etkileyip sorunlara neden olurken, anne sevgisi kardeşlerin birbirlerini desteklemesine neden olmaktadır (Dunn vd., 1999, s. 1025).

Normal gelişim gösteren kardeşler arasındaki kardeşlik ilişkisi bir kardeşte özel bir gereksinim ortaya çıktığı zaman belirli değişiklikler gösterebilmektedir.

1.2. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Kardeşlik İlişkisi

Özel gereksinimi olan çocuğun doğumundan sonra ailelerdeki üyelerin tümüne, daha fazla sorumluluk, daha fazla çaba ve kendilerine ayırabilecekleri daha az zaman düşmektedir. Ailede kronik hastalıklı/özel gereksinimli bir çocuğun varlığı, bir bütün olarak ailenin yapısında, işleyişinde, aile üyelerinin rollerinde önemli değişiklikler yaratabilmekte; aile üyelerinin yaşamlarını, duygu ve düşüncelerini olumsuz yönde etkileyebilen ek bir stres kaynağı oluşturabilmektedir. Özel gereksinimli bir çocuğun durumu yalnızca o çocuğu etkilemekle kalmayıp, aile yaşamının etkileşimsel doğasına bağlı olarak, zaman zaman eşlerin evlilik ilişkisini, anne/baba/çocuk ilişkilerini ve dolayısıyla kardeşler arası ilişkileri de olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Ahmetoğlu ve Aral, 2004, s. 237).

Özel gereksinimli kardeşi olan çocuklar ile ilgili yapılan az sayıda çalışmanın bulguları normal gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşlerini kendilerinden farklı olarak görmediğini, aynı zamanda kardeşlerini eşsiz özellikleri olan bireyler olarak tanımlamakta ve görmekte olduklarını ortaya koymaktadır (Stalker ve Connors, 2004, s. 223-228). Normal gelişim gösteren çocuklar özel gereksinimli kardeşlerini stresli hayat olaylarına karşı korumakta ve ebeveyn rollerini üstlenebilmektedirler (Gass, Jenkins ve Dunn, 2007, s. 172).

1.2.1. Özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarda gelişim dönemlerine göre kardeşlik ilişkileri

1.2.1.1. Okulöncesi dönem

Özel gereksinimli kardeşi olan çocuklar bu dönemde kardeşlerinin özel gereksinimini ya da kronik rahatsızlığını anlayamamaktadır. Özel gereksinimli kardeşinin kendisinden farklılığını fark edebilen okul öncesi dönemdeki normal gelişim gösteren

kardeşler, özel gereksinimli kardeşlerinin durumu karşısında şaşkın, korkmuş, kızgın olabilmektedir. Bunun yanında özel gereksinimli kardeş ebeveynlerin daha çok bakımına ve ilgisine ihtiyaç duyduğundan, bu durum normal gelişim gösteren küçük kardeşlerin özel gereksinimli kardeşlerini kıskanmalarına onlara karşı düşmanlık beslemelerine neden olmaktadır. Ayrıca kardeşlerinin özel gereksinim durumunu algılaması ve olaylara gerçekçi bakması mümkün değildir. Bunun sonucunda da bazı kardeşler ailelerindeki bireylerin özel gereksinimli çocukla daha çok vakit geçirdiğini, onu daha çok sevdiğini düşünebilir ve kardeşini taklit etme davranışı gösterebilirler (Powell ve Ogle,1985, s.104-130).

Okulöncesi dönemde özel gereksinimli kardeş ile ilişkilerin kardeşlerin yaşamlarının sonraki dönemlerine göre daha iyi olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu dönemde çocuklar yargılamayı ve yargılayıcı düşünmeyi henüz öğrenmemiştir. Özel gereksinimli kardeşine karşı geliştirilen duygular, normal gelişim gösteren kardeşe karşı geliştirilen duygular gibidir (Powell ve Ogle,1985, s.104-130; Ahmetoğlu ve Aral, 2004, s. 237; Turnbull & Turnbull, 1990'dan aktaran Moore, Howard, McLaughlin, 2002, s. 49-50).

Çocukların kardeşlerinin özel gereksinimine olan ilgisi ve özel gereksinimi hakkında bilgi almak istemesi yaşları ile ilişkilidir. Küçük çocuklar kardeşlerinin özel gereksiniminin ne kadar kritik olduğunu anlamak isterken, yaş ilerledikçe neden kendilerinde özel gereksinim olmadığını, genlerinde böyle bir durumun olup olmadığını ve kardeşlerinin özel gereksinimli olmasının nedenini araştırmaktadırlar (Cramer, 1997, s. 46-51). Kardeşlerinin özel gereksinimini henüz yetersiz olan deneyimleri ile yorumlamaya ve durumu anlamlandırmaya çalışan çocuklar, derin bir keder ve üzüntü içerisinde bulunan anne babaların içinde bulunduğu duygu durumlarını hissetmekte, özel gereksinimli kardeşlerinin içinde bulunduğu duruma kendilerinin neden olduğunu ve hatta özel gereksinimli kardeşlerinin içinde bulunduğu durumdan korumakta geç kaldıklarını düşünmektedirler. Yaptıkları hatayı biraz olsun telafi edebilmek ve yüreğine su serpebilmek için özel gereksinimli kardeşlerine iyi davranmaktadırlar (Lobato vd., 1993, s. 397-399).

1.2.1.2. Okul (orta çocukluk) dönemi

Özel gereksinimli kardeşi olan çocukların, okul döneminde kardeşlerinin arkadaşlarının kardeşlerinden farklı olduğunu fark etmekte ve özel gereksinimli kardeşlerinin bu durumundan utanç duyabilmektedirler. Bunun yanı sıra normal gelişim gösteren kardeş, özel gereksinimli kardeşinde bulunan engelin kendisinde de ortaya çıkabileceğinden, bulaşıcı olabileceğinden korkmakta ve özel gereksinimli kardeşinin bu durumundan dolayı kendisini suçlayabilmektedir (Powell ve Ogle,1985, s.104-130).

Bu dönemde kardeşler daha önce de belirtildiği gibi yeni çocuklar ile karşılaşmakta ve yeni arkadaşlıklar kurmaktadır. Çocuklar yeni arkadaşlarından sadece en çok güvendiklerine, özel gereksinimli kardeşleri hakkında bilgi vermekte ve diğer arkadaşlarının bu durumdan haberdar olmasını istememektedirler (Hames, 2008, s. 497-498). Çünkü toplum “özel gereksinimi” olağan dışı bir durum olarak değerlendirmekte, çocuk özel gereksinimli kardeşten dolayı arkadaşları tarafından etiketlenmekte ve özel gereksinimli kardeşlerinin durumuyla ilgili yapılan farklı yorumlarla yüz yüze kalabilmektedir. İnsanlar tarafından kardeşleri hakkında yorum yapıldığı zaman çocuklar, özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın kendileri için felaket olmadığını ifade etmektedirler (Stalker ve Connors, 2003, s. 218-230).

Okul başladığı zaman çocuklar özel gereksinimli kardeşleri ile birlikte aynı okula gitme veya gitmeme konusunda sürekli bir ikilem içerisindeyler ve kardeş koruyuculuğu rolü üstleneceklerini düşünmektedirler. Kardeşlerinin durumu ile ilgili olarak arkadaşları tarafından etiketlenen çocuklar, hem ilgi alanlarındaki aktiviteleri gerçekleştirmekte hem de aileleri ile birlikte dışarıdaki aktivitelere katılmakta büyük zorluklar yaşayabilmektedir. Özel gereksinimli kardeşine bakıcılık rolünü üstlenmeleri ve sorumluluklarının artması ile çocukların kaygı ve endişe düzeyleri artmaktadır (Moore, Howard, McLaughlin, 2002, s. 50-51).

1.2.1.3. Ergenlik dönemi

Ergenlik ve erken yetişkinlik dönemlerinde bireylerin özel gereksinimli kardeşlerine karşı duyguları belirsizlik göstermektedir. Bu dönemde özel gereksinimli kardeşi olan ergenler, özel gereksinimli kardeşi olmayan ergenlere göre daha uyumsuz bir tavır içerisindeyler. Özel gereksinimli kardeşi olan ergenler bireysel farklılıklara ve

kardeşlerinin özel gereksinimine saygı duymasına rağmen, kardeşlerinin içinde bulunduğu durumdan rahatsız olmaktadır (Moore, Howard, McLaughlin, 2002, s. 51).

Bu dönemde normal gelişim gösteren çocuklar için bir grubun üyesi olmak oldukça önemlidir. Özel gereksinimi olan bir kardeşin olması normal gelişim gösteren kardeşi için utanç verici bir durum olabilmektedir. Gelecekleri hakkında planlar yapmaya ve düşünmeye başlayan ergenler, kardeşlerinin özel gereksiniminin kendilerini ne yönde etkileyeceğini merak etmektedirler. Ergenlerin özel gereksinimli kardeşlerinin durumu, hayata nasıl uyum sağlayacağı ve nasıl arkadaşlıklar kurup sonrasında evleneceği gibi konularda endişeleri vardır. Özel gereksinimli kardeşin durumun ergenlerin kariyer seçiminde önemli bir etkisi olduğu öne sürülmektedir (Buhrmester ve Furman, 1990, s. 1390-1396).

1.2.1.4. Yetişkinlik dönemi

Özel gereksinimli kardeşi olan yetişkinler evden ayrılmış olmalarına karşın yine de ailelerine ve kardeşlerine destek sağlamaya devam etmekte ve özel gereksinimli kardeşlerinin bakım sorumluluklarına yardımcı olmaktadır. Normal gelişim gösteren yetişkin kardeş tarafından yapılan bu yardım, ebeveynlerin yaşının giderek artması ve özel gereksinimli çocuklarına sağladıkları desteğin azalması ile birlikte zorunluluk haline dönüşmektedir. Ancak özel gereksinimli kardeşi olan yetişkinlerin rolleri yeterince bilinmemektedir (Pricho, Patrick ve Burant, 1996, s. 318).

Yetişkin bireyler ve özel gereksinimli kardeşleri arasında etkili bir iletişimin olması, kardeşler arasındaki bağı epeyce kuvvetli kılmaktadır. Ayrıca kardeşler kendilerini birbirlerine yakın hissetmekte ve dolayısıyla aralarındaki ilişkinin kalitesi artabilmektedir. Normal gelişim gösteren kardeşler evden ayrıldıkları zaman özel gereksinimli kardeşlerine sağladıkları işlevsel yardım miktarı azalabilmektedir. Özel gereksinimli bireyler normal gelişim gösteren kardeşleri ile ayrı yaşarken, birlikte yaşamalarına göre çok daha az işlevsel yardım almalarına rağmen, kardeş ilişkilerindeki kuvvetli bağda herhangi bir değişme olmayabilmektedir. Bu durum normal gelişim gösteren kardeşlerde de benzer şekilde görülmektedir (Pricho, Patrick ve Burant, 1996, s. 323-324).

1.2.1.5. Yaşlılık dönemi

Özel gereksinimli kardeşi olan bireyler yaşamlarının her döneminde olduğu gibi yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde de kardeşlerinden etkilenmeye devam etmektedir (Pricho, Patrick ve Burant, 1996, s. 318). Bu dönemde de kardeşler özel gereksinimli kardeşlerine destek sağlamakta ve bakım sorumluluklarına yardımcı olmaya devam etmektedir.

1.2.2. Özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarda kardeşlik ilişkisini etkileyen özellikler

Özel gereksinimli kardeş ile olan ilişki de normal gelişim gösteren kardeşler arasında olduğu gibi dinamik bir yapı ortaya çıkartmaktadır. Özel gereksinimli kardeşleri olan normal gelişim gösteren çocuklar, özel gereksinimli kardeşinin topluma kazandırılması için gerekli olan sosyal, psikolojik ve eğitsel desteği sağlamada oldukça önemli bir konumdadırlar. Ancak özel gereksinimli bir kardeşin olmasıyla ilgili yaşadığı karmaşık duygular, kardeş ilişkilerini güçleştirmektedir. Kardeşlerin özel gereksinimli kardeşine sağlayacağı destek; özel gereksinimli kardeşin cinsiyetine, aynı ortamda yaşayıp yaşamadıklarına, özel gereksinimi olmayan kardeş sayısına, annenin özel gereksinimi olmayan kardeşten beklentisine göre değişebilmektedir. Alan yazına bakıldığında özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarda kardeşlik ilişkisini etkileyen özelliklerin kardeşlerin doğum sırası, kardeşler arası yaş farkı, kardeşlerin cinsiyeti, kardeşlerin karakteri, ailenin büyüklüğü, ailenin ekonomik durumu, ebeveyn tutumları ve dini inanışları olduğu görülmektedir. (Pricho, Patrick ve Burant, 1996, s. 324; Ahmetoğlu-Aral, 2004, s. 237; Stoneman ve Brody, 1993, s. 1798).

1.2.2.1. Kardeşlerin doğum sırası

Normal gelişim gösteren büyük çocukların kendilerinden küçük olan özel gereksinimli kardeşine uyum konusunda problem yaşayabildiği, özel gereksinimli kardeşlerinden küçük olan kardeşlerine göre daha fazla kızgın olabildiği ve özel gereksinimli kardeşlerine kin besleyebildiği görülmektedir (Stoneman vd., 1988'den aktaran Moore, Howard ve McLaughlin, 2002, s. 54). Ayrıca kız kardeşler erkek kardeşe oranla daha fazla uyum sorunu yaşamaktadır (Breslau, Weitzman ve Messenger, 1981, s. 348-352). Normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli çocuktan daha küçük

olduğu durumlarda ise, büyük kardeşlere göre, özel gereksinimli kardeşini reddetme, kardeşini istememe davranışını daha fazla göstermektedir (Kaminsky ve Dewey, 2002s. 231). Ancak özel gereksinimli kardeştten büyük olma durumuna göre daha az çatışmalı bir ilişkiye sahip olabilmektedir (Moore, Howard ve McLaughlin, 2002, s. 54).

1.2.2.2. Kardeşler arası yaş farkının etkisi

Özel gereksinimli kardeşleri ile aralarında az ya da çok yaş farkı bulunan kardeşler çok iyi geçinebilir ya da birbirlerinden hoşlanmayabilir, sık sık tartışabilir veya birbirleriyle ilgilenmeyebilirler. Bazı çocuklar ilk günden itibaren uyum sağlarken, bazılarıysa hiçbir zaman sağlamayabilir. Ancak bazı araştırmalarda, özel gereksinimli çocukla kardeşi arasında yaş farkı arttığında, normal gelişim gösteren kardeşin duruma daha iyi uyum sağladığı ve daha sağlıklı bir kardeş ilişkisi kurabildiklerini belirlenmiştir (Howlin, 1988, s. 399;Hodapp ve Urbano, 2007, s. 1026-1028).

1.2.2.3. Kardeşlerin cinsiyetinin etkisi

Özel gereksinimli kardeşin cinsiyeti kardeşlik ilişkisini etkilemezken, normal gelişim gösteren kardeşin cinsiyeti kardeşlik ilişkisini etkileyebilmektedir. Normal gelişim gösteren kardeşin cinsiyeti özel gereksinimli kardeşine yapacağı işlevsel yardımların derecesini, kalitesini ve niteliğini etkileyen önemli değişkenlerden biridir (Pricho, Patrick ve Burant, 1996, s. 324). Bireylerin özel gereksinimli kardeşleriyle olan ilişkileri öncelikli olarak bakıcılık rolüne dayanmaktadır. Bireylerin özel gereksinimli kardeşleriyle ilgili üstlendikleri bakıcılık rolleri, kız veya erkek kardeş olmasına göre farklılık kazanabilmektedir. Kız çocukları, özel gereksinimli kardeşlerinin bakım sorumluluğunu erkeklerden daha fazla üstlenmektedir. Bu durumun sonucu olarak ise, kız kardeşler diğer kardeşlere oranla özel gereksinimli çocukların varlığından daha olumsuz yönde etkilenen kişiler olmaktadır (Hannah, ve Midlarsky, 2005, s. 97-98; Silver ve Frohlinger-Graham, 2000, s. 283). Bu nedenle, kız çocuklarının özel gereksinimli kardeşleriyle uyum sorunları yaşama ihtimalleri, erkeklere oranla daha yüksektir (Seligman, 1987, s. 1250).

Özel gereksinimli kardeşi olan küçük erkek ve kız kardeşler de abileri ablalarınınkine benzer sorumluluklar üstlenmektedirler. Küçük kardeşler de büyükleri gibi özel gereksinimli kardeşlerinin beslenme, banyo gibi ihtiyaçlarını yerine getirmektedir.

Özel gereksinimli kardeşi olan büyük erkek kardeşler ev dışındaki sosyal aktivitelere oldukça fazla katılmakta ve arkadaşları ile kurdukları ilişkilerde oldukça başarılı olmaktadır. Ancak kız kardeşler, özel gereksinimli kardeşlerinin bakım sorumlulukları ile daha fazla ilgilendiklerinden, sosyal aktivitelere katılma düzeyi oldukça düşük kalmaktadır (Moore, Howard ve McLaughlin, 2002, s. 55).

1.2.2.4. Çocuğun karakteri

Kardeş ilişkisinin niteliği açısından önem taşıyan karakter, çevre koşullarından etkilendiği varsayılan ve kısmen öğrenilen ve genetik temelli bir özelliktir. Normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli kardeşin uyumlu bir karaktere ve olumlu özelliklere sahip olması durumunda kardeşlik ilişkisi daha güçlü ve samimi olabilmektedir (Dunn, 1995, s. 82).

1.2.2.5. Aile büyüklüğü

Aileye yeni katılan bebeğin özel gereksinimli olması, aile bireyleri üzerine fazladan sorumluluklar yükleyebilmekte, aile üyeleri ve özellikle kardeşler arasındaki ilişkinin olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Bu durum kardeşlerin özel gereksinimli kardeşine uyumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Gold, 1993, s. 160; Varol, 2006, s. 23-27).

Üye sayısının fazla olduğu geniş ailelerde çocuklar özel bakım evine koyulmuş gibidir. Aile üyesinin fazla olması üyelerin üzerine düşen sorumlulukları ve finansal yükü paylaşarak azaltmaktadır. Bu nedenle geniş ailelerde yaşayan çocuklar, çekirdek ailelerde yaşayanlara göre özel gereksinimli bir kardeşle yaşamaya daha iyi uyum sağlamaktadır (Gold, 1993, s. 160). Geniş ailelerde yaşayan normal gelişim gösteren çocuklar, özel gereksinimli kardeşleriyle ilgili olarak daha az utanma ve sıkılma yaşamaktadırlar (Moore, Howard ve McLaughlin, 2002, s. 51; Varol, 2006, s. 23-27).

1.2.2.6. Ailenin sosyo-ekonomik durumu

Tıbbi tedavi, ekipmanlar, özel gereksinimli çocuklara sağlanan terapi ve özel eğitim hizmetlerinin maddi karşılığı, ailelerin finansal durumlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu durum düşük gelir düzeyindeki aileleri diğer gelir düzeyindeki ailelere oranla daha olumsuz etkileyebilmektedir. Finansal sorun olmayan ailelerde

çocuğun bakımıyla ilgili sorun yaşanmazken, ekonomik yönden sorun yaşayan ailelerde her iki ebeveyn de çalışmak zorunda kalabilmekte ve özel gereksinimli çocuğun bakım sorumluluğu ile kardeşlerin ilgilenmesi gerekebilmektedir (Crnic, Friedrich ve Greenberg, 1983, s. 136-138). Düşük sosyoekonomik yapıdaki ailelerde bireyler özel gereksinimli kardeşlerine sayısız defa bakıcılık rolü üstlenirken, ebeveynlerin eğitim düzeyi ve gelirin artması ile birlikte kardeşler aile dışı sosyal etkinliklere ve arkadaşları ile vakit geçirmeye daha fazla vakit ayırabilmektedir (Moore, Howard ve McLaughlin, 2002, s. 51).

1.2.2.7. Ebeveyn tutumları

Özel gereksinimi olmayan kardeşler anne babalarını taklit etmekte ve anne babaları tarafından sergilenen davranışları yansıtmaktadır. Aile üyelerinden özellikle babanın özel gereksinimli çocuğunu kabul veya reddetmesi bütün aile üyelerinin tutumlarını etkilemektedir (Verte, Reyers ve Buysee, 2003, s. 201; Marks, Matson ve Barraza, 2005, s. 215-216; Sarı, 2004, s. 13-17).

Özel gereksinimli çocuk ile ilgili sorumluluk ve iş yükünü paylaşma, tüm aile üyelerini ilgilendirmektedir. Kardeşler üzerinde yapılan araştırmaların birçoğu, özel gereksinimli bir çocuğun doğması sonucu çocukların yüklendiği iş yüküne odaklanmıştır. Bazı çocukların kardeşlerine karşı herhangi bir sorumluluğu yokken, bazı çocuklarsa daha okula başlamadan ikinci bir anne baba rolünü üstlenmekte ve özel gereksinimli çocuğun bakım sorumluluğunu üzerine almaktadır. Kardeşler üzerindeki iş yükü sorumluluğu, aile yapısı ve çocuk sayısına bağlı olarak azalmaktadır (Burke, 2001, s. 30-36; Seligman ve Darling 2007, s. 233-261). Kardeşlerin özel gereksinimli çocuk ile ilgili sorumlulukları anne ve babalarinkinden daha uzun süreceğinden, özel gereksinimli çocuğun kabullenilmesi, özel gereksinimli çocuk ile ilgili sorumluluk alınması oldukça önemli olarak görülmektedir (Pruchno, Patrick ve Butant, 1996, s. 322).

1.2.2.8. Dini inanış

Dini inanışın özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin hayatlarına pozitif katkı sağlama potansiyeli olduğu belirtilmektedir. Güçlü bir dini inanışa sahip olan aileler, özel gereksinimli çocuğa pozitif yönde uyum sağlamakta, daha az stres yaşamaktadır. Ayrıca

diğer ailelere göre daha başarılı olduğunu ortaya koyan bazı bulgular rapor edilmiştir (Crnic, Friedrich ve Greenberg, 1983, s. 136-138).

Dini etkinliklere katılan özel gereksinimli çocuk anneleri çocuklarına karşı çok daha potizif yaklaşmaktadırlar. Benzer şekilde dini aktivitelere katılan özel gereksinimli çocukların kardeşleri de diğer kardeşlere göre çok daha az stres yaşamakta ve kardeşlerine daha çabuk uyum sağlamaktadır (Moore, Howard ve McLaughlin, 2002, s. 54).

1.2.3. Normal gelişim gösteren çocuğun özel gereksinimli kardeşine karşı duyguları

Ailede özel gereksinimli bir çocuğun olması, anne babalarını olduğu gibi normal gelişim gösteren kardeşlerini de derinden etkilemektedir. Özel gereksinimli bir çocuğun doğumu ve aile üyelerinden bir tanesini oluşturması, normal gelişim gösteren kardeşleri hayatlarının her döneminde duygusal olarak etkileyebilmektedir (Begun, 1989, s. 571; Moore, Howard ve McLaughlin, 2002, s. 56; Prucho, Patrick ve Burant, 1996, s. 318).

Normal gelişim gösteren kardeşler özel gereksinimli kardeşlerinden çoğu zaman olumlu yönde etkilenmektedirler (Burke, 2004, s. 54). Normal gelişim gösteren kardeşler, özel gereksinimli kardeşlerine karşı empati, olgunluk, sabır, farklılıkları kabul etme, diğer aile üyelerine yardım etme, sağlığın değerini anlama ve stresle baş etme gibi duygular geliştirebilmektedir. Bu duygular ile birlikte normal gelişim gösteren kardeşler özel gereksinimli kardeşlerinin büyüme ve gelişmelerine katkıda buldukları için ebeveyn rollerini öğrenmekte, memnuniyet ve gurur duyma gibi duyguları da yaşamaktadır. Bununla birlikte yaşanan bu duygular, kardeşten kardeşe göre farklılık göstermekte, bazı kardeşler özel gereksinimli kardeşlerinin varlığından olumsuz etkilenirken, bazıları kardeşler bu durumun üstesinden gelebilmektedir (Eisenberg, Baker ve Blacher, 1998, s. 361; Er, 2006, s. 164-166; Howe ve Recchia, 2008, s.4).

Özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren çocuklar, sosyalleşme ve topluma kazandırılma konularında kardeşlerinin hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda özel gereksinimli kardeşlerine sosyal, psikolojik ve eğitsel destek sağlamada da büyük bir önem taşımaktadır. Bu durumun yanında çocukların özel gereksinimli bir kardeşe sahip olması, karmaşık içsel duygular yaşamasına ve kardeş ilişkilerinin etkilenmesinde neden olmaktadır (Ahmetoğlu-Aral, 2004: 237; Stoneman ve Brody, 1993, s. 1798; Valdivieso, Ribley, Ambler, 1988, s. 317-333; McHale, Sloan ve Simeonsson, 1986, s. 147-163).

Özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren kardeşler, kardeşlerinin ailedeki varlıklarından dolayı geliştirdikleri olumlu duyguların yanında olumsuz duygular da geliştirmekte ve tecrübe etmektedirler (Stoneman ve Rivers, 2003, s. 390-391). Özel gereksinimli bir kardeşe sahip olma, normal gelişim gösteren kardeşler üzerinde gelişimsel ve psikolojik açıdan önemli etkiler bırakmaktadır. Özel gereksinimi olan çocukların kardeşleri ile yapılan çalışmalarda, normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerinin sosyal ve duygusal yaşamlarına zarar verici olabileceği görülmektedir (McHale ve Gamble, 1989, s.433). Ayrıca yapılan araştırmalarda normal gelişim gösteren kardeşlerin suçluluk, utanç, boş vermişlik, kusurlu-eksik olma gibi duygular yaşadıkları belirtilmektedir. Yapılan bu çalışmalarda normal gelişim gösteren kardeşlerin, davranış problemleri sergiledikleri, kardeşlerini bir yük olarak algıladıkları ve gelecekle ilgili daha fazla düşünmekte oldukları görülmüştür (Bagenholm ve Gillberg, 1991, s. 305).

Normal gelişim gösteren çocukların, özel gereksinimli kardeşinden etkilenmemesi için ebeveynlerin olağanüstü bir biçimde çabalamaları, karşılaştığı sorunlarını paylaşmamaları ve aşırı ilgi/sevgiye boğmaları, çocuklar üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Kardeşler böyle bir durumla karşılaştıklarında anne babalarını üzmemek için duygularını bastırmakta ve kaygı yaşamaktadır. Bu nedenle kardeşlerin ihtiyaçları ayrıca değerlendirilmelidir. Normal gelişim gösteren çocuklar, özel gereksinimli kardeşlerinden anne babaların yaşadığı aynı süreçlerden etkilenmektedirler. Bu anlamda özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmak, gurur ve memnuniyet gibi olumlu duygulardan, öfke, kıskançlık, gücenme gibi olumsuz boyutlara kadar giden bir duygu yelpazesi içerisinde yer almaktadır (Eripek, 1996, s. 149; Gath, 1992, s. 124).

Bu bulgulara dayanarak özel gereksinimli kardeşi olan çocukların kardeşleriyle kaliteli ve eğlenceli vakit geçirmeleri için bazı projeler geliştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinde Kardeş destek projeleri geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu proje ile kardeşler, özel gereksinimli kardeşi olan başka çocuklar ile karşılaşmakta ve özel gereksinimli kardeşleri ile eğlenceli oyunlar oynamaktadır. Bu sayede kardeşlik ilişkileri güdülenmekte ve kardeşlerine karşı olumlu duygular geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Böylece kardeşlerin birbirlerine kolay uyum sağlamakta ve kızgınlık, kıskançlık, öfke, gücenme gibi duyguların önüne geçilmektedir (Meyer ve Vadasy, 2008, s. 1).

Normal gelişim gösteren çocuğun özel gereksinimli kardeşine karşı duyabileceği duyguları aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2.3.1. Kırgınlık

Hiçbir çocuk kardeşinin özel gereksinimli bir birey olacağını hayal etmemektedir. Böyle bir durumun varlığında ise kırgınlık duygusu, özel gereksinimli bir kardeşe sahip olma gerçeğine tepki olarak oluşmaktadır. Ayrıca anne babaların özel gereksinimli kardeşe daha fazla ilgi alaka göstermesinden dolayı anne baba ile yapılabilecek etkinliklere katılma imkânları sınırlanmakta, özel gereksinimli kardeşlerinin bakım ihtiyacı kendi sosyal hayatını kısıtlamakta ve bu durum kardeşlerde kırgınlık duygusunun ortaya çıkmasını tetiklemektedir. Bunlara ek olarak kırgınlık duygusu, özel gereksinimli kardeş toplum tarafından küçümsendiği zaman da ortaya çıkabilmektedir (Hallahan ve Kauffman, 2003, s. 493; Seligman ve Darling, 2007, s. 233-261; Tekin, 2000, s. 180-184; Travis, 1976, s. 293; Yavuz ve Coşkun, 2014, s. 308-309). Bu nedenlerle kardeşler ebeveynlerine, Tanrıya, özel gereksinimli kardeşine, kadere ya da hepsine birden kızabilmektedir (Seligman, 1987, s. 1249).

1.2.3.2. Gücenme

Gücenme, özel gereksinimli kardeşe sahip olmak nedeniyle ortaya çıkan kırgınlığın bir yan ürünüdür. Bu duygu, özel gereksinimi olan kardeşin anne babalarından daha fazla ilgi istemesi, ailenin tatil, gezme gibi etkinliklere katılmasını engellemesi, normal gelişim gösteren kardeşlerin kendisini çocuk bakıcısı gibi hissetmeleri ile gelişmektedir. Normal gelişim gösteren kardeşlerin ailede özel gereksinimli çocuktan sonra gelmesi, arka planda kalması dolayısıyla ortaya çıkan kırgınlıktan sonra geliştirilen bir duygudur (Eripek, 1996, s. 150).

1.2.3.3. Kıskançlık

Özel gereksinimi olan çocuğun varlığından dolayı, normal gelişim gösteren kardeşin arka planda kalması sonucunda gelişebilen bir tepkidir. İlgi ve sevginin büyük kısmını özel gereksinimli çocuğun alması, doğal olarak kırgınlık duygusunu pekiştirmektedir (Hallahan ve Kauffman, 2003, s. 493; Seligman ve Darling, 2007, s. 233-261). Anne babanın tutumları doğrultusunda aile içerisindeki önemini kaybettiğini

düşünen çocuk kıskançlık duyguları geliştirebilmektedir. Ailenin ilgisini kaybetmemek ve tekrar kazanmak isteyen çocuk sergilediği farklı hareket, tutum ve davranışlarla tepki gösterebilmektedir (Sarı, 2004, s. 13-17).

1.2.3.4. Düşmanlık

Normal gelişim gösteren kardeşlerin kıskançlık davranış ve tutumlarından, düşmanlık davranışlarına gelinmesi beklendik bir süreçtir. Çocuklar yetişkinlerden ayrı olarak olaylara daha bencil bir açıdan bakmaktadır. Kardeşler, özel gereksinimli kardeşlerini tüm problemlerin kaynağı olarak görmekte bu nedenle özel gereksinimli kardeşlerine düşmanlık duygusu besleyerek fiziksel saldırı, alay etme ve sözel sataşmada bulunabilmektedirler. Bu tepkiler bazı durumlarda ise anne ve babaya karşı da yönelebilmektedir (Eripek, 1996, s. 150).

1.2.3.5. Suçluluk

Normal gelişim gösteren kardeşlerin sıklıkla yaşadığı duygulardan bir tanesidir. Özel gereksinimli kardeşlerini ailedeki tüm problemlerin kaynağı (İçöz, 2001) olarak görmek gibi olumsuz düşünceler besleyen çocuklar, bu duygularından dolayı suçluluk hissine kapılmaktadır. Bazı çocuklar ise kardeşleri gibi özel gereksinime ve özel eğitime ihtiyaçları olmadıkları için suçluluk duyabilmektedirler (Sarı, 2004, s. 13-17). Ayrıca bazı normal gelişim gösteren çocuklar, kardeşlerinin özel gereksinimli olmasının nedeni olarak kendilerini görmekte ve bu durumdan dolayı kendilerine zarar verici davranışlarda bulunmaktadırlar (Hallahan ve Kauffman, 2003, s. 493; Seligman ve Darling, 2007, s. 233-261; Tekin, 2000, s. 180-184).

1.2.3.6. Keder

Normal gelişim gösteren kardeşler, özel gereksinimi olan kardeşleri için üzüntü duymaktadır. Özel gereksinimli kardeşlerinin yaşamlarında birçok şeyden mahrum kalacağı için üzüntü duymakta ve bu üzüntünün anne babalarının üzüntüsünün bir yansıması olduğu düşünülmektedir. Ayrıca özel gereksinimli kardeşi özel bir kurumda kalan normal gelişim gösteren kardeşler, anne babalarının kardeşlerini aile dışında bıraktığını düşünerek üzülmetedir (Ahmetoğlu ve Aral, 2004, s. 237). Normal gelişim

gösteren kardeşler, özel gereksinimi olan kardeşlerinin toplumda alaylı bakışlara maruz kalacağını düşünüp üzülmeakteler.

1.2.3.7. *Korku*

Normal gelişim gösteren çocuklar genellikle ilkokul ve ortaokul düzeyine geldiklerinde kardeşleri gibi özel gereksinimli olmaktan korkmaktadır. Kardeşlerin yaşı, duyulan korkunun niteliğini de değiştirmektedir. Normal gelişim gösteren kardeş büyüdükçe korkusu, özel gereksinimli kardeşinin sosyal hayatını etkilemesi yönünde değişmektedir. Sosyal hayatın kısıtlanması, karşı cinsten arkadaş bulamama ve arkadaşlarının özel gereksinimli kardeşini kabul etmemeleri, yaşadıkları korkulardandır. Normal gelişim gösteren kardeş evlilik çağında ise, doğacak çocuğunun kardeşi gibi özel gereksinimli olarak dünyaya gelmesi ve ileride kardeşlerin bakımlarıyla ilgili tüm sorumluluğun kendilerine kalacağı korkusudur (Eripek, 1996, s 151). Özel gereksinimli çocuklar hayatları boyunca bakıma ihtiyaç duyan bir durumda bulunmaları halinde, normal gelişim gösteren kardeşleri gelecekleri hakkında kaygı duymakta ve üzerine yüklenebilecek olan sorumlulukların kaygısını yaşamaktadır (Seligman, 1987, s. 1250).

1.2.3.8. *Utanma ve sıkıntı*

Normal gelişim gösteren bir çocuk, özel gereksinimli kardeşinin varlığından ve durumundan utanç duyabilmektedir. Kardeşler özel gereksinimli kardeşleriyle topluma çıkmaktan ve kardeşleriyle birlikte görünmekten rahatsız olmaktadır. Bu durumun özel gereksinimli kardeşin yetersizlik türü, derecesi ve yaşıyla ilişkili olarak değişkenlik gösterebileceği düşünülmektedir (Sarı, 2004, s. 13-17).

1.2.3.9. *İnkâr*

Çocukların, kardeşlerinin özel gereksinimini görmezden gelmeleri ve kabul etmemeleridir. Kardeşlerinin de kendileri gibi normal olduğuna inanmak isteyen çocuklar, özel gereksinimli kardeşini ilgi ve sevgiden mahrum bırakmakta kardeşlerinin bu durumunu reddetmektedir (Onat-Zoyan, 2005, s.34).

1.2.3.10. Uzlaştırma

Aile içerisindeki tartışmalarda bazen normal gelişim gösteren kardeşin uzlaştırma rolü üstlendikleri ve aile üyeleri arasında arabuluculuk yaptıkları görülmektedir. Özel gereksinimli çocuğun aile içerisinde neden olduğu olumsuz duyguları durumlarını nötralize etme görevini üstlenebilmektedir (Hallahan ve Kauffman, 2003, s. 493).

1.2.3.11. Kabul

Kardeşlerinin özel gereksinimli olduğunu kabul eden normal gelişim gösteren çocuklar, özel gereksinimli kardeşleri ile arkadaşlık ilişkileri kurabilmektedir. Kardeşler, özel gereksinimli kardeşlerine uyum sağlamak ile birlikte, çevresindeki insanların farklılıklarına saygı gösterip aile bağlarına daha çok önem vermektedir.

Araştırmacılar genellikle çocuklardan birisinin özel gereksinimli olması durumunda, diğer ilişkilere nazaran daha az sıcak ve olumlu olacağı hipotezini savunmaktadır. Ancak bu durumun tersi olarak yapılan birçok araştırmada, özel gereksinimli kardeşi olan çocukların, özel gereksinimli kardeşi olmayan çocuklara göre daha sıcak ve olumlu kardeşlik ilişkisi kurdukları görülmektedir (Stoneman, 2001, s. 134).

1.3. İşitme Kayıplı Çocuklar ve Kardeşlik İlişkisi

Bu bölümde işitme kayıplı kardeşi olan çocukların gelişim dönemlerine göre kardeşlik ilişkileri, kardeşlik ilişkilerini etkileyen faktörler ve bireyin işitme kayıplı kardeşine karşı duyguları hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır, ancak yapılan uluslararası ve ulusal araştırmaların son derece sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Normal gelişim gösteren çocukların işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisine yönelik yapılan araştırmalar aşağıdaki bölümde detaylı olarak açıklanmıştır.

1.4. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde işitme kayıplı çocukların kardeşleriyle yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar ayrı ayrı açıklanmıştır.

1.4.1. İşitme kayıplı kardeşi olan normal gelişim gösteren bireylerle yapılan uluslararası araştırmalar

Tattersal ve Young (2003, s. 108-122), işitme kayıplı kardeşi olan ve yaşları 18-60 arasında değişen 6 yetişkinle yaptıkları nitel araştırmalarında, normal gelişim gösteren yetişkinlerin işitme kayıplı kardeşlerinden ne yönde etkilendiğini incelemişlerdir. Bu amaçla yetişkinler işitme kayıplı kardeşe olan geçmiş deneyimleri hakkında yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulardan meslek hayatı, işiten dünya ile ilişkiler ve iletişim temalarına ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre işitme kayıplı kardeşlerin normal gelişim gösteren kardeşlerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebileceği, normal gelişim gösteren kardeşlerin işitme kayıplı kardeşlerinin sosyal gelişim ihtiyaçlarını karşılayan aile içindeki en önemli aktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca okul dönemindeki çocukların işitme kayıplı kardeşini koruyucu bir rol üstlenebilmelerine rağmen, bazı kardeşlerin işitme kayıplı kardeşlerine diğer insanlar tarafından yöneltilen herhangi bir olumsuz tavır deneyimlemediklerinden dolayı aşırı bir şekilde koruyucu rol üstlenmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Verte, Hebbrecht ve Roeyers (2006, s. 89-110), işitme kayıplı kardeşi olan ve olmayan iki ayrı kardeş grubuyla yaptıkları araştırmada, kardeş ilişkisinin niteliği ve kardeşlerin birbirlerine olan psikolojik uyumlarında anlamlı bir fark olup olmadığına bakmışlardır. Araştırmanın katılımcılarını işitme kayıplı kardeşi olan 24 çocuk, kontrol grubu olarak normal gelişim gösteren kardeşi olan 24 çocuk ve bu çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Her iki kardeş grubundaki çocukların 10'unu erkekler oluştururken 14'ünü kızlar oluşturmakta ve kardeşler arasındaki yaş farkı altı ile 16 yaşları arasında yer almaktadır. Çocukların sosyal beceri ve problem davranışlarına ilişkin veriler Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği (CBCL), Matson Gençlerde Sosyal Beceri Değerlendirme (MESSY), Kardeş İlişkisi Envanteri (SRI) standart veri toplama araçları tarafından toplanmış, varyans ve kovaryans analiz yöntemi kullanılarak veriler analiz edilmiş ve gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Araştırma sonucunda iki gurup arasında kardeş ilişkisinin niteliği ve kardeşlerin birbirlerine olan psikolojik uyumlarında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aile bildirimlerine göre işitme kayıplı kardeşi olan çocuklar, normal gelişim gösteren kardeşi olan çocuklara göre daha az davranış (duygusal) problemleri sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

Raghuraman (2008, s. 5-35), işitme kayıplı çocukların büyük kardeşleri ve normal gelişim gösteren çocukların büyük kardeşleriyle yaptığı araştırmada, büyük kardeşlerin duygusal iyi oluş durumlarını araştırmıştır. Araştırmanın katılımcılarını işitme kayıplı kardeşi olan 35 çocuk, kontrol grubu olarak normal gelişim gösteren kardeşi olan 35 çocuk ve bu çocukların ebeveynleri oluşturmuştur. Büyük kardeşlerin yaşları 6-12 arasında, küçük kardeşlerin yaşlarıysa 2-7 arasında değişmektedir. Ebeveynlerin hepsi normal işiten bireylerdir. Araştırmanın verileri, yapılan ev ziyaretlerinde ebeveynler ve büyük kardeşlerden Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği (CBCL), Kardeş Algı Ölçeği (SPQ) ve Kardeş İlişkisi Ölçeği (SRQ) veri toplama araçları kullanılarak toplanmıştır. Ayrıca araştırmada kişilik anketi ve ev rutinleri ölçeği veri toplama araçları da kullanılmıştır. Toplanan veriler kardeş durumu ve cinsiyete göre varyans ve kovaryans analizleri yapılmış ve grupların birbirleri ile olan kolerasyonuna bakılmıştır. Araştırma sonucunda işitme kayıplı kardeşi olan ve olmayan büyük çocuk grupları arasında psikolojik değişkenler, ebeveyn ilgisi ve ev sorumlulukları yönünden anlamlı bir fark olmadığı ve her iki gruptaki büyük çocukların kardeşlerine karşı pozitif ve negatif duyguların benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca karakter özelliklerinin işiten çocukların işitme kayıplı kardeşlerine uyum sağlayıp sağlamayacağını gösteren en önemli belirleyici faktör olduğu ve kız çocuklarının erkeklerle göre kardeşlerine daha fazla pozitif davranış sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Ergenlik döneminde işitme kayıplı kardeşi olan bireylerin işitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanın ne anlama geldiğinin bilincine sahip olduğu da araştırmanın sonuçları arasındadır.

Bat-Chava, Yael, Martin ve Daniela (2002, s. 73-91), koklear implant kullanan işitme kayıplı çocuklar ve bu çocukların normal gelişim gösteren kardeşleri arasındaki kardeşlik ilişkisini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Nitel araştırma olarak desenlenen araştırmanın katılımcılarını en az bir tane kardeşi olan 29 işitme kayıplı çocuğun anne babaları oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri anne babalarla yapılan görüşmelerle toplanmış ve işitme kayıplı çocuk ile normal gelişim gösteren kardeşleri arasındaki kardeşlik ilişkisi değerlendirilmiştir. Araştırmacılar işitme kayıplı çocukla normal gelişim gösteren kardeşi arasındaki kardeşlik ilişkisini etkileyen faktörlerin; doğum sırası, aile büyüklüğü ve anne babanın tutumu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacılar normal gelişim gösteren çocukların işitme kayıplı kardeşlerinin içinde bulunduğu durumdan etkilendikleri, anne babalarının benzer süreçlerden geçtikleri, bu durumun olumsuz kardeş ilişkisine neden olabileceği ve işitme kayıplı çocukların kardeş ilişkileri ile diğer

özel gereksinim gruplarının kardeş ilişkileri arasında benzerlikler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ray (2014, s. 1-150), bireylerin işitme kayıplı kardeşinden ne yönde etkilendiğinin günümüzde hala net olarak bilinmediğine değinerek, bireylerin işitme kayıplı kardeşleri ile ilgili bir doktora tezi yazmıştır. Tezin ilk ve en önemli amacı bireylerin işitme kayıplı kardeşleri ile büyürken yaşadıkları deneyimlerin ortaya çıkartılmasıdır. Karma metot yöntemi ile yapılan doktora tezinin katılımcılarını Yeni Zelanda'da yaşayan ve yaşları 18-65 arasında bulunan ve işitme kayıplı kardeşi olan altı yetişkin birey oluşturmuştur. Ayrıca altı işitme engelliler öğretmeni ve altı uzman da araştırmanın katılımcıları arasındadır. Araştırma sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme veri toplama tekniği kullanılarak nitel veriler, veri toplama aracı olarak likert tipi anket kullanılarak nicel veriler toplanmıştır. Nitel verilerin analizinde betimsel kodlama ve nicel verilerin analizinde ise Bronfenbrenner'in ekolojik modeli baz alınarak analitik kodlama yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularında dokuz kod ortaya çıkmıştır. Bunlar kardeş, anne baba ve akraba ilişkileri, ebeveyn beklentileri, kişisel gelişim, iletişim, akran ilişkisi, iş hayatının etkilenmesi, sağır toplumu ile bağlantı ve işitme kayıplı kardeşiyle ilgili bilgi paylaşımıdır. Araştırma sonucunda işitme kayıplı kardeşe sahip olmanın bireylerin hayatını olumsuz yönde etkilediği ile ilgili araştırmaların aksine, bireylerin normal bir hayata sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bireyler kardeşlerini tanımlarken tipik gelişim gösteren bireylerden farklı olmadıklarını ve normal olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca işitme kayıplı kardeşi olan kız kardeşler, erkeklere göre evde daha fazla vakit geçirmekte, çocukların bakımıyla ilgili sorumluluk almakta ve öğretmen rolü üstlenmektedir. Bunun sayesinde işitme kayıplı kardeşi olan kız çocukları, normal işiten kardeşi olan kız çocuklarına göre kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir hale gelmekte ve daha çabuk olgunlaşmaktadır.

1.4.2. İşitme kayıplı kardeşi olan bireylerle yapılan ulusal araştırmalar

Şen (1991, s. 1-100), yapmış olduğu araştırmada, işitme kayıplı kardeşi olan çocukların psikolojik durumlarının çeşitli faktörler karşısında değişip değişmediği, anne babalarının kaygı düzeyi ile aralarında bir fark olup olmadığı, kardeşlerin psikolojik durumları ile benlik kavramları arasında bir ilişkinin olup olmadığını araştırmıştır. İşitme kayıplı kardeşi olan 32 ve normal gelişim gösteren kardeşi olan 32 olmak üzere toplam

64 çocuktan Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği, Aile Duygu ve Düşüncelerini Anlama Ölçeği ve Kardeşler Kaygı ve Kaygı Kaynakları Ölçeği kullanılarak veriler toplanmıştır. Toplanan veriler kardeş cinsiyeti, psikolojik durumu, büyük ya da küçük olmasına göre varyans ve kovaryans analizleri yapılmış ve grupların birbirleri ile olan korelasyonuna bakılmıştır. Araştırma bulgularına göre, kardeşlerin psikolojik durumlarının cinsiyet, eğitim durumu, büyük ya da küçük oluşu gibi durumlara göre farklılık göstermediği, anne babaların ise kardeşlere oranla daha fazla kaygı içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Altınay (2000, s. 1-66), işitme kayıplı ve normal gelişim gösteren kardeşe sahip çocukların Sürekli Kaygı ve Sosyal Uyum düzeyleri ile alt ölçekleri olan Aile ilişkisi, Sosyal ilişki, Sosyal Norm, Anti Sosyal Eğilim puanları arasında farklılık olup olmadığı ve cinsiyetin Sürekli Kaygı ile Sosyal Uyum üzerine etkisi araştırmıştır. Yaşları 15-18 arasında olan, 33 işitme kayıplı ve 33 normal gelişim gösteren kardeşe sahip toplam 66 çocuk çalışmaya dâhil edilmiştir. Sosyal Uyum alt ölçeklerinden Sosyal Norm bulguları gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bulunurken, Aile İlişkisi, Sosyal ilişki ve Anti Sosyal Eğilim bulguları arasında istatistiki olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Cinsiyete göre karşılaştırma yapıldığında ise işitme kayıplı kardeşe sahip kızlar ile erkeklerin Sürekli Kaygı, Sosyal Uyum, Aile İlişkisi ve Sosyal İlişki bulguları ve işitme kayıplı kardeşi olan erkeklerle normal kardeşi olan erkeklerin Sosyal Norm bulguları arasında istatistiki olarak anlamlı fark bulunmuştur. Sonuçlar işitme kayıplı kardeşe sahip kız kardeşlerin erkeklere göre daha fazla etkilendiğini göstermiş olup ailelere verilen danışmanlık hizmetlerinin normal kardeşleri de içine alması gerekliliğini düşündürmüştür.

1.5. Araştırmanın Önemi

Dünyada ve ülkemizde üzerinde durulan önemli konulardan bir tanesini özel gereksinimli çocukların eğitimi oluşturmaktadır. Özel gereksinimi olan çocukların eğitim çalışmalarına; anne, baba ve kardeşlerin dâhil edilmesi, çocuğun gelişimi için son derece önemlidir. Bu konuda yapılan araştırmaların birçoğu, özel gereksinimli çocuk ve özel gereksinimli çocuğun anne babaları üzerine odaklanmıştır. Oysa özel gereksinimli bir bireyin varlığı, birbirine bağlı ve açık bir sistem olan aile içerisindeki tüm üyeleri ve aile sisteminin bir alt sistemi olan kardeşlik sistemini de etkilemektedir (Pruchno, Patrick ve Burant, 1996, s. 324; Tüzer, 2001, s. 193-194).

Araştırmacılar kardeşlerin çocuk gelişiminde hayati bir öneme sahip olduğunu yaptıkları çalışmalarla belirtmelerine rağmen (Dunn 1988, s. 119-127; Dunn ve McGuire 1992, s. 67-105; Stoneman ve Brody 1993, s. 1786-1800), özel gereksinimli birey kardeşlerinin aile üyeleri içerisindeki diğer bireyler ile kıyaslandığında daha az araştırma konusu olduğu ve destek gördüğu görölmektedir (Rodger ve Tooth, 2004,s. 53; Furman ve Buhmester, 1985, s. 448). Ayrıca özel gereksinimli bireylerin kardeşleri ile yapılan araştırmaların birçoğunda veriler, kardeşten ziyade annelerinden toplanmıştır (Nealy, O’Hare, Powers ve Swick, 2012, s. 190; Phelps, Hodgson, McCammon ve Lamson, 2009, s. 30). Bu durumun araştırmacıların kardeş ilişkisini yanlış yorumlamalarına neden olabileceği düşünölmektedir (Moore, Howard ve McLaughlin, 2002, s. 59). Bu nedenle verilerin doğrudan kardeşlerden toplandığı araştırmaların artmasına ve kardeşlik ilişkilerinin toplanan bu verilerden yola çıkararak yorumlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece kardeş ilişkileri daha sağlıklı yorumlanabilecek ve alanyazına kazandırılabilir.

Ulusal ve uluslararası alan yazınına bakıldığı zaman işitme kayıplı kardeşe sahip olan kardeşlerin deneyimlerini inceleyen çok az araştırma yapıldığı görölmektedir. Marchark (1997, s. 174), işitme kayıplı çocuklar ve kardeş ilişkileri hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuzu belirtmektedir. Marchark’ın tespitinden bu güne kadar yapılmış olan çalışmalardan önemli bulgular elde edilmesine karşın, alanda hala çok büyük bir boşluk olduğu düşünölmektedir (Furman ve Buhmester, 1985, s. 448; Verte, Hebbrecht ve Roeyers, 2006, s. 108; Ray, 2014, s.125; Bat-Chava, Yael, Martin ve Daniela 2002, s. 74). Dolayısı ile kardeşlerin birbirlerinin gelişimlerine etkilerini ortaya çıkarabilmek için işitme kayıplı kardeş ile olan ilişkinin niteliğini anlamada sistematik bir yapının ortaya çıkartılmasına ihtiyaç vardır.

Tarihsel süreçte bakıldığı zaman araştırmalar işiten kardeşlerden ziyade işitme kayıplı yetişkinlerin çocukları ve işitme kayıplı çocukların ebeveynlerinin deneyimlerini incelemek üzerine yoğunlaştığı görölmektedir (Murphy, 1979’dan aktaran Ray, 2014, s. 1). Murphy ve Marschark’dan günümüze, araştırmalardaki konu eğilimlerinde çok az değişiklik yaşandığı görölmektedir. Normal gelişim gösteren kardeşler işitme kayıplı kardeşlerinin hayatında etkin bir rol oynamakta ve çok değerli katkılar sağlamaktayken, bu durumun önemi özel eğitimciler, uzmanlar ve toplum tarafından görmezden gelinölmektedir. (Moores, Jatho ve Dunn, 2001, s. 250).

İşitme kayıplı bir çocuğun aileye katılması ile aile içerisindeki dengenin bozulması halinde uyumun tekrar yakalanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Özel gereksinimli bir çocuğun varlığı, kardeş ilişkilerindeki dengeyi bozacak ve yeni bir düzenin sağlanmasını gerektirmektedir (Yıldırım, 2005, s. 31-40). Aile bütün ilgisini özel gereksinimli çocuğa yöneltebilmekte ve bu durumun sonucunda, normal gelişim gösteren yoğun stres altındaki kardeşlerin ihtiyaçları yeterince önemsenmeyebilmektedir. Anne babalar normal gelişim gösteren çocuklarının sağlığına dikkat ederken, duygusal problemlerini fark edemeyebilmektedirler (McHale, Updegraff ve Whiteman, 2012, s. 917-918). Özel gereksinimli çocukların kardeşleri üzerindeki etkiyi araştırmacıların gözden kaçırdıkları ya da geri plana attıkları görülmektedir (Sarı, 2004, 13-17). İşitme kayıplı kardeşi olan çocukların da ihtiyaçlarının belirlenmesi ve anne babanın normal gelişim gösteren kardeşlerin ihtiyaçları konusunda farkındalık kazandırılması, sağlıklı bir kardeş ilişkisi için ön şart niteliğindedir. Bu nedenle işitme kayıplı kardeşi olan yetişkinlerin geçmişinde farklı gelişim dönemlerinde kardeşlerinden nasıl etkilendiklerini ortaya çıkartan araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

İşitme kayıplı kardeşler, normal gelişim gösteren yetişkin kardeşlerinin geçmiş yaşamları ve duyguları üzerinde önemli derecede etkili olmuş olduğu ileri sürülebilir. Çünkü işitme kayıplı bir kardeşin olması aile içi dengeleri bozabilmekte, kardeşlere ek sorumluluklar yükleyebilmekte ve işitme kayıplı kardeşe karşı duyguları olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ancak bu konuda yeterli sayıda araştırma olmadığından, normal gelişim gösteren kardeşin işitme kayıplı kardeşinin varlığından nasıl etkilendiği tam olarak bilinmemektedir. Yapılan bu araştırmayla işitme kayıplı bir kardeşe sahip olmaktan kaynaklanan duygu, düşünce ve yaşantılara ait somut veriler elde etmek alan yazına ve alanda yapılacak diğer çalışmalara kaynaklık etmek hedeflenmektedir.

Bu araştırma, normal gelişim gösteren yetişkin bir bireyin işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeş ilişkilerine yönelik durum tespit özelliği taşımaktadır. Bu araştırmada elde edilen veriler, işitme kayıplı kardeşle yetişkinlik döneminde olan kardeşlik ilişkisinin anlaşılmasına yardımcı olması beklenmektedir. Araştırmanın katılımcısının yetişkin bir birey olarak belirlenmesi, işitme kayıplı kardeşi olan bir bireyin çocukluktan yetişkinliğe kadar farklı gelişim dönemlerinde; işitme kayıplı kardeşinden nasıl etkilendiği, kardeşine karşı hangi duyguları hissettiği ve geleceğe dair işitme kayıplı kardeşine ilişkin beklentileri hakkında alan yazına katkıda bulunabilecektir.

1.6. Araştırma Amacı ve Araştırma Soruları

Bu araştırmada işitme kayıplı kardeşi olan normal gelişim gösteren bireyin yaşam hikâyesinin incelenmesi ve kardeşine ilişkin duygu ve düşüncelerinin detaylı olarak anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. İşitme kayıplı kardeşi olan bir kişinin yaşam öyküsü nedir?
  - a. İşitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisiyle ilgili duygu ve düşünceleri nelerdir?
  - b. Kardeşinin işitme kayıplı olması yaşamını nasıl etkilemiştir?
  - c. İşitme kayıplı kardeşi ve ailesiyle ilgili nasıl sorumluluklar üstlenmiştir?

İKİNCİ BÖLÜM

2. YÖNTEM

Bu çalışmada işitme kayıplı çocuklar ile kurulan kardeş ilişkisinin, normal gelişim gösteren kardeşin yaşamı üzerindeki etkisi ve uyandırdığı duyguların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırma nitel araştırma desenlerinden yaşam öyküsü araştırması ile gerçekleştirilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden yaşam öyküsü olarak desenlenmiştir. Bu desen katılımcının yaşamını derinlemesine anlatmasını sağlayarak, diğer araştırma yöntemleri ile elde edilmesi mümkün olmayan öznel bilgiler sunmaktadır (Atkinson, 1998, s.3-7).

Yaşam öyküsü araştırma deseni kullanılarak yapılan araştırmalar ile belirli bir durum veya kişi incelenebilmekte, sosyal bir olay hakkında bilgi edinilebilmektedir (Blaskar, 2013, s. 263). İnsanların hayatlarına dair tecrübe ettikleri olguları nasıl algıladıkları, olguları tecrübe ederken ne hissettikleri ve tecrübelerini diğer insanlarla nasıl paylaştıkları anlatı araştırmaları için önemli bir veri kaynağıdır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s. 285). Bu nedenle katılımcı tarafından hayatına dair önemli olarak algılanan yaşantılar, okuyucular için anlamlı olacak şekilde seçilmekte, sıralanarak düzenlenmekte, birbirleri ile ilişkilendirilmekte ve değerlendirilmektedir (Riessman, 2008, s. 154).

Bir nitel araştırma yöntemi olan yaşam öyküsü araştırma deseninin; yaşam öyküsü ve yaşam tarihi gibi türleri bulunmaktadır. Her iki türde de toplanan bilgi bir insanın yaşamının özünü anlamak için kullanılmasına ve birbirlerine çok benzemelerine rağmen, kendilerine öz, spesifik bilgiler sağlamakta ve araştırma sonunda çok farklı sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Yaşam öyküsü ve yaşam tarihi terimleri genellikle farklı kapsam-faaliyet alanı ve farklı vurgular içermektedir. Yaşam tarihi çoğunlukla bir insanın hayatındaki önemli bir bölüme (iş hayatı vb) odaklanırken, yaşam öyküsü toplum içerisinde yaşanan bir olay, bir insanın yaşadığı belirli bir durum, zaman ya da yere odaklanmaktadır (Atkinson, 1998, s. 3-8).

Yaşam öyküsü araştırmaları genellikle bir toplumdaki belirli bir alt kùltürün/grubun özelliklerini ve yaşam biçimini anlatmak için kullanılmaktadır. Bu tür araştırmalarla birey kendisini sözel olarak ifade edebilmekte, yaşadığı duygu durumlarını dile getirmekte ve birey için önemli olan olaylardan ne yönde etkilendiklerini aktarabilmektedir (Elliot, 2005, s. 118).

Yaşam öyküsü bir insanın yaşamının özüdür. İnsanın doğumundan şimdiki zamanını ve yaşamının sonrasını kapsamaktadır. İnsanın yaşadığı en önemli olayları, deneyimleri ve duyguları içermektedir. Bu sebeple yaşam öyküsü deseninin kullanılması, işitme kayıplı kardeşi olan bireylerin yaşadıkları deneyimleri, hayat anlayışını anlamamız için önemli bir bakış açısı sağlayacaktır (Atkinson, 1998, s.8-16). Yaşam öyküsü araştırmalarında bireysel deneyimlere odaklanan araştırmacılar büyük çoğunlukla bir kişiden oluşan katılımcılar ile çalışmaktadır (Creswell, 2012, s.507; Atkinson, 1998, s.22). Yapılan bu araştırmada da yetişkin bir kişiye odaklanılmış ve kişinin işitme kayıplı kardeşi hakkındaki deneyimleri, algıları ve kardeş ilişkilerinin derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır.

2.2. Katılımcı

Araştırmacı ve tez danışmanının gerçekleştirdiği toplantılarda araştırmaya uygun katılımcıların belirlenmesi için ölçüt örneklem yönteminin kullanılması kararlaştırılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde araştırmaya dâhil edilecek olan katılımcıların önceden belirlenmiş kriterleri karşılayabilen niteliklere sahip olması aranmaktadır. Katılımcılarda aranacak olan ölçütler araştırmacı tarafından belirlenebilirken, aynı zamanda daha önce oluşturulmuş olan ölçütler de kullanılabilir (Glesne, 2015, s. 59; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 140). Yapılan bu araştırmaya katılacak olan bireyin araştırma amaçları doğrultusunda aşağıdaki niteliklere sahip olması gerekmektedir:

- İşitme kayıplı kardeşe sahip olması.
- Normal gelişim gösteren bir birey olması.
- İşitme kayıplı kardeşte ek özel gereksinim olmaması.
- Araştırmacıyla yapacağı görüşmelerde sorulara cevap verebilecek olgunlukta olması.
- Araştırma için vakit ayırmaya gönüllü olması

Bu nitelikleri sahip olan bir katılımcının bulunması için öncelikle Eskişehir İşitme Engelliler Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Kulübü Derneği Başkan Yardımcısı ve Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Yüksek Okulu Müdürü ile irtibata geçilmiştir. Araştırmacı, dernek ve okuldaki ilgili kişilerle belirli zaman aralıklarında görüşmüş ve işitme kayıplı kardeşi olan bireylerin iletişim bilgilerini almıştır. Sonuç olarak işitme kayıplı kardeşi olan toplam 12 kişinin iletişim bilgileri alınmıştır.

Araştırmacı iletişim bilgilerini aldığı 12 kişi ile telefon, SMS, e-posta ve sosyal medya hesapları üzerinden iletişim kurmaya çalışmıştır. Ancak altı kişi iletişim kanallarından herhangi bir tanesini kullanarak araştırmacıya geri dönmemiştir. Araştırmacı iletişim kurabilmiş olduğu diğer altı kişiye araştırma hakkında bilgi vermiş ve gönüllülük esasına bağlı olarak katılıp katılamayacaklarını sormuştur. Araştırmacının iletişim kurabildiği altı kişiden üçü araştırmaya katılmak istemediğini belirtmiştir. Dolayısı ile işitme kayıplı kardeşi olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen üç kişi ile araştırma hakkında iletişim kurulmaya devam edilmiştir.

Üç adayla yapılan görüşmeler sonucunda; katılımcının yarı yapılandırılmış görüşmeler için zaman ayırabilmesi, araştırmacı ile uyum içerisinde çalışabilmesi, araştırmaya bakış açısı ve araştırmaya sağlayabileceği potansiyel katkının değerlendirilmesi maddeleri üzerinde durularak gönüllü katılımcılardan Ahmet Beyin ismi üzerinde karar kılınmıştır.

Ahmet abisi ile birlikte Eskişehir’de bulunan bir özel sürücü kursunun sahibidir ve yöneticiliğini yapmaktadır. 30 yaşında olan Ahmet, üniversite mezunu olup orta gelir seviyesine sahiptir. Ahmet’in kendisinden küçük işitme kayıplı bir erkek kardeşi, normal gelişim gösteren bir ablası ve abisi vardır. Araştırma süreci başladığında bekâr olan Ahmet, veri toplama sürecinde evlenmiştir. Küçüklüğünden itibaren işitme kayıplı kardeşi ile birlikte aynı evde yaşayan Ahmet, evlendikten sonra evden ayrılmış ve kendi evine taşınmıştır.

Ahmet’in işitme kayıplı kardeşi olan Mehmet 23 yaşındadır. Her iki kulağında da çok ileri derecede işitme kaybı bulunan Mehmet’in işitme kaybı doğuştandır. Doğum yılı olan 1996’da işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından hemen sonra cihazlandırılmış ve Anadolu Üniversitesi İşitme Engelli Çocuklar Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi’nde (İÇEM) aile eğitimlerine başlanmıştır. 2008 yılında koklear implant ameliyatı olan Mehmet, bir süre İÇEM’de okuduktan sonra eğitimine normal ilköğretim

okulunda devam etmiştir. Meslek lisesinin kuaförlük bölümünden mezun olan Mehmet, günümüzde Ahmet'in sahibi ve yöneticisi olduğu sürücü kursunda sekreteryaya işlerine bakmaktadır.

2.3. Veri Toplama Teknikleri

İşitme kayıplı çocuklar ile kurulan kardeş ilişkisinin, normal gelişim gösteren kardeşin yaşamı üzerindeki etkisi ve uyandırdığı duyguların incelenmesi amacıyla yapılan bu yaşam öyküsü araştırmasının verileri; günlük, doküman incelemesi ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri kullanılarak toplanmıştır (Atkinson, 1998, s.21). Bu araştırmada kullanılan veri toplama teknikleri aşağıda açıklanmıştır.

2.3.1. Günlük

Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalarda veri toplama tekniklerinden önemli bir tanesi de araştırmacı günlükleridir. Günlükler, araştırmacının gözlemlerini, açıklamalarını, yorumlarını, hipotezlerini, araştırmaya dair başarısızlıklarını veya stratejilerini topladığı bir yer olarak kabul edilmektedir (Glesne, 2013, s. 96-97; Ekiz, 2003, s. 62). Araştırmacı, araştırma süreci boyunca araştırmanın seyrini etkileyen durumları, planları ve hazırlıkları günlüğüne yazmıştır.

Araştırmacı; danışman ile yapılmış olan toplantıların öncesi ve sonrasında, katılımcılarla yapılmış olan yarı yapılandırılmış görüşmelerin öncesi ve sonrasında, araştırmanın seyrini etkileyen durumların sonrasında, kısacası araştırma süreci boyunca yansıtılmalı günlükler yazmıştır. 06.08.2016 tarihinde tutulmaya başlanan günlük 70 sayfa sürmüştür. Araştırmacının tuttuğu günlükler araştırma sürecini kontrol amaçlı olarak incelenmiş ve geçmişe dönük olarak analiz yaparken faydalanılmıştır. Araştırmacı günlüğü örneği EK-1'de gösterilmiştir.

2.3.2. Belge incelemesi

Nitel araştırmalarda belge incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu veya olgular hakkında bilgi içeren resim, fotoğraf, video vb. materyallerin analizini kapsamaktadır. Belge incelemesi, yazılı ve görsel materyallerin araştırma sürecine dâhil edilmesiyle birlikte ek bir bilgi kaynağı sağlayarak araştırmanın geçerliğini artırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217-219). Araştırma sürecinin belge incelemesi aşamasında;

katılımcının işitme kayıplı kardeşine ilişkin algılarını daha iyi açıklamasına yardımcı olabilecek geçmişe ya da günümüze yaşam deneyimlerine ışık tutabilecek fotoğraflar toplanmıştır. Katılımcıya kendisinin araştırmacıyla paylaşmak istediği fotoğraflar varsa getirmesi isenmiş ve katılımcı araştırmacıyla farklı dönemlerdeki kardeşlik ilişkisine dair 6 fotoğraf paylaşmıştır. Katılımcıyla bu fotoğrafları neden seçtiği konusunda görüşme yapılmış ve görüşme 28 dakika 18 saniye, görüşmenin dökümleri 18 sayfa sürmüştür.

2.3.3. Görüşme

Görüşme, nitel araştırmalarda en sık başvurulan veri toplama tekniklerinden bir tanesidir (Creswell, 2008, s. 225-226; Glesne, 2015, s.140-143; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 148; Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s.114). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği farklı amaçlar için kullanılabilir. Ancak görüşme tekniğinin temel olarak kullanılma nedeni; insanların geçmişteki, şimdiki ya da gelecekle ilgili tecrübeleri, tutumları, görüş ve davranışları ile ilgili veri toplamaktır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s.114). Nitel araştırma türlerinden yaşam öyküsü araştırmalarında kullanılan başlıca veri toplama tekniğini de görüşmeler oluşturmaktadır (Atkinson, 1998, s. 21; Seggie ve Bayyurt, 2015, s. 142). Yaşam öyküsü araştırmalarında yapılan görüşmeler, katılımcıya doğrudan sorular sorarak hayatlarının özüne dair bilgi sahibi olabilme imkânı sağlamaktadır (Atkinson, 1998, s.3).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacı tarafından önceden belirlenmiş sorular olmasına rağmen, görüşme sırasında ortaya çıkan yeni konuları derinlemesine irdeleyebilmek adına yeni soruların sorulabildiği, soru yerlerinin değiştirilebildiği ya da cevabını aldığı soruların çıkarılabildiği bir görüşme yöntemidir (DiCicco-Bloom ve Crabtree, 2006, s. 315; Ekiz, 2003, s. 62). Katılımcı ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerde; görüşülen kişi öyküyü anlatan ve görüşmeci dinleyen ve rehber rolü üstlenmektedir. Görüşmeci anlatanı sıkı bir kontrol altında tutmamakta, ancak çok az anlatım olması durumunda yol gösterici konumunda bulunmaktadır. Anlatı araştırmalarında en az iki veya üç saat gerçekleştirilen görüşmeler, gerçekleştirilen çalışmaya göre 30-40 saat ve hatta bir yıldan daha uzun da sürebilmektedir (Atkinson, 1998, s. 22-25).

Bu çalışmada da araştırmanın amacı doğrultusunda alanyazını göz önünde bulundurulmuş ve katılımcının yaşam öyküsünü anlayabilmek için verilerin elde

edilmesinde kullanacağı yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlamıştır. Formu oluştururken ayrıca araştırmacı yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinin ve görüngübilim araştırmalarının özelliklerini göz önünde bulundurmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde hazırlanmış olan sorularla katılımcıyı tanıyabilmek, hayat görüşünü anlayabilmek, gelişim dönemleri olan okul öncesi, okul dönemi, ergenlik, yetişkinlikte işleme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkilerini anlayabilmek ve gelecekle ilgili beklentilerini anlayabilmek amaçlanmaktadır (Yansıtımlı araştırmacı günlüğü, 06.03.2017).

Araştırmacı tarafından hazırlanmış olan yarı-yapılandırılmış görüşme formu tez danışmanı ve nitel araştırmalarda uzman başka bir araştırmacı tarafından incelenmiş, araştırmanın amacına ve yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğine uygunluğu değerlendirilmiştir. Araştırmacı uzmanların görüş ve tavsiyeleri doğrultusunda sorularında düzenlemeleri yaparak forma son halini vermiştir (Yansıtımlı araştırmacı günlüğü, 14.09.2016). Hazırlanan görüşme soruları EK-1 de verilmiştir.

Verilerin görüşme tekniğinden yararlanılarak toplandığı çalışmalarda, araştırmaya başlamadan önce, yarı-yapılandırılmış görüşme formunun ve araştırmacının görüşme deneyiminin pilot çalışmaya tabi tutulması gerekli görülebilmektedir. Pilot görüşmelerle araştırmacıyı görüşmelere hazırlamak ve deneyim kazandırmak amaçlanmaktadır (Seidman, 1991, s. 29; Silverman, 2015, s. 116). Bu çalışmada araştırmacı daha önce Nitel Araştırma Yöntemleri dersi almış ve bu derste çeşitli görüşmeler gerçekleştirerek tecrübe kazanmıştır. Ayrıca danışmanla yapılan her görüşme sonrası görüşme formu yeniden düzenlenmiş ve araca son hali verilmiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı araştırma komitesi araştırmacının pilot çalışma yapmasını gerekli görmemiş ve doğrudan katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmelere başlamasını uygun bulmuştur.

Araştırmacı tarafından katılımcıya ilk görüşme öncesinde gönüllü katılım formu verilerek gönüllülük onayı alınmış ve form imzalatılmıştır. Katılımcı bilgi formu doldurulmuş, anlamadığı kısımlarda yardımcı olunmuştur. Katılımcı bilgi formu örneği EK-2’te, gönüllü katılım formu örneği ise EK-3’te verilmiştir. Formların doldurma işleminden sonra katılımcıya görüşmenin gerçekleştirilmesi süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Yapılan her görüşme öncesinde, katılımcıya görüşmenin ses kaydı alınacağı ve rahatsız olduğunda kaydın durdurulabileceği bilgilendirmesi yapılmış, ardından görüşme

sorularının bir kopyası paylaşılmış ve gözden geçirmesi istenmiştir. Gözden geçirme işlemi bittikten sonra katılımcının onayıyla görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeler esnasında görüşmeyi bölen ve dikkati dağıtan herhangi bir durumla karşılaşılmamıştır.

20 Eylül 2017 - 12 Kasım 2017 tarihleri arasında katılımcıyla dört ayrı yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiş ve görüşmelerde cep telefonu kullanılarak ses kaydı alınmıştır. Toplam 4 saat 52 dakika 16 saniye süren görüşmelerin dökümleri 76 sayfa tutmuştur.

2.4. Veri Toplama Ortamı

Veri toplama ortamı olarak katılımcının kolay erişebileceği ve kendilerini rahat hissedeceği ortamlar seçilmiştir (Glesne, 2015, s. 154). Bu doğrultuda katılımcıyla iletişime geçilmiş ve kendi isteği üzerine sahibi olduğu sürücü kursunun müdür odasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Müdür odası sürücü kursunun bulunduğu binanın ikinci katında ve kursa giriş kapısının solunda yer almaktadır. Yaklaşık 20 metre kare olan oda kare şeklindedir. Odanın içerisinde Müdür masası, müdür koltuğu ve iki adet misafir koltuğu bulunmaktadır. Görüşmeler sırasında katılımcı müdür koltuğunda otururken araştırmacı misafir koltuğunda oturmuş ve odaya başka bir insan girmemiştir (Yansıtılmalı araştırmacı günlüğü, 12.09.2017).

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde görüşme, günlük ve doküman incelemesi teknikleri ile toplanan veriler nitel araştırmalarda kullanılan analiz yöntemlerinden tümevarım yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma yapılan olgu hakkında yeterince ön bilginin olmadığı durumlarda kullanılan tümevarım analizinde araştırmacı, verileri inceleyerek önce kodlamalar yapmakta ve kategoriler oluşturmaktadır. Daha sonra oluşturulan kategoriler özetlenerek temalar oluşturulmaktadır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s. 341; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 258). Araştırmacı katılımcıyla yaptığı görüşmelerin dökümlerini Nvivo programıyla analiz etmiş 70 koda, 16 alt temaya ve 6 temaya ulaşmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan kod, alt tema ve temalar araştırmacının danışmanı ve alandaki bir uzman tarafından incelenerek geçerlik ve güvenilirliği verilmiştir.

2.6. Geçerlik Güvenirlik Çalışmaları

Bilimsel araştırma ilkelerinden bir tanesi, araştırma sonuçlarının inandırıcılığıdır. Bu nedenle geçerlik ve güvenirlik, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan iki kriterdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 289). Nitel araştırmalarda geçerliği ve güvenirliği sağlamak için nitel paradigmanın yapısına uygun bazı önlemler alınmaktadır. Bu rnekler aşağıda belirtilmiştir:

- Araştırmacının bulgulardan yola çıkararak ulaŐtıđı yorumlara katılımcıyla birlikte bakılmıŐ ve teyit ettirilmiŐtir. Katılımcının katılmadığı yorumlar katılımcı ile birlikte gözden geçirilerek yeniden oluŐturulmuŐtur.
- Katılımcı ve danışman ile yapılan görüşmelerde veri kaybını önlemek ve toplantıları ispatlamak amacıyla dijital ses kaydı yapılmış ve ayrıca veri dökümlerinin doğrulanması yapılmıŐtur.
- Derinlemesine bilgi sağlayan veriler toplamak için alan uzmanlarından faydalanılarak görüşme soruları oluŐturulmuŐtur.
- Verilerin toplanmasından hemen sonra toplanan veriler özetlenmiŐ ve katılımcının teyit etmesi istenmiştir.
- Toplanan veriler ile ilgili ayrıntılı betimlemelere yer verilmiştir.
- Toplanan veriler analiz sürecine kadar düzenli bir Şekilde saklanmıŐtur.
- Toplanan veriler arasındaki tutarlılık kontrol edilmiştir.
- Verilerden elde edilecek bulgular birbirleri ve alan yazınla iliŐkilendirilerek yazılmıŐtur.

2.7. Araştırma Etiği

İnsanlarla yapılan bütün araştırmalarda göz önünde bulundurulması gerekli olan bazı etik ilkeler vardır. Dünyanın herhangi bir yerinde yapılan bilimsel araştırmada, evrensel olarak aranan temel etik ilkeler; bilinçli onay, gizlilik, özel hayata saygı ve zarar vermemek, aldatmama/yanılmama ve verilere sadık kalmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 121-124; Bogdan ve Biklen, 2007, s. 48-53). Süreç içerisinde araştırmacı bahsi geçen etik kurallara sadık kalmıŐtur. Bu anlamda katılımcının tanınmaması amacıyla ismi deđiŐtirilmiŐ, kullanılan fotoğraflarda katılımcı ve ailesinin kimliğini ortaya koyacak detayların gizlenmesi yoluna gidilmiŐtir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde işitme kayıplı kardeşi olan normal gelişim gösteren bireyin yaşam hikâyesinin incelenmesi ve kardeşine ilişkin duygu ve düşüncelerinin detaylı olarak anlaşılması amacıyla toplanan verilerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, günlük ve doküman incelemesi teknikleri kullanılarak toplanmış olan verilere araştırmacı tarafından 70 ayrı kod verilmiş, 16 alt temaya ve 6 temaya ulaşılmıştır. Ulaşılan temalar; a) Ahmet'in kişisel özellikleri, b) Ahmet'in işitme kayıplı kardeşi Mehmet'le kardeşlik ilişkisi ve duyguları, c) Ahmet'in Mehmet ve ailesiyle ilgili sorumlulukları, d) Anne babalarının Ahmet ve Mehmet'e karşı tutumları, e) Diğer insanların Mehmet'in işitme kayıplı olmasıyla ilgili tepkileri ve uyandırdığı duygular ve son olarak f) Mehmet'in Ahmet'in hayatına etkisidir.

3.1. Ahmet'in Kişisel Özellikleri

Ahmet 1987 yılında Konya'nın Meram ilçesinde dünyaya gelmiştir. Çalışmanın yapıldığı tarihte 30 yaşında olan Ahmet'in kendisinden büyük 1979 doğumlu ablası Fatma, 1980 doğumlu abisi Ali ve kendisinden küçük 1994 doğumlu işitme kayıplı erkek kardeşi Mehmet bulunmaktadır. Ahmet'in babası Emrah 1950 doğumlu ve annesi Büşra 1958 doğumludur. Ahmet, ailesinin Eskişehir'e taşınmadan önce Konya'nın hareketli bölgelerinden birisi olan Muhacir Pazarına yakın bir mevkide, her bir dairesinde akrabalarının olduğu bir apartmanda ikamet ettiklerini ve ilköğretim dördüncü sınıfa kadar bu bölgede büyüdüğünü ifade etmiştir. Daha sonra Eskişehir'e göçtüklerini belirten Ahmet, günümüze kadar olan hayatını Eskişehir'de geçirmiştir.

3.1.1. Ahmet'in okuduğu okullar

İşitme kayıplı Mehmet'in doğduğu yıl olan 1994'te Konya'da ilköğretim birinci sınıfa başlayan Ahmet, okul hayatına ilişkin bilgileri aşağıdaki gibi sırayla ifade etmiştir.

“İlkokulun bir kısmını Konya'da okudum. Daha sonra burada İstiklal ilköğretim okulunda okudum. Ortaokulu Mehmet Akif İlköğretim okulunda, sonra liseyi Kılıçoğlu Lisesinde okudum. Üniversiteyi de Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı olarak okudum.”

3.1.2. Ahmet'in karakteri

Ahmet kendisini aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır.

“Kendimi nasıl tanımlarımım. Dışarıdan çok aktif görünen, ama genelde duygularını kendi iç dünyasında yaşayan, kendi halinde bir insanım, diye tanımlayabilirim. Genelde duygularımı hissettiklerimi hepsini kendi dünyamda yaşamayı tercih ediyorum. Benim en hoşuma giden şey yalnızlık. Yalnızlık hissi, kendi kendimi dinlemeyi seviyorum. Ama dışardan böyle görünmüyorum. Mesela dışarda beni derste gören kursiyerler veya işte kayıt olmaya geldikleri zaman gören kursiyerler çok daha dışa dönük, aktif falan bir insan olarak görüyorlar. Ama ben kendi dünyamda yaşamayı tercih ediyorum. Sessizim, sakinim Kendimi dinlemeyi seviyorum. Öyle bir insanım. Derse girdiğiniz zaman insanların algısını çekmek için hareketli olmak zorundasınız. İnsanlar zaten işten yorgun argın geliyorlar. Onları derse motive edecek ortamı sağlamak zorundasınız. Yani monoton bir şekilde ders anlatamıyorsunuz. Ayrıca kayıt için insanlar geldiği zaman sosyal ilişkilerinizi üst düzeyde sergilemek zorundasınız, güler yüzlü olmak zorundasınız, konuşkan olmak zorundasınız. Belki iş hayatının vermiş olduğu bir şey. Genel itibariyle de sosyal hayat içerisinde de girişken yanım vardır, girişkenimdir, konuşkanımdır. Ama kendimi dinlemeyi, insanlardan uzak durmayı da severim yani. Birbirine zıt gibi şeyler ama böyle bendeki yani bilmiyorum.”

Yapısal olarak kendisini duygusal bir insan olarak gören Ahmet, bu durumu zafiyet olarak değerlendirmektedir.

“Ben Yengeç burcuyum. Yengeç burçları biraz böyle duygusallar. Bazen böyle çok duygusal davranabiliyorsunuz. Duygusallığınız sizin hatalı kararlar vermenize sebebiyet verebiliyor. Bu bir sıkıntı yani gerçekten zafiyet yani. Daha doğrusu zafiyet olarak söyleyelim. Yani insan duygularıyla insan belki bedeniyle ve ruhuyla bütünleştiği zaman insan oluyor. Ama yani duygular akılla senkronize çalışmalı. Çünkü öbür türlü sadece duygusallığınız ağır basarsa hataya gidiyorsunuz. Bazı insanlarda sadece akılı esas alıyorlar. Duyguyu hiç önemsemiyorlar. Onlar da hata ediyorlar. Benim de zafiyetim o. Yani bazen çok duygusal davranabiliyorum. Bu bana kaybettiren bir şey.”

3.1.3. Ahmet'in hobileri

Gökyüzünü çok merak ettiğini belirten Ahmet, en keyif aldığı hobisinin gökyüzünü izlemek olduğunu belirtmiştir.

“Yani gökyüzünü çok merak ediyorum. Boş zamanlarında mesela yalnız kalıp gökyüzünü izlemeyi çok seviyorum. Bisiklet kullanmayı çok seviyorum. Çok yoğun çalışma temposundan dolayı pek imkân bulamıyorum ama bisiklet binmeyi çok seviyorum. Yani bana lüks bir arabaya binmektense şöyle akışı güzel olan bir bisiklete binmek, şöyle rahat bisiklete binmek daha zevkli geliyor. Ondan sonra yüzmeyi seviyorum. Bunlar benim hobilerim. Ama bunların içinde en mutlu olduğum an gökyüzünü izlediğim an, karanlık ve ıssız bir yerde yıldızları çok mutlu oluyorum.”

İşitme kayıplı kardeşi Mehmet'le birlikte yaptığı aktivitelerin de olduğunu belirten Ahmet, bu aktiviteleri aşağıda ifade etmiştir.

“Bisiklet binmeyi Mehmet'le beraber yaptığımız olurdu. Onun haricinde yüzmeye, denizde tabi yani beraber tatillerde yüzüyoruz.”

3.1.4. Ahmet'in hayata bakışı ve insan ilişkileri

Ahmet hayata bakışımız nedir? sorusuyla hayata dair düşüncelerini anlatmaya başlamıştır.

“Hayata bakışımız nedir? Yani dünyaya insanoğlu geliyor, dünyada su anda milyarlarca insan var. Hepsinin ayrı duyguları ve hepsinin ayrı bir aklı var. Her insan dünyaya aslında belli bir görevi ifa etmek için geliyor yaşıyor ve ömrünü tamamlayıp gidiyor. Pozitif olmak, olumlu olmak, insanları anlamaya çalışmak bir de yani insan bu dünyada iyi anılmalı bana göre... Bence hayatı yani daha anlamlı kılabilmek için insanlığın ortak kabullerini, değerlerini kabul etmek lazım... Bizim hayata bakışımız iyi, güzel bir hayat yaşamak yani kendi halinde sessiz, sakin mutlu olacağın bir hayat yaşamak. Herkesin mutluluğu farklı, kimi lüksten mutluluk duyuyor. Kimi popüler olmaktan mutluluk duyuyor. Benim mutlu olduğum şey de işte mesela böyle hobilerime yönelsem, kendi kendime kalsam bu da benim mutluluğumdur. Bir de iyi insan olarak anılsam benim için yeterlidir yani.”

Dünyaya gelen her insanın ayrı duyguları olduğunu ve dünyaya belli bir görevi yerine getirmek için geldiğini belirten Ahmet, hayattan beklentilerini ifade etmiştir.

“Hayattan çok bir beklentim yok. Felsefi olarak çok büyük hayallerim yok, yani çok fazla şöyle olsun böyle olsun. Dediğim gibi sadece yani kimseye muhtaç olmadan onurlu bir hayat yaşamayı hedefliyorum. Bütün amacım bu. Ama mesela insanın isteği olmuyor mu oluyor. Mesela benim en büyük isteğim Eskişehir’de bahçeli bir ev yapmak. Bahçeli bir evim olur, bir gün hamağım olur, gökyüzünü rahat izleyebilirim ondan çok mutlu olurum. Bu benim içimdeki şeylerden bir tanesi. Belki de hayal olarak, hayal demeyelim de gerçekleştirmeyi planladığımız şey olarak söyleyelim. Tek bunu zikredebiliriz. Aslında iş hayatının içindeyiz ama iş hayatında da çok büyük hırslarım yok. Şu olsun bu olsun, yetecek kadar bir şey olunca bize kâfi geliyor.”

Babası Emrah’ın, memleketi olan Konya’yı çok sevdiğini ve ailesine çok bağlı olduğunu belirten Ahmet, bu yıllarda kurum müdürlüğüne kadar yükselme, daha rahat çalışma ve yüksek maaş imkânı bulunan makinistliği, yapacağı uzun süreli ve mesafeli seyahatler nedeniyle memleketinden ve en önemlisi ailesinden ayrı kalmayı istemeyerek reddettiğini ve işçi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yine aynı dönemlerde Almanya’da çok yüksek maaşlarla çalışma teklifi almasına rağmen ülkesini ve ailesini bırakarak Almanya’ya gitmemiştir. Babasının aile kavramına ve üyelerine verdiği önemi doğumundan itibaren hissettiğini ifade eden Ahmet, ailenin kendisi için anlamını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.

“Yani ailem olmazsa olmaz. Ailevi ilişkilere çok önem veriyorum. Onun haricinde de çok fazla bir şey yok. Benim için hayatta en önemli şeylerden bir tanesi aile ilişkileri. Hem kendi çekirdek ailem, hem daha geniş anlamda büyük ailem. Benim için çok önemli. O olmazsa olmazımdır. Onun haricindeki meselelerin hep hallolabileceğini düşünüyorum. Çünkü ticaretle de uğraştığımız için çok hayat görüyoruz. Hiç bi mutsuzluk kalıcı değil. Hiç bi mutluluk da kalıcı değil. Hepsi zaman içerisinde geliyor ve geçiyor. Onun için insan hayatında güvendiği sağlam dostları varsa, ailesi varsa, geriye kalan meselelerin hallolduğunu görüyoruz. Bazen paranız olmuyor, bazen olabiliyor. Bazen işte istediğiniz şeylere ulaşamıyorsunuz ama evinizde ailenizde mutluyunuz, mutluluğu sağlamışsanız gerisi halloluyor.”

Aileye ve aile hayatına çok önem verdiğini belirten Ahmet, 2017 yılında evlenmiştir. Ahmet, kendi evliliğiyle ilgili düşünceleri yeniden doğmak olarak değerlendirmektedir.

“Evlilik; ya ölüm ya yeniden doğmak. İkisinden biri. Ya ölüyorsunuz ya diriliyorsunuz. Eğer sağlıklı bir evlilik yaptıysanız, bu sizin için bir dirilme hareketi oluyor. Eğer yanlış bir evlilik yaptıysanız, bu da ölümünüz oluyor. Dediğim gibi evlilik bu kadar hayati bir şey. Bu nedenle olgun davranabilmek çok önemli. Yani insanın karşı taraftaki muhatabıyla diyalog kurmayı başarabilmesi, olgun davranabilmesi çok önemli... Benim hayatta anladığım bir şey var. bir yerde eğer kargaşa varsa, kaos varsa orada iletişim yoktur. Bir yerde eğer iyilikler ve güzellikler varsa, orada iletişim kuvvetlidir. Bu zamana kadar olan evlilik hayatımı değerlendirecek olursam evlilik benim için muhakkak yeniden doğmadır. Biz eşimle diyalog eksenli ilerliyoruz, iletişim kurmaya özen gösteriyoruz. Eşimden annem olmasını beklemiyorum yani başka kadın olmasını beklemiyorum. Onun farklı birisi olduğunu, farklı duyguları olduğunu, farklı kişisel özelliklerinden dolayı farklı şeyler yapabileceğini, gözlemliyorum. Onu olduğu gibi kabullenip hayatımı düzenlemeye çalışıyorum. Öyle olduğu zaman problem olmuyor. Ama öbür türlü bir insanı şekillendirmeye çalışırsanız, işte annem gibi ol, ablam gibi ol dediğiniz zaman, muhtemelen tabi biz yaşamadık ama tahmin ediyorum ki problem öyle başlar, kaynaklanır gibi geliyor bana.”

Çok fazla arkadaşı olmadığı ifade eden Ahmet, arkadaşlık ilişkilerine dair düşüncelerini dile getirmiştir.

“Benim hayatımda çok fazla arkadaş yoktur. Benim hayatıma çok fazla insan da giremez. Dedim ya biraz da yalnızlığı seviyorum diye. Çok tanırım, yani beni tanıyan çoktur ama hayatıma dokunan insan sayısı azdır. Mesela benim görüştüğüm dört tane arkadaşım vardır. Dört beş işte diyebilirsiniz. Onun haricindekileri de çok arkadaşım vardır ama onlar benim özelimi bilmez, tüzelimi bilmez. Bu nedenle benim çevremde olan insan dürüst olacak bana karşı, ben mesela dört tane arkadaşım, beş tane arkadaşım, yani dürüst olduklarını görüyorum bana karşı, beni ben olduğum için sevdiklerine inanıyorum. Bu da benim için çok önemli.”

Ahmet kendine yakın bulduğu arkadaşlarının özelliklerini aşağıdaki gibi tanımlamaktadır.

“Birincisi benim çevremdeki insanlar cömerttirler. İkincisi çok şeyleri yoktur, dedi koduları yoktur. Üçüncüsü çevrelerinde sevilen, güvenilen insanlardır. Çok önemli benim için, güvenilir insanlardır. Dördüncüsü emanete sahip çıkabilirler. Bu özellikleri vardır. Ondan sonra toplum tarafından, toplumun sağduyulu insanları tarafından davranışları yönüyle beğenilen insanlardır. Yani bu özellikleri vardır arkadaşlarımın. Böyle insanlardır. İyi diyebileceğimiz insanlardandır yani bunlar.”

3.2. Ahmet’in İşitme Kayıplı Kardeşiyle Kardeşlik İlişkisi ve Duyguları

3.2.1. Ahmet’in kardeşinin doğacağını öğrenmesi ve duyguları

1994 yılında yedi yaşına girmiş olan Ahmet, bu yıl okul hayatına başladığını belirtmektedir. Okula başlamanın heyecanını yaşayan Ahmet bu dönemde anne ve babasından yeni bir kardeşinin olacağı haberini almıştır. O dönem yeni bir kardeşinin olmasıyla ilgili hissettiği duyguları aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

“Tabi kardeşinizin olması insana bir mutluluk veriyor. Farklı bir duygu veriyor. Siz de çocuk olduğunuz için tam olayı algılayamıyorsunuz ama ailede yaşanmış tabi o mutluluk o hazırlık, sizin çocuk dünyanızda da bazı izler bırakıyor.”

Kardeşi Mehmet’in doğumundan sonra bakımıyla Ahmet’in annesi Büşra Hanım ilgilenmiştir. Büşra Hanım’ın çok dikkatli bir insan olduğunu belirten Ahmet, annesini daha önce yetiştirmiş olduğu üç çocuğun tecrübesine dayanarak çocuğunu gözlemlediğini ve anlayamadığı bir sorunun varlığından şüphe duymaya başladığını ifade etmiştir.

“Mehmet çok küçük yaşlarda işitme kayıplı olduğu tespit edilen bir çocuk, annem gibi bir kadına sahip olduğu için şanslı bir çocuk aslında. Annem 9 aylıkken Mehmet’in işitme engelli olduğundan şüphe etmeye başladı. Emsali çocuklarla onu hep karşılaştırıyordu. Mesela gürültü çıkartıyordu, elini çarpıyordu. Diğer çocukların tepkilerine bakıyordu. Mehmet’in tepkilerine bakıyordu. Şüphe Mehmet’in doğumundan çok kısa süre sonra başladı bizde.”

Ahmet bu süreçte Büşra Hanım'ın Mehmet'i aynı yaşlarda bulunan çocuklarla karşılaştırdığını vurgulayan Ahmet, Büşra Hanım ve eşi Emrah Beyin, gerekli tetkiklerin yapılması için Mehmet'i Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesine götürdüklerini belirtmiştir.

“O dönemde halamın oğlu işte Selçuk üniversitesinde öğretim görevlisiydi, doçent doktordu. O Mehmet ile ilgili bazı tetkikleri kendisi bizzat ilgilendi. Mehmet'in işitme engelli olduğunu öğrendiğimiz zaman bizim açımızdan son derece hüznü bir tablo meydana geldi. Çünkü bunun herhangi bir tedavisi olmadığını öğrendik.”

Bir yandan okul hayatına, bir yandan da yeni bir kardeş olgusuna alışmaya çalışan Ahmet, kardeşinin işitme kayıplı olduğunu ve bunun tedavisi olmadığını öğrenerek ailesiyle birlikte hayatının şokunu yaşadığını belirtmiştir. Ahmet, yaşadığı bu süreçle ilgili duygularını aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

“Tabi bu yaşadığımız şeyler bizim açımızdan hüznü bir süreçti. O dönem içerisinde insan ne yapacağını bilemiyor. Biz de o dönemlerde çocuğuz, aklımızla pek idrak edemiyoruz hadiseleri ama evde bir hüznü havası meydana geldi. Çünkü işitme engelini çaresi olmayan çok büyük bir dert gibi görüyorsunuz ve tek bildiğiniz şey çevrenizde gördüğünüz işime engelli insalar.”

3.2.2. Ahmet'in işitme kaybına ilişkin düşünceleri

İşitme kaybıyla ilgili yeterli bilgisinin olmadığını belirten Ahmet, işitme kayıplı denildiği zaman zihninde oluşan düşünceleri açıklamıştır.

“İşitme engelliler aldıkları eğitimle kendilerini çok geliştirdiler ama dün öyle değildi koşullar. Dün gördüğünüz işte tat, dilsiz gibi işte ababa gibi böyle işte dudak yansımaları yapan insanlar zihnimize geliyor. Bunu anlıyordunuz işitme engelli denildiğinde.”

Ayrıca işitme kaybını çaresi olmayan büyük bir dert olarak değerlendirdiğini belirten Ahmet, yaşadığı duyguları ifade etmiştir.

“Ne biliyim o zaman sorguluyorsun işte neden böyle oldu? Niye böyle oldu? Niye benim kardeşim oldu? kimi duygulara giriyorsunuz yani böyle düşüncelere giriyorsunuz. Neden sorusunu soruyorsunuz yani.”

Bu süreçte Ahmet, kardeşinin işitme kayıplı olmasının hayatına olacak etkilerini aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır.

“Hem bütün düzenin değişmesi yani bütün ev ahalisinin artık hayatının değişeceğine işaret etti. Bunlar tabii yaşanan hüznü biraz daha artırıyor.”

Ahmet, kardeşinin işitme kaybılı olmasının tıbbi nedenleri yanında ilahi bir nedeninin de olduğunu ve bu durumu kader olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir.

“Ya tabii muhakkak. Yani şöyle söyleyelim; dünyadaki her şey belli kurallar çerçevesinde ilerliyor. Burada bir fizik kuralları var. Hiçbir şey fiziğe aykırı değil. Buranın düzeni belli. Siz taşı havaya atarsanız bu taş aşağı düşer. Bir kerede attığınızda havada kalma ihtimali yok. Yasalar belli. Ama bu yasaların da bir yapıcısı olduğuna şahsım adına inanıyorum. Ama bu yasaların sahibi olan, yani dünya yasasının sahibi olan Allah, işte fiziği, biyolojiyi, kimyayı hepsini bir düzen içerisinde yaratmış ve bunda hiç birinde düzensizlik yok. Her şey düzen içerisinde işliyor. Dünya hayatında da insanların hayatını Allah bu düzen içerisinde işletiyor... Evet, Cenab-ı Allah işitme engelli yaratıyor. Bunun fiziki sebebi ortada. Tıp bunu açıklıyor bize. Diyor ki kardeşim beyne giden damarlar sinire yapışık. Doğrudur. Bu konuda hepimiz hem fikiriz. Ama neden Mehmet, neden Ahmet'in ki diğerlerinin ki yapışık değil? Dediğimiz zaman ben burada bir kadrin ağına bunun ilahi bir tercih olduğuna inanıyorum yani. Bunun böyle olduğunu düşünüyorum. Evet, fizik yasaları içerisinde bir açıklaması var, ama fiziğin de bir sahibi var onun murad ettiği şekilde her şey ilerliyor hayatın akışı onun eksenine doğru ilerliyor yani onun yazdığı bu kadrin olduğuna inanıyorum yani bu konu hakkında.”

Mehmet'in işitme kaybılı olmasını tevafuk (ilâhî bir kasıt ve iradenin varlığı hissedilen denk gelme durumu) olarak değerlendirmektedir.

“Mehmet'in işitme kaybılı olması imtihan ve ceza olarak değil de yani gördüğüm anladığım kadarıyla bu insanların hayatının bir şekilde şekillenmesi. Onun için bunun bir cezalandırma olduğunu düşünmüyorum. Bunun tamamen hayat içerisinde size sunulan bir şey olduğunu düşünüyorum. İyi veya kötü olarak düşünülebilecek bir şey değil. Yani bunu bir cezalandırma olarak düşünmemek lazım. Bu Mehmet açısından da böyle. Mehmet hayata böyle gelmeyi tercih etmedi. Yani ona birisi sormadı Mehmet sen hayata gelmek istiyor musun? Demedi. Ona bir hayat bahşedildi. Bize bir hayat bahşedildi. O hayatı bahşeden de bize her şeyi tam olarak vermek zorunda değil. Çünkü bir hak değil bizimki.

Sadece Cenab-ı Allah 'ın bize vermiş olduğu bir şey. Onun için onu sorgulama veya cezalandırma olarak nitelendirmemek lazım. Dünyada hiçbir şey başıboş olmuyor. Tesadüf diye bir şey yok. Her şey tevafuk, denk getiriliyor. Yani yaşanan her şeyden bir şeyler çıkıyor. Bazen iyi gördüğümüz şeylerin arkasında kötü şeyler çıkıyor, bazen de kötü gördüğümüz şeylerin arkasından iyi şeyler çıkıyor. Yani şöyle bir şey diyelim, Mehmet işitme engelli olmasaydı, normal doğmuş olsaydı, Konya 'da yaşasaydık ne olacaktı? Belki bu gün iyi bir akademisyen mi olacaktı? Veya ne biliyim hapiste mi olacaktı? Yani diğer diye bi alternatif olmadığı için onu hiç bi zaman da bilemeyeceğimiz için diğeri hiç bi zaman bilemeyeceğiz. Yani onu geriye sarma şansımız yok. İşitme engelli olmasaydı nasıl olurdu? Onu bilme şansımız da yok. Onun için bunu bi cezalandırma veya ödül olarak görmek yerine bunu kabullenip efendime söyleyeyim ona göre hayatını yaşamak gerekiyor.”

Ahmet; kardeşinin işitme kayıplı olması, bunun tedavisinin olmaması, Eskişehir'de eğitim alacak olması ve hayatının sonraki dönemlerinde işitme cihazı kullanacak olması durumuyla ilgili düşüncelerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

“Bizim çok kısa bir süre, bu olayla ilgili yani Mehmet'in işitme engeli olmasıyla ilgili bir böyle garipseme süreci oldu. Daha sonra Mehmet bizim için artık normal bir çocuk, kardeş düzeyinde oldu hep.”

3.2.3. Ahmet'in okul ve ergenlik döneminde işitme kayıplı kardeşi Mehmet'le kardeşlik ilişkileri

İşitme kayıplı kardeşi okula başlamadan önce Ahmet kardeşiyle olan ilişkisini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

“Boğuşuyorduk işte oyunlar oynuyorduk ne biliyim top oynuyorduk, koşturuyorduk ediyorduk falan ama Mehmet'le ilişki kurarken de İÇEM'in bize çizdiği çizgilere göre dikkat ediyorduk yani... Biz Mehmet'le olan iletişimimizde sadece dil olarak konuşma dilini kullanmaya özen gösterdik. Çünkü annem bunun üzerinde çok titiz davransıyordu.”

Bu dönemde Ahmet, işitme kayıplı kardeşi ile birlikte vakit geçirirken İÇEM'in çizdiği çizgilere dikkat ettiğini vurgulayan Ahmet, kardeşiyle birlikteyken en keyif aldığı aktiviteleri belirtmiştir.

“Yani kardeşimle en keyif aldığımız aktiviteleri sayacak olursam, biz biraz şakalaşmayı çok severdik, boğuşmayı çok severdik. Bizim en fazla yaptığımız şey de bunlardı evin içinde. Top oynardık evin içinde. Daha sonra il dışına gezerdik, babamız bizi il dışına götürürdü gezdirirdi. Bunlardan keyif alırdık. Hayvanat bahçesine giderdik. Güzel olurdu yani İstanbul gezileri falan çok yapardık o dönemler... Biz Mehmet’le birbirimize çok takılmayı şakalaşmayı sevdiğimiz için hep böyle eğlenceli geçerdi. Çok öyle bi keyif almadan geçirdiğimiz bir aktivite olmuyordu yani.”

Bununla birlikte kardeşiyle yapmaktan keyif aldığı tren yolculuklarından bir tanesinde çocukluk döneminin kendisi adına en üzücü anısını yaşadığını aşağıdaki şekilde anlatmıştır.

“O dönemde Mehmet böyle yansıma sesleri çıkartırdı. Mesela bir gün İstanbul’a giderken böyle trende bazen çıkarttığı sesin dozunu ayarlayamıyordu. Ondan sonra ön taraftaki adamla tartışmıştık. Onu mesela bi hatırlarım böyle. Adam işte çocuğunuza sahip çıksanız gibi şeyler söylemişti. O mesela hatırımdadır okul öncesi dönemde Mehmet’le yaşadığımız, unutamadığım şeylerden bir tanesidir... Sanki normal bir hadise gibiydi ama netice itibariyle babam orada şey demişti, çocuk mağdur demişti. Mesela orda Mehmet’in işitme engelli olduğu duygusu mesela o zaman kadar sen çok fazla şey yapamıyorsun. Normal gibi davranmaya başlıyorsun. O mesela kafamda hala bir çocuk mağdur gibi bir şey. Babamda öyle şeyleri çok kullanmamıştır ama orda ne bileyim belki çok insan olduğu için açıklama gereği hissetmiş olabilir. Trende daha farklı insanlar da olduğu için hani tamam çocuk ses çıkartıyor ama işte işitme engelli gibi... Orda bir şeyi anlıyorsun, yani bu çocuk işitme engelli. Belki o bazı uyanıştır belki bir yerde. Mehmet’in işitme engelli olduğuna, kaybı olduğunu hissetmedir, bir farkındalıktır. Yani o zamana kadar çok fazla şey yapmıyorsundur mesela, dedim ya normal gibidir dedim hani bizim gözümüzde, böyle bir duygu.”

Yaptıkları bu tren yolculuğu esnasında kardeşinin işitme kayıplı olması gerçeğiyle tekrar yüzleşen Ahmet, yaşadığı duyguları açıklamıştır.

“Yani o zaman karşınızdaki insanın böyle anlayışsız olmasına kıızıyorsun, üzülüyorsun. Ama yine de hani şey duygusu bürünmedim, Mehmet’e karşı yapılanda böyle acıma, üzülme duygusuna da girmedim. Sanki normal bir hadise

gibiymi ama netice itibariyle babam orada Şey demişti yani ocuk mağdur demişti.”

Resim 3.1. *Ahmet ve Mehmet Gülhane Parkı içindeki hayvanat bahçesinde keçinin yanındalar.*

Bu dönemde kardeşiyle yapmaktan en çok keyif aldığı aktivitelerden bir tanesini de hayvanat bahçesi gezileri olduğunu ifade eden Ahmet, yukarıdaki resmi araştırmacıyla paylaşmış ve resimle ilgili düşüncelerini ifade etmiştir.

“Bu güzel bir anı, hala unutamadığımız bir anıdır. Mehmet’le beraberiz, yan yanayız. Mehmet’le İstanbul gezilerimiz çok oluyordu, ondan bir fotoğraf karesi yani. Biz sabah erkenden HaydarpaŐa’ya iniyorduk, HaydarpaŐa’dan Eminönü’ne vapurla geçiyorduk, tabi tren sabahın erken saatlerinde İstanbul’da oluyordu. Benim elimdeki poŐet muhtemelen azık poŐetimiz veya Eminönü’nden alıŐ veriŐ yapmıŐız. Burası Topkapı sarayının yanındaki Gülhane Parkı. Gülhane parkında eskiden hayvanat bahçesi vardı. Burada dikkat ettiniz mi orada keçi salık. Hayvanlar aıkmiŐ biz oraya girdiğimizde. Hatta bu keçi babamı ssmŐt.

Biliyorsunuz boynuzları var. Yani bu öyle bir fotoğraf güzel bir fotoğraf. Bu güzel zamanlarımızdan bir tanesi. Ben çocuğum, tabi Mehmet benden de çocuk.”

Kardeşiyle hiç aynı okullarda okumadıklarını belirten Ahmet bu duruma ilişkin görüşlerini ve kardeşinin okul hayatına olan etkilerini açıklamıştır.

“Yani hiç bu konuyla ilgili böyle bir şeyim olmadı. Aynı okulda okuyarak kardeşime sahip çıkma isteğim veya farklı okulda okumasından dolayı bir hüznüm olmadı... Mehmet’in işitme engelli olmasının benim eğitim öğretim hayatıma. Olumsuz veya olumlu olarak hiçbir etkisi olmadı. Ama şöyle bir seyri oldu tabi ben birinci sınıftan 3. Sınıfa kadar Konya’da okudum. 4. Sınıfta il değişikliği ile Eskişehir’de okumak mecburiyetinde kaldım. Böyle bir etkisi oldu. Ama dediğim gibi il değişikliği nedeniyle eğitim öğretim hayatımda bir değişikliğe sebebiyet verdi tabiki.”

Bu süreçte dedelerini kaybetmesi ve ablaların eşinden boşanması gibi hadiselerle karşılaşılmasına rağmen, Ahmet Mehmet’le olan kardeşlik ilişkileri üzerinde çok fazla bir etkisinin olmadığını belirtmiştir.

“Dedemin ölümünün Mehmet’e yine çok büyük etkisi yoktu. Boşanma hadisesinin etkisi şöyle oldu, ablam boşandıktan sonra bize geldi. Eskişehir’e taşındı. Yeğenim vardı. O da hayatımıza girmiş oldu.”

İlerleyen yıllarda Ahmet gündüzleri arkadaşlarıyla vakit geçirmeyi tercih ettiğini ve işitme kayıplı kardeşi olan Mehmet’le sadece akşamları vakit geçirme imkânı bulduğunu ifade etmiştir.

“Benim ergenlik dönemimde ben daha çok arkadaşlarımla vakit geçiriyordum. Mehmet’le vakit geçirmemiz, akşam saatlerinde evde olan vakit geçirmelerimiz şeklinde oluyordu. Yani özel olarak paylaştığımız pek fazla bir şeyimiz yoktu. Aramızda da 7 yaş fark olduğu için çok ortak şeylerimiz yoktu. Ancak bu dönemde beraber paten bindiğimiz falan olmuştur. Ben 14-15 yaşındayken Mehmet’in pateni vardı benim patenim vardı. Bisiklet binmelerimiz falan da olmuştur. Bu şekilde vakit geçirdik. Genelde ben gündüzleri arkadaşlarımla vakit geçiriyordum, akşamları da Mehmet’le vakit geçirme imkânımız oluyordu. O da işte dediğim gibi aktiviteler yapıyorduk.”

Bu dönemde Mehmet’le birlikte paten kaymak, bisiklet sürmek gibi aktiviteleri gerçekleştirmek için nadiren de olsa birbirlerine vakit ayırdıklarını belirten Ahmet,

kardeşinin arkadaşlarıyla olan arkadaşlık ilişkisinin kardeşlik ilişkisi üzerine olan etkilerini değerlendirmiştir.

Mehmet'in arkadaşlarının hepsi bizim ailemizin çocukları gibiydi. Hala da öyle. Yani mesela işte buraya geldiğinizde de görüyorsunuz. Her geldiğinizde Mehmet'in en az üç dört tane arkadaşının burada olduğunu görüyorsunuz. Ben onların ortamını çok farklı bir ortam olarak gördüm, çok farklı bir ortam olarak tanıdım. Gerçekten birbirlerine karşı çok tutkunlar. Bu konuda mesela birbirlerine olan tutkularına şahit oldum. Daha sonra yani onların hepsi bizim ailenin çocuğu gibi evimize girerler, çıkarlar, akşam gelirler, gündüz gelirler. Mesela normal bir arkadaşlık düzeyinde belki bir insanın hani bir tane böyle samimi olduğu arkadaşı vardır. O mesela evine rahatça girer çıkar. Ama bu birdir ikidir. Bir insanın beş tane on tane samimi olup devamlı evine gidip geldiği arkadaşı pek olduğunu en azından zannetmiyorum. Benim anladığım kadarıyla, algıladığım kadarıyla, gördüğüm kadarıyla bu böyle. Mehmet'in on, on beş tane işitme engelli arkadaşı var, hepsi bizim evin küçük oğlanları gibi hepsi birbirine öyle tutkunlar. Ondan sonra bizde sanki onların abisi gibiyiz. Tabi hepsinin derdini de bizim çözebileceğimiz en azından elimizden gelecek şeyler varsa bunları çözme noktasında yardımcı oluyoruz... Bu durumun hayata olumsuz hiç bir etkisi olmadı. Az evvelki dediğim gibi hep olumlu etkileri oldu. Yani bizlerde işte şey oldu onlara abilik etme, birer daha kardeş kazanma gibi bir şey. Onun haricinde Mehmet'in işitme engelli arkadaşlarının benim hayata olumsuz bir etkisi olmadı, yani olumsuz herhangi bir etkileri olmadı.”

Lise çağlarına geldiğinde Mehmet'in bir meslek edinmesi açısından meslek lisesine gitmesinin gerekliliğini düşündüğünü belirten Ahmet, meslek lisesinde hangi bölümü tercih edeceğine Mehmet'in ilgi alanlarından yola çıkarak karar verdiklerini açıklamıştır.

“Mehmet kuaförlük bölümü okudu. Kuaförlük bölümü okumasında özellikle babamla benim etkimiz oldu. Biz kesinlikle Mehmet'in meslek lisesine gitmesini istedik... Mehmet'in şeyini keşfettik. Mesela Mehmet, saç bakımına falan kendi saçına falan çok özen gösteriyordu. Mesela bizim saçımızı falan güzel tarıyordu, merakı da vardı. Sonra biz Mehmet liseyi okuyacağı zaman meslek lisesi okusun en azından bir mesleği olsun dedik. Mehmet'e de sormak suretiyle, dikte etmek noktasında değil de, işte böyle bir bölümün olduğunu kuaförlük bölümü, işte bu

bölümde okursa ondan sonra belki bir iş imkânının daha rahat olacağını söyledik. Mehmet’de kabul etti, gitti.”

Ailedeki bütün üyelerin aynı kapıdan beslenmesini doğru bulmadığını belirten Ahmet, sürücü kursunda karşılaşılabilecekleri herhangi bir olumsuzluk durumunda en azından Mehmet’in bu durumdan olumsuz etkilenmeyeceğini düşünmektedir. Ayrıca Ahmet, kardeşinin liseyi bitirdikten sonra iş bulma konusunda zorlanmayacağı fikrine sahiptir.

Resim 3.2. Mehmet lise öğrencisi, işyerinde özçekim yapıyorlar.

Kardeşinin lise yıllarına ilişkin olarak, yukarıdaki resmi araştırmacıyla paylaşan Ahmet, bu duruma ilişkin olarak aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır.

“Mehmet burada lise öğrencisi. Lise son sınıfta. Kuaförlük okuyor. Bizim yanımıza gelmiş ziyarete. Ondan sonra o anı şöyle bir fotoğraflamışız. Mehmet’in lise çağlarını gösteren bir fotoğraf. Mehmet bu dönemde sürücü kursuna çok fazla gelmezdi. Mehmet’in arkadaş çevresi çok geniş olduğu için kursa gelmezdi.

Mehmet yatar, uyur, gezer başka bir faaliyete zaman bulamaz. Zaten kalktığı zaman arkadaşları onu bekliyor olur. Kursa da pek fazla ilgisi yoktu yani, çok fazla merak etmiyordu. Öyle çok fazla gelmezdi. Mehmet bu fotoğrafta herhalde harçlık almaya geldi öyle gitti yani. Pek fazla bir şey paylaştığımızı hatırlamıyorum.”

Mehmet bu süreç sonunda mezun olduğu kuaförlük mesleğini yapmak istememiştir. Arçelik, Limak, Sbarro gibi bir farklı iş yerlerine Ahmet’in ifadesiyle kendi gayretleriyle girmiş ve kısa süre aralıklarında çalışıp çıkmıştır. Kardeşinin düzenli olarak çalışmasını ve emeklilik hakkı kazanmasını isteyen Ahmet, kardeşi Mehmet’in çalıştığı kurumlardan kısa süre içerisinde problemlerle bir şekilde ayrılıyor olmasının kardeşlik ilişkilerinde farklılığa neden olduğunu örnekle açıklamıştır.

“Birkaç iş yeri değiştirdikten sonra Limak diye bir firmaya gitti. Limak diye uluslararası bir firma bu, doğal gaz firması. Sonra orda çalışmaya başladı, orda bir altı ay yedi ay çalıştı. Memur olarak çalıştı orda. Personel sorumlusuydu. Mehmet evrak işi istiyordu orda çalıştı biraz. Ondan sonra vardiye falan da istemiyordu. Daha sonra Mehmet tabi orayı da bıraktı. Ondan sonra biraz böyle, burada arkadaşlarının çok etkisi var. Arkadaşları birbirlerine çok tutkunlar ya, Tutkunluklarının olumlu yanları da var olumsuz yanları da. İşitme engelli çocuklar birbirlerine çok tutkunlar. Mesela bir arkadaşının babası öldü. Banu diye bir arkadaşı vardı. Polisti babası. Genç vefat etti. Çocuğun babası öldü diye bunlar bir hafta cenaze evine kamp kurdular arkadaşlarıyla. Her gün gidiyorlar çocuğun yanına. Senin işin var. İşe gitmiyor. Her gün orda. Cenaze evinde tabi o da Limak’tan ayrılmasına sebebiyet verdi. Netice itibariyle işveren dedi bir dayanma kapasitesi var. Neticede kendi yakınından birini kaybetmemiş. Yani bi arkadaşının babası. Normalde nasıl olur bi arkadaşının babası vefat etse, o gün gidersiniz. Bir de çok yakın arkadaşınızsa teselli vermek adına iş çıkışlarında uğrarsınız ama bunlar oraya kamp kurdu. Biraz uzattım ama ondan sonra oradan ayrıldı... O dönem içinde işte ne oluyordu mesela ben Mehmet’e kızıyordum Mehmet’e mesela benim ailem de kızıyorlardı. Kızdığımız için şey yapıyordu mesela sabah yatıyordu ben işe giderken, öğlene kadar. Akşam işten geldiğim vakitte Mehmet çıkmış oluyordu. Mehmet eve geldiğinde de ben zaten yatmış oluyordum. Mehmet bir ay iki ay kendini kamufle ediyordu. Yüzünü göremiyordum.”

Ahmet bu konu hakkında Mehmet’le görüşme fırsatı bulduğunda ona kızmasının nedenlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

“Ona neden kızdığımı anlattım. Çünkü önemli olan orda bir iş meselesi değil, oradaki önemli olan disiplin meselesiydi. Veya birine verdiği sözün arkasında durma meselesiydi. Arkada açık bir kapı bırakma meselesiydi. Yoksa Mehmet’in ekonomik anlamda getirdiği paraya şu anda ihtiyacımız yok. Ama netice itibariyle Mehmet’in gittiği yerlerde iyi anılmasını isteriz. Yarın iki gün sonra döndüğü zaman, çıktığı kapıların açık olmasını isteriz”

Bu süreçte Ahmet kardeşinden bir iki sene herhangi bir kurumda çalışmamasını ve memurluk sınavlarına hazırlanmasını istediğini ifade etmiştir. Ahmet böylece kardeşinin düzenli bir iş hayatına atılarak emekli olabileceğini düşünmektedir. Kardeşine evde oturup derslerine çalışmasını söyleyen ve bütün masraflarını kendisinin karşılayacağını taahhüdünde bulunan eden Ahmet, daha sonra bu konuda hata yaptığını ifade etmiştir.

“Tabi oralarda bazı hatalar yaptık, bazı şeyleri düşünemedik. Mehmet iyi olsun diye düşündük. Ancak bir şeyi çocuğun yapısına göre değerlendirmek lazım. Yani bir şeyi isterken karşı taraftan, o kişinin özelliğini göz önünde bulundurmuyorsan hataya düşüyorsun demektir. Senin düşüncene göre çok düz bi mantık. Eve git çalış. Ama bu çocuğun mantığına göre o çocuğun yapısına uygun değilse onu istediğin zaman ondan aslında zor bi şey istiyorsun... Öncesinde neden daha etkin bir iletişim kurmadığından dolayı kızdım kendime yani. Mehmet’in o boşa geçen zamanlarının boşa geçmesine göz yummamam gerekiyordu. Yani benim müdahale etmem gerekiyordu. O müdahaleyi yapmayışım belki o gün benim hatamdı veya ailemin hatasıydı, eksiktiydi.”

Ahmet bu dönemde kardeşiyle yaşamış olduğu ilişkilerde daha etkin bir iletişim kurmadığı için kendine kızıldığını belirtmiştir.

“Biz herhâlde Mehmet’i çok fazla normal gördük. Her şeyini kontrol edebilir diye. O orda yanında olmamız gereken dönemlerinde muhtemelen onu yalnız bıraktık veya onu anlayamadık. İsteklerini anlayamadık. Belki Mehmet’in belki Arçelik’te çalışmasını istiyorduk ama belki hayalindeki iş o değildi.”

Mehmet'i bu süreçte çok normal bir bireymiş gibi gördüklerini ifade eden Ahmet, kendi adına yapmış olduğu en büyük hatayı Mehmet'in duygu ve düşüncelerini keşfetmeye çalışmaması olarak gördüğünü ifade etmiştir.

“Mehmet'in duygularını veya isteklerini keşfetmeye çalışmayışımız, keşfetmeyişimiz, dikkate almayışımız o dönemde yapmış olduğumuz hatalar yani. Bu en azından kendi adıma onu söyleyeyim.”

3.2.4. Günümüzde Ahmet'in işitme kayıplı kardeşi Mehmet'le kardeşlik ilişkileri ve duyguları

Ahmet günümüzde kardeşinin özgür ruhlu ve rahat bir yapısal özelliğe sahip olduğunu ifade ederek, kardeşiyle olan ilişkilerinde daha toplayıcı bir sorumluluk üstlenmesi gerektiğini örnekle açıklamıştır.

“Yani daha toplayıcı olmak zorundasın, Mehmet'i düşünmek zorundasın. Mesela Mehmet annelerle beraber yaşıyor. Anneler Konya'ya gittiler. Yarın sabah Mehmet'in işe gelmesi gerekiyor. Ben şimdi Mehmet'in akşam gidip yarın sabah kalkma motivasyonu ile yatmayacağını biliyorum. Mehmet ne yapacak? Gidecek yatacak, sabah kalkayım diyecek ama bunu şey olarak yapmayacak, yani bunu gerçekten kalkması gerektiği için düşünmeyecek. Ama sabah da önemli bir işiniz var. Ben ne yapıyorum? Mehmet'i alıyorum, kendi evime götürüyorum, orda yatırıyorum, sabah kaldırıp işe getiriyorum.”

Mehmet'in candan bir kardeş olduğunu ve kendisinin isteklerine karşı hoş görülmesini belirten Ahmet, kardeşinin kendisi için her zaman yerinin farklı olduğunu, aralarındaki kardeşlik ilişkisinin özel olduğunu ifade etmektedir. Kardeşi ile arasındaki ilişkinin özel olduğunu düşünmesi için birçok nedeni olduğunu söyleyen Ahmet, Mehmet'in de kendisine değer verdiğini örnekle açıklamıştır.

“Mehmet ayakkabım delindiğini görmüş. Ondan sonra babama demiş ki; baba demiş gidelim bir ayakkabıcıya ayakkabı alalım. Abimin ayakkabısı delinmiş demiş. Benim de bir ayakkabı ihtiyacım da vardı istiyordum ama onu da kullanıyordum aynı zamanda. Başka ayakkabılarım da var. Sonra Mehmet'le gittik bana bir ayakkabı falan aldık.”

Kardeşlik ilişkisine dair bu anıyı unutamadığını belirten Ahmet, kardeşinin bu davranışının çok hoşuna gittiğini ifade etmektedir. Ayrıca Ahmet babası Emrah Bey'in

de kardeşinin bu konudaki duyarlılığı karşısında duygulandığını ve ağladığını ifade etmiştir.

“Sonra babam günlük tutuyordu. O gün babam gün boyunca ağlamış. Mehmet’in bu şeyine, bu mesela bu duyarlılığına. Mehmet’in bu şeyi aklımdadır hala unutmam. Yani ne yapıyor? Bir kardeş olarak abisini takip ediyor ve içine vuruyor. Onun için bir şeyler istiyor. Ondan sonra unutamadığım bir şeydir yani hoşuma giden. Mehmet’in yaptığı unutamadığım bir anıdır yani benim için.”

3.2.5. Gelecekte Ahmet’in işitme kayıplı kardeşi Mehmet’le olmasını düşündüğü kardeşlik ilişkileri ve duyguları

Koşulların bu şekilde devam etmesi halinde kardeşi Mehmet’le hiç ayrılmayacağını düşünen Ahmet, gelecekte ilgili düşüncelerini açıklamıştır.

“Mehmet’le koşulların böyle olması halinde hiç ayrılmayacağımızı düşünüyorum. Zaten aile şirketinde beraberiz. Hayatımızın bundan sonraki bölümünde devamlı yani belki eşimden fazla zaman geçireceğim. Onun için Mehmet’le olan münasebetlerimiz yani ömrümüzün sonuna kadar, son nefesimizi verene kadar çok güçlü olacaktır. Hayattaki bütün engelleri beraber göğüsleyeceğiz. İşte kazancımızı beraber bölüşeceğiz, kaybedersek beraber kaybedeceğiz. Bundan sonraki hayatımızın tamamı Mehmet’le sıkı ilişkiler içerisinde gidecek yani.”

3.2.6. Ahmet’in diğer kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisi

Mehmet haricinde abisi ve ablası olduğunu ifade eden Ahmet, abisi Ali’yle de iş ortağı olduklarından gün içerisinde devamlı görüştiklerini, ablası Ayşe’yle de özel bir durum olmadıkça Pazar günleri ailecek bahçelerinde bir araya gelerek görüştiklerini belirtmiştir. Ahmet, Ali ve Ayşe’yle olan kardeşlik ilişkisinin aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır.

“Abim ve ablamla olan kardeşlik ilişkimizi tanımlamak gerekirse yani birbirimize karşı fedakâruz. Ondan sonra birbirimiz gerçekten sevdiğimizi düşünüyorum. Sevgi, hoş görülüyüz. Birbirimizin her şeyine koşuyoruz. Yani tam anlamıyla kardeşlik kelimesinin hakkını veren bir ilişkimizin olduğunu düşünüyorum.”

Ahmet abisi ve ablasıyla olan kardeş ilişkilerinde cinsiyetlerinden dolayı herhangi bir farklılık olmadığını belirtmiş ve her konuyu her ikisiyle de konuşabildiğini ifade etmiştir.

“Yok, herhangi bir fark yok. Mehmet’le de aynı ilişkilerimiz. Mehmet birazcık dışa dönük bir çocuk. Mesela Mehmet’le akşam işten çıkıyoruz, bakıyorum dört tane arkadaşı gelmiş. Hadi Mehmet gidiyoruz. Ama şey olarak hani yardımlaşma, sevgi, muhabbet, az evvelki dediğim mevzularda yine aynen ilişkilerimiz Mehmet’le de geçerlidir.”

Çok kardeşli bir ailede büyümüş olmayı olumlu bir durum olarak değerlendiren Ahmet, kalabalık bir ailede büyümekle ilgili düşüncelerini detaylandırmıştır.

“Çok kardeşli olmak süper bir şey. Bazen de az kardeşli olmak güzel gibi geliyor. Mesela çok kardeşli bir ortamda büyüdüğü zaman şöyle bir şey oluyor; sana ait bi şey olmuyor. Sana ait ne demek? Bu bilgisayar sadece benim diyemiyorsun. Ortakçıları var dört tane. Ama sonradan bir şeyi farketim. Özellikle düğün zamanında bu olayı çok düşünmeye başladım. Kalabalık bir aile olduğu zaman daha candan oluyorsunuz, daha paylaşımcı bir insan oluyorsunuz, belki maddi şeylerinizi paylaşmak zorunda kalıyorsunuz ama kalbi şeylerde yol alıyorsunuz. Bunu gördüm. Mesela rahat rahat belki ben küçüklük dönemimde kantır (Bilgisayar Oyunu) oynayamadım. Bilgisayarı paylaşmam gerekti. Kullanmamam gerekti falan filan. Belki işte tek, iki kişilik ailede yaşayan çocuklar kadar maaş ve ya aile tarafından ilgi görmüyorsunuz ama kalabalık ailede daha sağlıklı büyüyüyorsunuz. İletişimi daha güçlü bir birey oluyorsunuz. Paylaşmayı öğreniyorsunuz ve iddia ediyorum daha mutlu bir birey oluyorsunuz. Sonra ne oluyor biliyor musunuz? Sonra bi düğün zamanınız oluyor, ev tutulacak bakıyorsunuz annem bulmuş, işte efendime söyleyeyim dolap yaptırılacak ablan yapmış, falanca bir şey olmuş abin çözmüş, evin muslukları bozulmuş, Mehmet gitmiş yapmış, efendime söyleyeyim ev boyanacak üç kardeş beş kardeş aynı anda girmişsiniz çıkartmışsınız. Bu çok güzel bi duygu. Sonra o dönem içerisindeki evin tek çocuğu olanlar veya iki kardeş olanlar falan bakıyorsunuz onlarda bi yalnızlık var. Her şeyi kendisi halletmek zorunda, her şeyi kendisi çözmek zorunda, yardım edeni yok ve ben şimdi şimdi fark etmeye başlıyorum kalabalık ailedeki insanlar daha mutlular. Mutluyuz yani biz. Hep beraber bir araya geliyoruz, efendime söyleyeyim oturmalarımız, sohbetlerimiz, konuşmalarımız falan. Yani diyorum ki

kalabalık aile çok güzel bir şey. Kalabalık ailede yaşamak çok iyi bir şey. Faydalı yönlerinin çok olduğunu düşünüyorum. Ee belki bazen şey gibi gelebilir, insanlara, işte kalabalık ailede olmanın dezavantajları oluyor gibi gelebilir ama genel anlamda süper bi şey yani.”

Kardeşi Mehmet’in işitme kayıplı olduğunun öğrenilmesinden sonra yaşanan şoku kardeşleri ve anne babasıyla birlikte daha rahat atlattıklarını belirten Ahmet, ailenin tek çocuğu olması ve daha küçük bir aile olması halinde durumun daha kötü olabileceğini ifade etmiştir.

Ahmet iki kardeşli bir ailede büyümüş olması halinde hayatında olabilecek olan değişikliklerle ilgili düşüncelerini paylaşmıştır.

“Her şey farklı olurdu. Kişisel özelliğimin bile farklı olacağını düşünüyorum. Az evvel dedim ya aile içinde insanın karakteri oluşuyor az evvel söyledim işte fedakarlık, diğerkâmlık, paylaşmak insanlık falan filan. Bu yönleriyle daha farklı bir özelliğim olurdu. İşte ben, sen, şu senin, bu benim, bu ayakkabı benim, şu ayakkabı senin gibi bi şey olurdu diye düşünüyorum. Benim param senin paran gibi kişilik özelliğimi tamamen değiştirecek bir şey olurdu diye düşünüyorum. Yapısal anlamda daha farklı olurduk diye düşünüyorum ama bilmiyorum tabi yani ama etrafımda gördüğüm kadarıyla gözlemim bu.”

3.3. Ahmet’in Mehmet ve Ailesiyle İlgili Sorumlulukları ve Bunlara İlişkin Düşünceleri

3.3.1. Geçmiş dönemdeki sorumlulukları

Ahmet, okula başlamadan önce işitme kayıplı kardeşi Mehmet’le ilgili olan sorumluluklarını aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

“Yani bize verdikleri sorumluluk işaret dili kullanmamaktı. Bizim çocukluk döneminde en dikkat ettiğimiz şey buydu. Yani Mehmet’le konuşmak. Bize verilen sorumluluk bu kadardı. Bizim dikkat etmemiz gereken şey buydu. Bunun haricinde Mehmet’le ilgili özel bir şey bizden talep etmediler. Bizden sadece aile içinde istenen tek kural, Mehmet’le olan iletişimin sadece dil vasıtasıyla olmasıydı. Biz ona dikkat ediyorduk.”

Kardeşiyle ilgili tek sorumluluklarının onunla işaret dili kullanmadan konuşarak iletişim kurmak olduğunu belirten Ahmet, Mehmet okula başladıktan sonra da sorumluluklarında herhangi bir farklılık olmadığını açıklamıştır.

“Mehmet çok küçük yaşından itibaren sıkı bir eğitimden geçti. Bize düşen görevler belliydi. İşte az evvel de söyledim, bizden istenen tek şey Mehmet’e işaret dilini kullanmamak. Onun haricinde özel bir şey istenilmedi, özel bir şey talep edilmedi... Bize düşen görevi de mesela Mehmet bahçeye gitti, elma topladı. Ne yapıyorduk? Gidiyorduk bahçeye, elma topluyor, Mehmet’in fotoğrafını çekiyorduk. Ondan sonra annemle projeler hazırlıyorlardı falan filan. Yani o konularda bize düşen çok fazla bir şey olduğunu pek hatırlamıyorum. Bize düşen tek görev Mehmet’le iletişim kurarken sadece yüksek sesle ve dil vasıtasıyla konuşmak, haricinde bize fazla bir şey söylenilmedi.”

Resim 3.3. Mehmet tarlada pancar topluyor.

Mehmet'in ödevlerini yapmasıyla ilgili üzerine düşen sorumluluğu anlatmak için yukarıdaki resmi araştırmacıyla paylaşan Ahmet, bu resimde Mehmet'le birlikte pancar tarlasına gittiklerini ve Mehmet'in pancar toplarken resmini çektiğini ifade etmiştir. Ahmet bu resimle ilgili duygularını paylaşmıştır.

“Biz de oralara gittiğimizde o dönemler çocukluk dönemi olduğu için Mehmet işte 5-6 yaşındaysa biz de 12-13 yaşındayız falan. Biz de o anın tadını çıkartıyorduk yani, bahçeli yerde olmanın tadını çıkartıyorduk. Mehmet'ten istifade. Biz o duyguları yaşıyorduk yani biliyorsunuz şehir hayatı yaşadığınız için. Şehir merkezinde yaşıyoruz. Onun için böyle köy gibi yerlere gittiğimiz zaman Mehmet'in ödeviyle beraber biz de köy hayatını görme oranın kültürünü yaşamaya şey yapıyorduk. Aynı zamanda Mehmet'in ödevi de yerine gelmiş oluyordu. Bu da öyle bir fotoğraf.”

Bu süreçte her ne kadar Mehmet'e normal gelişim gösteren bir çocuk gibi davranılıyor olsa da aile içerisindeki bazı sorumlulukların Mehmet'e verilmemesini belirten Ahmet, insanlarla iletişim kurularak yerine getirilen sorumlulukların daha çok kendisine verildiğini ifade etmiştir.

“Kardeşimden farklı olarak elektrik faturası yatırmaya giderdim, su faturası yatırmaya giderdim. Tabi Mehmet bunun gibi faaliyetler yapmadı benim yaşımdayken. Çünkü bazı noktalarda Mehmet'e normalmiş gibi davranıyorsun ama tabi Mehmet'in yapamayacağı şeyleri de biliyorsun yani. Yapabileceği ve yapamayacağı şeyler var. Onun haricinde böyle görevler bize veriliyordu Mehmet'e verilmiyordu. Bir elektrik faturası yatırmak bir su faturası yatırmak, bir çarşıya gidip bir şeyler yapmak Mehmet'e verilmiyordu. Mehmet'in de muhakkak yaptığı şeyler vardı ama çok da aşırı derecede iletişim gerektiren şeylerde biz yapıyorduk Mehmet'in çok fazla şeyi olmuyordu.”

Ancak bu durumun Mehmet'in koklear implant ameliyatından sonra farklı bir boyut kazandığını belirten Ahmet, kardeşinin ameliyat sonrasında ve insanlarla iletişim gerektiren daha fazla sorumluluk aldığını aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

“Mehmet'i şimdi iki şeyde değerlendirmemiz lazım. Mehmet'i tek bir şekilde değerlendirirsek hata ederiz. Şimdi bir implanttan öncesini değerlendirmemiz lazım, bir de implanttan sonra olarak ele almamız lazım. Şimdi Mehmet implanttan önce, sadece kulak arkası cihazları kullandığı evre yani 2000 yılı ne

yapıyor 6 yaşına kadar olan süreci bir farklı, implanttan sonraki süreci bir farklı. İmplanttan sonraki süreçte çok daha şeye dönüştü olay. Mehmet her şeyi yapar bırak gitsin, her şeyi anlar her şeyi konuşur, her şeyi yapar muhabbetine geçti. Ama tabii kulak arkası cihazları kullandığı dönemde sadece, o dönemde birazcık daha iletişimin çok fazla olduğu şeylerde çok fazla şey yapılmıyordu. Mehmet çok fazla görevlendirilmeyordu.”

Mehmet’in küçük yaşlarından itibaren ders çalışmayı sevmeyen bir çocuk olduğunu ifade eden Ahmet, kendisinin de kardeşinin dersleriyle ilgili sorumluluk hissetmediğini belirtmiştir.

“Mehmet çocukluk döneminden itibaren pek ders çalışan bir çocuk değildi. Onun için dersleriyle ilgili falan benden pek yardım talep etmiyordu. Yani Mehmet’le ilgili olan sorumluluklar dediğimiz gibi genelde resmi dairelerle ilgili sorumluluklarımız oluyordu.”

Bununla birlikte okul döneminde yapılması gereken işler olduğunda kendisinin yerine getirdiğini, bir sorun olduğu zaman kendisinin çözdüğünü belirten Ahmet, yaptığı işleri aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

“Mehmet’le ilgili bir şey olduğu zaman o dönemde ben çözüyordum. Mehmet’in işte bazen hastanede işleri oluyordu onları hallediyordum. Bazen okula evrak götürülüp getirilmesi gerekiyordu Mehmet’le ilgili. Onları getiriyordum götürüyordum. Mehmet’i doktora götürüp getirme, işitme cihazlarının pili için raporları teslim etme gibi resmi evrak işleri oluyordu. Bu gibi Mehmet’in ihtiyaçlarını karşılıyorduk yani. Bu gibi şeylerimiz oluyordu Mehmet’in yardımına, bizim yardımımıza ihtiyacı olduğu noktalarda ben hallediyordum o işleri.”

Kişisel özelliklerinden dolayı kendisini kardeşiyle ilgili olarak sorumlu hissettiğini belirten Ahmet, bu durumun Mehmet’in işitme kaybı olmasından kaynaklanmadığını ifade etmiştir.

“Kendimi Mehmet’le ilgili sorumlu hissetmemin nedeni biraz Mehmet’in yapısal özelliğiyle alakalı. Yani neden yapısal özelliğiyle alakalı? Mehmet şey ruhlu bir insan. Özgür ruhlu bir insan. Biraz böyle ama olur hallolur gider gibi bir tabiata sahip. Mehmet’le ilgili düşüncelerim bu özelliğinden kaynaklanıyor. Yoksa onun işitme engelli olmasından veya bir şeyi başaramayacağından dolayı

değil. Yani Mehmet’i kendi haline bırakırsam bu yapısıyla alakalı. Bunun engelli olmasıyla işitme engelli olmasıyla alakası yok. Bu nedenle kardeş olarak daha toplayıcı olmak ve Mehmet’i düşünmek zorundasın.”

Aile içerisinde daha birleştirici, uzlaştırıcı bir rol üstlendiğini belirten Ahmet, kendisini aile içerisinde birlik ve beraberliği sağlamakla sorumlu hissettiğini ve böyle hissediyor olmasının karakterinden kaynaklanıyor olabileceğini belirtmiştir.

“Ben biraz ailede biraz yapı taşı gibiyim yani yapısal özellik olarak. Biraz şey bu mizaç dersiniz, karakter dersiniz. Ailede sanki birliği beraberliği tesis etme görevi bana verilmiş gibi, bana verilen bir görev yok zaten de. Hani ne ailemden ne ilahi bir görevimin olduğunu düşünüyorum ama ben kendim de öyle bir sorumluluk hissediyorum. Ona göre davranıyorum yani daha böyle birleştirici, uzlaştırıcı, daha fedakâr bir şeyim var yani yapım var bunların içerisinde.”

Ahmet, işitme kayıplı kardeşiyle ilgili diğer kardeşlerine oranla daha fazla sorumluluk üstlendiğini ifade etmiştir.

“Mehmet arabayı çarpsa beni arar. Parası bitse beni arar. Benim daha çok ilgileneceğimi, alakadar olacağımı bilir. Kızmayacağımı bilir falan filan. Mehmet’le ailede en çok ilgilenecek olan benimdir yani. Bunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu dediğim gibi benim kişisel özelliğim yani yapım böyle yani mizacım böyle. Abim de mesela şeydir, yani şey yapmaz hani Mehmet’le olan ilgi hani böyle gamsız değildir ama mesela abim önce bir fırçalar yani sağlam kızar. Ondan sonra bende belki kızarım ama ben daha şeyimdir yani nasıl diyeyim daha ölçülüyüm.”

3.3.2. Gelecekte Ahmet’in Mehmet’le ilgili üstlenebileceği sorumluluklar

Ahmet işitme kayıplı kardeşi Mehmet’in kimseye ihtiyaç duymadan hayatını idare edebilecek bir konumda olduğunu belirtmiştir.

“Mehmet, istese kendi hayatını çok kolay istediği gibi idame ettirebilir. Kimseye muhtaç olmadan. Çünkü Mehmet’in şu anki konumu bu. Yani Mehmet şu anda bana, anneme, babama ihtiyaç duymadan hayatını idare edebilecek konumda bir insan. İnsanlarla iletişim kurabilir. İş hayatında başarılı olabilir. Efendime söyleyeyim bir evi rahatça geçindirebilir. Mehmet gider internetini de açtırır,

televizyonunu da açtırır, Mehmet'e desen ki git kardeşim Kars'ta yaşa, Kars'ta Ahmet'e Mehmet'e Hüseyin'e ihtiyaç duymadan yaşar."

Gelecekte Mehmet'in işitme kayıplı olmasıyla ilgili herhangi bir sorumluluk üstlenmesi gerekmeyeceğini düşündüğünü belirten Ahmet, Mehmet'in kişilik özelliklerinden kaynaklanan sorumluluklarının olabileceğini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

"Mehmet'in işitme engelli olmasından kaynaklanan değil de, yapısal özelliğinden kaynaklanan sorumluluklarım var. Mehmet'in bir problemi var sabah kalkmak. Mesela bizim ailede, onu söylemedim Mehmet'le ilgili sorumluluk sabah kalkma, sabah kalkmıyor ama bunun işitme engelli olduğundan kaynaklandığını düşünmüyorum. Onu önemsemediğinden kaynaklandığı kanaatindeyim. Mesela Mehmet'in memurluk olayı oluyordu, bizim kafamızdaki tek şey, sabah bu nasıl kalkacak? Nasıl işe gidecek? Çünkü şey yapmıyor yani, ne biliyim hafif görüyor, umursamıyor. Bu durumun ben işitme engelli olduğundan kaynaklandığını zannetmiyorum. Mehmet'in işitme engeliyle ilgili bir gelecek kaygısında değilim ama benim bu kaygılarım Mehmet'in tamamen bu yapısal özellikleriyle alakalı. Bu yapısal özelliklerinden kaynaklı endişelerim var. "

Ayrıca Ahmet Mehmet'le ilgili kaygılarının yanında gelecekte kendini sorumlu hissettiği konuları paylaşmıştır.

"Mehmet'in evlenmesi, evlilik kurması, emekli olması efendime söyleyeyim işte hayatını kazanması, kendi açımdan bunu bir sorumluluk olarak hissediyorum yani. Ama dediğim gibi bu tekrar söylüyorum, engelli olmasıyla alakalı bir duygu değil. Bu tamamen Mehmet'in yapısal özelliğiyle alakalı bir şey."

3.4. Anne Babalarının Ahmet ve Mehmet'e Karşı Tutumları

Mehmet'in işitme kayıplı olduğunun anlaşılmasından sonra anne ve babasının hiçbir zaman olumsuz bir ruh haline bürünmediklerini belirten Ahmet, yine de anne babasının bu durumdan duygusal olarak etkilenmiş olabileceklerini ifade etmiştir.

"Ben ailemden şöyle şeyler duymadım. Ya Allah'ım bu bizim başımıza neden geldi? Niye böyle oldu? Niye biz? Ondan sonra niye bu çocuk böyle? Bu çocuk niye konuşmuyor? Falan gibi ben hiç olumsuz bir şey duymadım, şahit olmadım. Ama tabi gönül dünyalarında muhakkak etkisi vardır."

Babası Emrah Beyin maddiyat veya başka nedenler için Konya'dan ve ailesinden ayrı kalmayı reddettiğini belirten Ahmet, kardeşinin özel eğitim alabilmesi için Konya'dan Eskişehir'e taşınmak zorunda kaldıklarını, anne babasının kardeşiyle ilgili olumsuz karşıladığı tek durumun bu olduğunu ve bu düşüncenin günümüzde de devam ettiğini belirtmiştir.

“Babam mesela şunu derdi. Hala da sorsam bunu der, Konya'dan Eskişehir'e kadar yoluma altın döşeseler ben yine Konya'dan Eskişehir'e gelmezdim. Bu çocuk böyle olunca geldim. Ben buraya gelmek istemiyordum, bu durumdan dolayı buraya gelmek zorunda kaldım der. Benim babamdan veya annemden duyduğum tek olumsuz cümle bu, yani ailemin bakış açısını bu. Mehmet'le ilgili duyduğum şey en büyüğü budur. Bunun üstüne bir şey yoktur yani. Hani işte niye böyle oldu, neden işitme engelli oldu? Keşke olmasaydı. Keşke benim çocuğum da normal çocuklar gibi duysaydı. İşte lafını hiç duymadım. Böyle bir duygunun, böyle bir psikolojinin içerisine hiç girmediler. Eskişehir'e neden geldin dediklerinde bakma işte ben gelmek istemezdim de, işte böyle olunca gelmek zorunda kaldık der.”

Anne babasının Mehmet'e ve kendisine karşı tutumlarını değerlendiren Ahmet, anne babasının kendisine ve kardeşine karşı tutum ve davranışlarında bir fark olmadığını vurgulamıştır.

“Mehmet bizim için bir işitme engelli bir birey olarak algılanmadı. Yani Mehmet'e ayrı bir muamele yapılmadı. Mehmet evimizin 3. Erkek çocuğuydu. Sadece işitme engelli doğmuştu. Onun haricinde Mehmet'e özel bir muamele yapılmadı. Eğitimlerini hariç tutuyorum. Yani bazı şeylerde Mehmet'le ilgili, Mehmet'e özel davranılıyordu. İşte konuşmaya özen gösteriliyordu, yüksek sesle konuşuluyordu. Bunlar müstesna atıyorum. Onun haricinde anne babamın tavırlarını soruyorsanız yani Mehmet'e karşı özel bir davranış yoktu. Mehmet ailemizin 3. Erkek çocuğuydu... Anne babamın bize karşı tutumlarında bir fark yoktu. Yani ne biliyim, bazen şey olur ya, bazı ailelerde acıma duygusu olur. Ay bu işitme engelli buna böyle yapmayalım, işte buna kızmayalım işte onu dövme o işitme engelli. Yani ne bileyim bir şiddetin olduğu bir ailedeyse. Bizde öyle bir şey yoktu. Anne babam bu çocuk mağdur buna şöyle yapmayalım buna böyle yapmayalım veya ben kendi açımdan baktığım zaman Mehmet'e işte bu engelli

şuna şöyle davranayım gibi bir duygu içinde olmadık. Yani dedim ya Mehmet bizim ailemizin 3. Erkek çocuğuydu. Ben neysem abim neyse Mehmet de oydu.”

Mehmet’in işitme kayıplı olmasının anne babasıyla olan iletişimde her hangi bir etkisi olmadığını belirtmiştir.

“Anne babamla olan normal iletişim sürecim neyse, Mehmet doğduktan sonra da, işitme kayıplı olduktan sonra da aynen devam etti. Ondan sonra dediğim gibi işaret dilini kullanmamak bizim için önemliydi. Buydu yani, bizim sorumluluğumuz buydu bize verilen. Ama annemle babamla benim olan ilişkilerimi etkileyecek herhangi bir şey yaşamadım.”

Ailesini diğer ailelerden farklı görmediğini belirten Ahmet, bu durumun nedenini aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

“Ailemin arkadaşlarımın ailesinden farklı olduğunu hiç düşünmedim. Çünkü Mehmet bizim için belli yıllardan sonra engelli olmaktan çıktı. Yani o duygu içerisinde o aklınıza bile gelmiyor hani. Düşünemiyorsunuz bile çünkü o artık sizin için dedim ya az evvel ailenin 3. Erkek çocuğu. O boyuta geldiği için hani öyle bir şey aklınızın ucundan bile geçmiyor yani.”

Anne babasının hayattaki tercihlerine saygılı olduklarını belirten Ahmet, bu durumla ilgili düşüncelerini paylaşmıştır.

“Ailem çok baskıcı bir yapıya sahip değildi. Bizlerin tercihine saygılı yapıda bizi yetiştirdiler. Misal bazı ailelerde şöyle bir şey olur ya, mesela adamın tarlası vardır, ziraat mühendisi olsun işte. Onu devamı oraya doğru güdüler. Onun çünkü kafasında öyle bir şey vardır. İşte bahçelerimiz var, tarlalarımız var, çocukda ziraat mühendisi olduğu zaman şu eksikliği kapanır. Benim babam Devlet Demir Yollarında çalışıyordu. Ekonomik olarak yani öyle bir çocukluk dönemimde ergenlik dönemimizde biz zorluk yaşamadık açıkçası. Seçimlerimiz noktasında da bizi özgür bırakıyorlardı yani biz neyi işte ben bu gün Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği bitirdim. Böyle bir alan seçtim ama sanayide usta da olabilirdim. Ailem onu da saygıyla karşılayabilirdi. Yani o konuda tabi ki her aile çocuğun muhakkak okumasını ister ama bu noktada en azından baskıcı olmadılar. Yani bize bir hedef bir ideal ortaya koymadılar. Biz işte kendi hedeflerimiz noktasında yürüdük. O şekilde ilerledi. Mehmet için de öyleydi yani bu Mehmet için de böyle ilerledi.”

İşitme kayıplı kardeşi Mehmet için de anne babasının aynı tavrı sergilediğini belirten Ahmet, Mehmet'in işitme kayıplı olması nedeniyle bazı beklentilerin basamak basamak ilerlediğini ifade etmiştir.

“Mehmet'in işte buradaki arkadaşlarının hepsi dışarıdan gelmiş insanlardı. Bizde de onlarda gördüğüm durum şöyleydi o dönemde. Anne baba desin, yeter duygusu oluyor. Tabi daha sonra onu dediği zaman, bir üst hedef kuruyorsunuz. Bu sefer okuma yazmayı öğrensin. Sonra okuma yazmayı öğrendikten sonra, o da bir başarı olmuş oluyor sizin için. Gerçekleştirilmiş önemli bir başarı oluyor. Ondan sonra bir üstüne çıkıyorsunuz. Biraz matematik de öğrensin. Ondan sonra onu da yaptıktan sonra ondan sonra biraz daha başarılı olsun. Mehmet'le ilgili durum da böyleydi. Mehmet'le ilgili başarmasını istediğimiz özel hedeflerimiz tane tane geldi. Çünkü işitme engelli olduğunuzu anladığınız ilk andan itibaren bunlar çok uzak hedefler. Şimdi işitme engelliler işitme engelli çocuklar içerisinde bu gün üniversitede akademik personel de var. Efendime söyleyim mühendis de var, tekniker de var. Ama bunlar ilk zamanlarda ütöpik şeylerdi, yani bir çocuk ilk doğduğunda ilk büyütürken böyle şeyler söyleseniz, akademik personel olacak işte deseniz bu aileye ve çevreye uzak bir şeydir.”

3.5. İnsanların Mehmet'in İşitme Kayıplı Olduğunu Öğrendiklerindeki Tepkileri ve Ahmet'te Uyandırdığı Duygular

Ahmet, kardeşinin işitme kayıplı olmasının kendisi için saklanması gereken özel bir konu olmadığını ve arkadaşlık ilişkilerine herhangi bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir.

“Mehmet'in işitme kayıplı olduğunu bütün arkadaşlarıma söyledim. Yani şimdi şöyle bir şey oluyor, okula gidiyorsun, işte ne oluyor mesela işte nerelisin? Konya. Ne işin var burada? Anlatıyorsun hayat hikâyeni. Diyorsun ki işte Konyalıyız, Konya'da yaşıyorduk. İşte kardeşim işime engelli olduğu için buraya taşındık. Ya o şeyde genel ilanda bunu diyorsun. Onu söylerken de yani böyle herhangi çekincemiz şeyimiz olmuyordu yani. Mehmet'in arkadaşlık ilişkilerimle ilgili herhangi bir etkisi olmadı. Mehmet'i arkadaşlarım falan da severdi ama ilişki kurmamda herhangi bir engel veya olumlu bir katkısı olmadı.”

Ahmet, işitme kayıplı kardeşi olduğunu öğrenen arkadaşlarının tepkilerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

“Mehmet için dilsiz mi diyenler oluyordu. Mesela yok diyorsun dili var falan ondan sonra anlatman gerekiyor işte tat mı falan sorular soruluyor. Yok diyorsun işte anlatmaya başlıyorsun öyle değil. İşitme cihazı var kulağında duyuyor, konuşuyor falan gibi anlatıyorsun yani insanlar ilk böyle sorular soruyorlar. Dili mi yok, dilsiz mi, tat mı ondan sonra böyle sorular geliyor. Sende cevap veriyorsun yok öyle değil. Mehmet’in koklear implantı var, konuşabiliyor. Mehmet’in bir şeyi yok gibi falan izahatta bulunuyorsun. İlk anlattığın zaman böyle tepkiler verebiliyorlar yani.”

Ahmet, arkadaşlarının, öğretmenlerinin ve diğer insanların verdikleri tepkilerin kendisi üzerindeki etkileri aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

“Bu tepkilerin benim üzerimde çok bir etkisi yoktu açıkçası. Çünkü Mehmet çok hızlı geliyordu. Gelişimini çok hızlı tamamlıyordu. Konuşma anlama noktasında çok hızlı ilerliyordu. Mehmet’te bir eksiklik olmadığını bildiğim için bu bende bir acıma duygusu veya işte toplum içerisinde kardeşin işitme engelli olduğundan dolayı bir rencide olma duygusu yaşatmıyordu. Çünkü Mehmet’teki gelişimi görüyorsun, kardeşin zaten birlikte vakit geçiriyorsun, Mehmet’i görüyorsun. Onun için zaten bizde herhangi bir şey olmuyordu yani verdikleri tepkiden, sadece onlara şeyi anlatmaya çalışıyordum, Mehmet’in normal birisi gibi olduğunu, işitme cihazıyla normal biri gibi davranabildiğini anlatmaya çalışıyordum. Zaten öyleydi gördüklerinde onlar da şaşırıyorlardı.

Mehmet’i ilk defa gören insanların işitme kayıplı kardeşinin konuşamadığını ve işaret diliyle iletişim kurabildiğini düşündüklerini belirten Ahmet, insanlara kardeşiyle ilgili yaptığı açıklamaları aşağıdaki şekilde paylaşmıştır.

“İnsanın etrafında, çevresinde işitme engelli yoksa onlar olayı nasıl zannediyorlar? Şöyle zannediyorlar; mesela işitme engelli bir kardeşim var. Ne yapar bu? konuşamaz, el hareket işte hareketleri falan yapar. İlk önce onun öyle olmadığını anlattıyorsun. Onu hadi ya diyor, sonra nasıl olur bu? Sonra ikinci basamağa geçiyorsun. İşte diyorsun ki bunlar kulak arkası cihazlar kullanıyorlar. Sonra diyorsun ki işte Mehmet erken yaşta eğitime başladı. Onun için sesleri öğrendi. Bunu izah ediyorsun. Ondan sonra işte üçüncü basamağa geçiyorsun.

Diyorsun ki bak işte implant diye bir şey var, böyle bir ameliyat oldu. Duyuma eşiği daha yüksek noktalara çıktı. Şu anda senin benim kadar en azından sese karşılık verebilecek düzeyde falan diyorsun. İnsanlara bu izahatları yapman oluyor yani bunları anlatıyorsun. Böyle yaptığın zaman da insanlar hadi ya falan diyor. Mehmet'i gördükleri zaman da genelde şaşırıyorlardı yani. Mehmet'in konuşabilmesi, ilişki kurabilmesi onları da şaşırtıyordu."

İnsanların kardeşiyle ilgili tepkilerini anlayışla karşıladığını belirten Ahmet, Mehmet'in işitme kaybı yerine zihinsel engelli olması durumunda aynı tepkisi verebileceğinden emin olmadığını ifade etmiştir.

"İnsanları anlayışla karşılıyorduk. Ama kardeşim zihinsel engelli olsaydı aynı tavır verebilir miydin? Bilemiyorum."

Daha önce hiç böyle bir durumla karşılaşmamış insanların Mehmet'i gördükten sonra şaşırıldıklarını belirten Ahmet, insanların tepkilerinin ve kardeşinin bu durumda olmasıyla ilgili takdir edilmesinin kendisini mutlu ettiğini belirtmiştir.

"İnsanlar Mehmet'i gördüklerinde şaşırıyorlardı. O zaman da mutlu oluyorsun. Yani şaşırıyorlar. Ondan sonra şunu diyorlar. İşte seni ve aileni şey yapıyorlar, takdir ediyorlar. Çünkü mesela Mehmet'in işitme engelli olması, bütün ailenin hayatını komple değiştirdi. Babam iş değişikliği yapmak zorunda kaldı. Yıllarca çalıştı Konya'da. Konya'daki Devlet Demir Yolları görevini bırakmak zorunda kaldı. Ondan sonra Eskişehir'e gelmek zoruna kaldı. Yani bir erkek için bu çok zor bir şey. Özellikle uzun yıllar bir yerde çalıştıktan sonra, yani emekliliğe yakın bir dönemde farklı bir ortama gitmek, orada yeni insanlarla iş münasebeti kurabilmek. Tanımadığınız bir çevrede çok zor bir şey her şeyi bırakıp arkanda gitmek. Bizim için ha keza aynı şekilde okulumuzu bırakıp gelmemiz. Mehmet'i tanıdıktan sonra insanlar bizim bu yaptığımız şeyleri düşünüp takdir ediyorlardı. Bu da bizim hoşumuza gidiyordu yani."

3.6. Mehmet'in İşitme Kayıplı Olmasının Ahmet'in Hayatına Etkileri

3.6.1. Konya'dan Eskişehir'e taşınma ve Ahmet'in üzerindeki etkileri

Mehmet'in işitme kayıplı olması nedeniyle Eskişehir'e eğitim için gidip gelmelerin başladığı belirten Ahmet bir süre sonra Eskişehir'e tamamen yerleşme fikrinin ortaya çıktığını ifade etmiştir.

“Mehmet’in işitme kayıplı olduğunu öğrendik. Daha sonra işitme engelinin herhangi bir tedavisi olmadığını öğrendik... Bizim öğrendiğimiz şey, Eskişehir’de İÇEM diye bir okulun olduğu, Mehmet’in İÇEM’e giderse en azından işaret dili yerine konuşmayı öğrenebileceğiydi. Tabi bu durum karşısında ailecek hüznüydük. Çünkü Eskişehir’e gelip gitmeler başladı. Konya’yı terk etmemiz gerektiği fikri ilk o zaman ortaya çıktı. Bunlar tabi kolay şeyler değil. Bu durum bütün düzenin değişmesi yani bütün ev ahalisinin artık hayatının değişeceğine işaret etti. Bunlar tabi yaşanan hüznü biraz daha artırıyor. Düşünün, yaşadığınız çevreden uzaklaşmak zorunda kalıyorsunuz. Yakın bir gelecekte bunu yapmak zorunda olduğunuzu görüyorsunuz.”

Ahmet, Mehmet’in işitme kayıplı olmasının evlerindeki bütün düzenin dolayısıyla hayatlarının değişeceğine işaret ettiğini belirtmektedir.

Resim 3.4. Ahmet, Mehmet ve annesi Eskişehir’deki yeni evlerine gelişleri.

Bu döneme ilişkin olarak yukarıdaki fotoğrafı araştırmacıyla paylaşan Ahmet, fotoğrafa ilişkin olarak aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır.

“Evet. Bu da Eskişehir’deki evimize, evimizin girişi. Yani apartmanın 5 katlı bir apartmandı. Bu ilk zemin katı. E işte bu da yolculuklar. Yine hayatımızın bir parçası olan yolculuklar. Konya’dan Eskişehir’e gurbete gelmişiz. Dikkat ettiniz mi valizlerimiz var ortada Mehmet var.”

Ahmet Konya’dan Eskişehir’e göçtükleri bu dönemde ilköğretim dördüncü sınıfa geçtiğini belirtmektedir. Kardeşi Mehmet’in işitme kayıplı olmasının akademik anlamdaki etkisini aşağıdaki şekilde değerlendirmiştir.

“Mehmet’in işitme engelli olmasının, benim eğitim öğretim hayatıma olumsuz veya olumlu olarak hiçbir etkisi olmadı. Ama şöyle bir seyri oldu tabi, ben birinci sınıftan 3. Sınıfa kadar Konya’da okudum. 4. Sınıfta il değişikliği ile Eskişehir’de okumak mecburiyetinde kaldım. Böyle bir etkisi oldu. Ha onun haricinde Mehmet’in işitme engelli olmasının benim derslerime veya yaşamıma herhangi bir etkisi olmadı.

Bununla birlikte Mehmet’in İÇEM’de özel eğitim almaya başlamasıyla işitme engelliler öğretmenliğini ve üniversitede özel eğitim bölümü olduğunu öğrendiğini belirten Ahmet, bu durumun hem kendisinin hem de yakın arkadaşlarının kariyer seçimini etkilediğini belirtmiştir.

“İlgini işitme engelliler öğretmenliği çekiyor. İlgini bu alanlar çekmeye başlıyor. İşte o alanları yazmaya çalıştık. Mesela arkadaşım o sene o alanı yazdı gitti. Arkadaşımın o dönemde işitme engelli bölümünü seçmesinde Mehmet’in etkisi vardır. Ben arkadaşlarıma anlatıyordum işitme engelliler öğretmenliği söyleymiş böyleymiş diye. Hayatımıza bu gibi etkileri oldu ama onun haricinde ders çalışma veya işte gibi noktalarda olumsuz etkisi olmadı Mehmet’in. Yani ders çalışmamı engelleme noktasında engel olmadı. Ancak yeni bir şey keşfediyorsun Mehmet’le beraber bölümü keşfediyorsun. O da tabi senin algını o tarafa doğru çekiyor, orayı kazanmaya çalışıyorsun... Mesela Tarık o sene o alanı yazdı gitti. Tabi Tarık’ın o dönemde işitme engelli bölümünü seçmesinde Mehmet’in etkisi vardı. Benim etkim vardır. Çünkü o dönemde biz onları düşünmüştük. Tarık’da işte konuları biliyordu. Ben anlatıyordum işitme engelliler öğretmenliği söyleymiş böyleymiş falan. Hayatımıza bu gibi etkileri oldu”

Ahmet, bu dönemde kendisinin de işitme engelliler öğretmenliği bölümünü kazanmak istediğini ancak puanının edebiyat öğretmenliği bölümüne yettiğini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

“Mehmet’in böyle bir bölümde olmasıyla biz böyle bir bölümün varlığından haberdar olduk. Ondan sonra tabii ikinci olarak dolayısıyla tabii üniversiteye giren her genç gibi ne yapıyorsunuz? İş imkânı falan düşünmek zorundasınız. Mehmet’ten dolayı bu ilgimizi çekiyor. Böyle bir şeyin varlığından haberdar oluyorsunuz ama ikinci olarak buraya girersem ne olur? Gibi bir şeyle karşılaşıyorsunuz. Mesela benim sözel bir puanım oraya yeterli olmuş olsaydı, orayı tercih edebilirdim yani. Orayı tercih etmemde etkili olabilirdi. Eğitim öğretim hayatımda önemli bir etkisi olmuştur.”

3.6.2. Mehmet’in işitme kayıplı olmasının akrabalık ve evlilik ilişkilerine etkisi

Ahmet kardeşinin işitme kayıplı olmasının akraba ilişkilerine etkilerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

“İlişkilerimizde şöyle bir etki oldu, biz Mehmet’in işitme engelli olduğu yıllarda, ilk yıllarda Konya’ya çok gidip gelmemeye başladık. Akrabalarla görüşmemeye başladık. Çünkü annem akrabaların Mehmet’e farklı davranmalarından veya işte Mehmet’e farklı işaret hareketlerinde bulunmalarından rahatsız oluyordu. Öyle olunca birazcık akraba ilişkilerinde şey başladı yani bir geri duruş başladı... Mesela dedemden dondurma isteyeceğimizde hiçbirimizin talebine karşılık vermezdi ama Mehmet araya girdiği zaman dondurma yiyebilirdik. Bu yüzden amcanın oğlu ona öğretiyordu veya amcam el işaretiyle yalama işareti yapıyordu. Mehmet gidip dedeme onu yapıyordu, parayı alıyordu mesela... Çocuğa şimdi mesela siz atıyorum normal gibi davranıyorsunuz, akrabalarımız işitme engelli gibi davranıyor. Siz çocuğa işaret dili kullanmıyorsunuz, normal konuşuyorsunuz, onlar çocuğa işaret dili kullanıyor. Mesela biz dondurma dedirtmeye çalışırken o ne yapıyor kolay yoluyla işaretle dondurmayı gösteriyor çocuğa... Bu yüzden Akrabalarımızdan uzak kalmayı tercih ediyorduk. Yani uzak kalmayı tercih etmemizin sebebi de Mehmet’in üzerinde olumsuz etki bırakacağını düşünmemizdi... Ancak bu durum hani çok uzun soluklu bir şey değildi. Yani yıllarca süren bir süreç değildi. O işte iMehmet’in sesleri öğrendiği ilk gelişim

evreleriydi. Çok önemli yani çocuğun tam sesleri öğreneceği vakit o vakit. Bu olay o yıllarda yaşandı yani çocuğun bu sesleri öğrenmesi gerektiği yıllarda yaşandı. Daha sonra o ilişkiler hep böyle soğuk gitmedi. O süreç atlatıldıktan sonra, hani Mehmet işte sesleri öğrendikten sonra, neyse konuşmaya başladıktan sonra o süreç kapandı artık. Hani her şey olağana döndü. O ilk zamanları ifade eden bir şey. Yani o sizde dediğim şey, akrabalık ilişkilerinin biraz şey yapılması Konya'ya gidilip gelinmenin seyredilmesi o ilk dönemlerle alakalı bir şey. Daha sonra o normale bindi yani.”

İşitme kayıplı bir kardeşinin olmasının evlilik hayatına olan etkisini değerlendiren Ahmet, Mehmet'in evliliğine olan etkisini açıklamıştır.

“Mehmet eve geliyor, Mehmet eve geldiği zaman ev şenleniyor. Bu Mehmet'in yapısal özelliğiyle alakalı. Mesela Konya'dan benim kayın validem geliyor, Konya'dan akrabalar geliyor. Kayınvalidem şeydir yani biraz dindar bir insandır. Dindarlığı da hayatın her alanında yaşamaya çalışan bir insandır. Onun için bazı dini hassasiyetler vardır. Mesela dini hassasiyetlerden bir tanesi de biliyorsunuz din kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiye müdahale eder. Buna bir ölçü koyar. Efendime söyleyeyim mesela onlar geldiği zaman Mehmet'le olan diyalog farklı oluyor. O andaki neşesi ondan sonra konuşması, olayları anlatışı, işte başından geçen şeyleri falan böyle oturup anlatması. Bir bakıyorsun normalde hepsi erkeklerin yanında çok gülmeyen bayanlar kahkahalar atıyor... Ben yeni evli olduğum için şu ana kadar herhangi bir olumsuz etkisi olmadı. Pek olumsuz bir şey olacağını da zannetmiyorum. Mesela eşim de Mehmet'i çok seviyor. Çok sevimli buluyor. Eşimin de dini duyguları yoğundur. Ondan sonra o noktada da kadınla erkek arasındaki ilişkilere dikkat eder ama mesela dün Mehmet'e diyor böylede bir sarılıp yanaklarını sıkırasım geliyor diyor. O boyutta seviyor yani Mehmet'i.”

3.6.3. Ahmet'in Mehmet'in vasıtasıyla hayatına katılan işitme kayıplı diğer çocuklar hakkında düşünceleri

Mehmet'in işitme kayıplı olmasından dolayı hayatında yapmaktan vazgeçtiği özel bir durumun olmadığını belirten Ahmet, hayatlarına dâhil etmek zorunda kaldığı durumları ifade etmiştir.

“Mehmet’in İşitme kayıplı olması nedeniyle hayatınızda yapmaktan vazgeçtiğim bir Şey olmadı. Yani Mehmet’in hayatıma bu noktada olumsuz olarak etki yaptığı bir Şey olmadı. Hani ne biliyim farklı noktalarda olabilirdi. İşte Mehmet mesela sporu seviyordu. Ben o dđnemde boks yapsaydım, belki ondan vazgeçmek zorunda kalabilirdim. Ama ben bđyle bir Şeyle karşılaşmadım.”

“Mehmet’le alakalı hayatımıza dâhil etmek zorunda kaldığımız, yani Mehmet’in arkadaşlarını söyleyebiliriz. Mehmet’in arkadaşlarını Mehmet’ten dolayı hayatımızın içine aldık yani. Netice itibariyle genel itibariyle çocuğun arkadaşlığı sokakta olur sokakta biter. Hani çocuk dışarıda top oynar, top oynadıktan sonra çocuklar evine gider, o orda kapanır. Ama bizde o öyle olmadı mesela Mehmet’in arkadaşları bizim aynı zamanda hayatımızın da içine girdiler. Onu söyleyebiliriz yani onu ifade edebiliriz.”

Resim 3.5. *Sürücü kursunda Mehmet’in arkadaşının doğum günü kutlanıyor.*

Mehmet'in çok fazla arkadaşı olduğunu ve arkadaşlık ilişkilerinin çok kuvvetli olduğunu belirten Ahmet, kardeşinin arkadaşlarını hayatına dahil etmek zorunda kaldığından bahsederken yukarıdaki resmi araştırmacıyla paylaşmış ve aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır.

“Bunlar Mehmet'in arkadaşları işitme engelli hepsi. Cem, işte şeyde çalışıyor kaymakamlıkta çalışıyor. Bu kızcağızı ilk defa gördüm. O da işitme engelli. Kerem yine Mehmet'in arkadaşı işitme engelli. Ömer bunlar da Kayseri'den gelmişler arkadaşı. Bir de Sefa vardı ama Tamer'i göremiyorum fotoğrafta. Tamer Mehmet'in sınıf arkadaşıydı. Bunlar birbirlerini dolaylı tanıyorlar, Yuvadan itibaren çocuğun şeyiydi. Burada Mehmet'in arkadaşının doğum gününü kutluyorlar. Bu kırmızı kazaklı olan Kerem. Dediğim gibi artık o çocukların burası yani bizim kardeşimiz gibi hepsi. Onun için gelirler, işte pastalarını almışlar gelmişler. Ondan sonra bana da zorla ikram ettiler. Ben dedim ya akşam eve gideceğiz yemek yiyemem falan. Yok dediler yiyeceksin. Zorla bize de ikram ettiler yani. Yani Mehmet'in arkadaşlarına artık çok alışkın olduğumuz için belki bize olağan bir şey geliyor. Çok sık gelirler devamlı çünkü Mehmet'in odasında mesela akşamüzeri 6-7 tane arkadaşı olur. Her gün 3-4 tane arkadaşı gelir. Hele işe ilk başladığı zaman aman Allah'ım. Yani bir an şey zannettik. Mehmet hiç çalışamayacak zannettik yani onun arkadaşı geldiği için. Arada sırada gelseler bir şey olur da. Belki özel bir duygu olabilirde, bizim artık işte bizim çocuklar diyorsun işte Kerem falan gelmiş, falan gelmiş, filan gelmiş. Devamlı gelirler yani. Bu da öyle bir fotoğraf, doğum günü karesinden fotoğraf.”

3.6.4. Mehmet'in işitme kayıplı olmasının Ahmet'in hayatına olan etkilerini yorumlaması

Geçmişini düşündüğü zaman kardeşinin işitme kayıplı olmasını hayatına etkisinin çok büyük olduğunu belirten Ahmet, bu durumun hayatının seyrini tamamen değiştirdiğini ifade etmiştir.

“Hayatımıza olan etkisi çok büyük. Son derece büyük. Yani, bir kere yani hayatımızın seyri tamamen değişti. Türkülerimizde en fazla aşk işlenir ikincisi gurbet işlenir. Adam bir Türkiyü yazdıysa ya gurbeti anlatır, ya aşkı anlatır. Gurbet insanların gönlünde böyle bir yer eder mesela. Her Türkiyü

dinlediğinizde işte bir 10 tane türküyü dinleseniz üçünde beşinde gurbet temasını görürsünüz. Yani birincisi oradan başla ondan sonra daha farklı bir sosyal yapı. Mesela Konya'da yaşıyorsunuz, Konya çok farklı bir yapı, Eskişehir çok farklı bir yapı. Ondan sonra ikincisi çevreniz değişmiş, Konya'da mesela bu mahalle anlamında söylüyorum. Mahallede yaşadığınız bir mahalle var, gelmişsin daha farklı bir mahalleye yerleşmişsiniz. Bu yönüyle çok büyük etkisi oldu.”

Ahmet, Mehmet'in işitme kayıplı olmasının tesadüf olmadığına ilişkin düşüncelerini paylaşmıştır.

“Ben Mehmet'in işitme engelli olmasının tesadüfi bir şey olmadığını düşünüyorum. Başta bizim için olumsuz gibi görünen şeylerin hayatımıza çok olumlu katkılar sunduğunu düşünüyorum. Mesela bizim aile apartmanımız vardı Konya'da. Aile apartmanımızın bulunduğu yerde Konya'da muhacir pazarı denilen bi yerdi. Muhacir pazarı da Konya'nın böyle hareketli efendime söyleyeyim biraz kavgası bol bi mahallesiydi. Mesela ben öğrenim hayatımı Konya'da tamamlamış olsaydım, belki hayatım çok daha farklı olurdu. Mesela bir şey daha söyleyeyim, ben de hassasiyetleri noktasında dindar bi insanım, dini hassasiyetleri yoğun yaşamaya çalışan bir insanım. En azından öyle hissediyorum kendimi, öyle tanımlayabilirim. Mesela Konya'ya gittiğim zaman, Konya'da ki arkadaşlarımla, eşimle dostumla aynı duyguyu yaşamadığımı görüyorum. Onlar da dindar olarak kendini tanımlıyorlar ben de kendimi dindar olarak tanımlıyorum. Ama hayata bakış açımızın bile çok farklı olduğunu görüyorum. Ee bizi bu farklılaştıran şey nedir? İşte bizim Mehmet'in işitme engelli olmasından dolayı bizim buraya gelmemiz. Yani hayatıma etkisi çok büyük. Yani bunlar bir kaç tane örneği, tabi söylediğim örnekler de benim için önemli olanlar. Mesela ben Konya'da yaşasaydım belki üniversite hayatım olmayacaktı akademik anlamda. Veya olsaydı daha farklı olacaktı. Ve ya böyle bi iş yeri sahibi olma ihtimalimin düşük olduğunu düşünüyorum. Yani bu hayat ondan sonraki dönemlerde de bize farklı şeyler gösterdi. Ya hayatımızın seyri tamamen değişti.”

Resim 3.6. Ahmet, Mehmet ve babası Eskişehir’de ki evlerinde kanepede oturuyorlar.

Mehmet’in işitme kayıplı olmasının hayatına olan etkilerinden bahsederken Ahmet, kardeşinin özel eğitim alması için Konya’dan Eskişehir’e taşınmalarıyla ilgili olarak yukarıdaki resmi araştırmacıyla paylaşmış ve aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır.

“Bu resim Eskişehir’deki evimizde çektiğimiz ilk resimlerden bir tanesi. Buradaki mobilyalarımız, halılarımız Konya’dan getirdiğimiz hatıraların hepsini saklayan son hatıralarımız. Ondan sonra da onunla ilgili hatıralarımız kalmadı. Ne o koltuklar kaldı, ne o halılar kaldı ne arkadaki perdeler kaldı. O bir maziydi, mazinin son bizde kalan son hatıralarımı ifade ediyor. Ondan sonraki süreçte mesela evimizdeki o dönemi anımsatacak şeylerimiz de kalmadı, eşyalarımız da kalmadı. Resimdeki eşyaları gördüğümüz zaman o mazilerin hepsi gözümüzün önüne geliyor yani, o yıllar o günler geliyor. O dönemki hüznüsün yani başka bir memlekete gelmişsin, yeni ortamlara şey yapmışsın. Babam mesela bak dikkat ettiysen çok genç o zaman. Biraz daha hüznülü fotoğraflar yani o yıllar bizim açımızdan hüznülü yıllar.”

Bu görüşmenin 15, 20 yıl önce yapılması ve hislerinin sorulması halinde okulunun değişmesi, Konya’dan taşınmaları, arkadaşlarından uzaklaşması gibi birçok olumsuzluk

sayabileceğini belirten Ahmet, bu gün için hayatından çok memnun olduğunu ve olumsuz bir durum sayabilmesinin çok zor olduğunu ifade etmektedir. Kardeşinin işitme kayıplı olmaması halinde kendisinin Konyalı Ahmet olacağını ifade eden Ahmet, Konya’da kalması halinde bu gün ki kadar mutlu olamayacağını düşündüğünü belirtmiştir.

“Bu röportajı benimle 15-20 yıl önce yapsaydınız o zaman derdim ki size yani işte Eskişehir’e gelmek zorunda kaldık, şöyle oldu, böyle oldu. Okulum değişti, ondan sonra işte mahalledeki arkadaşlarımdan ayrılmak zorunda kaldım gibi bir sürü şey sayabilirdim. Ama bu gün için olumsuz bir şey sayabilmem mümkün değil yani. Olumsuz bir şey olmadı. Mehmet işitme kayıplı olmasaydı Konyalı Ahmet olurdu. Ondan sonra Konya’da kalsaydım hayatımda bu kadar mutlu olacağımı düşünmüyorum. Ama yani tabii bu kadar keşke ile veya tahminle belki olacak şeyler değil. Kıyaslama yaptığım zaman bu gün öyle görüyorum. Bu gün oradaki yaşanan hayatları, arkadaşların, eşimin dostumun yaşadığı hayatı, hayata bakışlarını, benim hayata bakışıma baktığım zaman eğer kardeşim engelli olmasaydı, biz orda kalsaydık değil mi olayımız bu, hayatımın bu günkü kadar iyi olmazdı diye düşünüyorum... Ben Mehmet’in işitme engelli olmasının tesadüfi bir şey olmadığını düşünüyorum. Başta bizim için olumsuz gibi görünen şeylerin hayatımıza çok olumlu katkılar sunduğunu düşünüyorum. Yarın ne düşünürüm bilmiyorum ama bu gün baktığım zaman, bu günkü aklımla yaşanan şeylerin benim açımdan çok olumlu olduğunu düşünüyorum... Mesela bizim işte şey vardır Erzurumlu İbrahim Hakkı diye bir şairimiz vardır. Mesela bunu çok Yunus Emre falan da söyler Mevlana da söyler de o aklıma geldi. Mesela diyor ki “Bir işi murat etme, olduysa Haktandır o reddetme, görelim Mevlam ne eyler, ne eylerse güzel eyler.” Diyor. Sonra devamında şöyle diyor. “ Hak şerleri hayr eyler, zan etme ki gayr eyler, Arif anı seyr eyler görelim Mevlam ne eyler, ne eylerse güzel eyler.” Diyor. Mesela o gün söyledim ya Mehmet’in işitme engelli doğması, bizim buraya gelmemiz ilk bakışta büyük bir musibet. Aman Allah, bir çocuk işitme engelli duyamayacak bu bir felaket. İkinci felaket Eskişehir’den Konya’ya göçmek durumunda kalıyor ikinci bir felaket. Bunları felaket olarak görüyorsun. Ama bu günde baktığınız zaman bunu da mülakatta söylemiştim ikinci mülakatımızda söyledim. Yani dedim ki iyi ki Eskişehir’e gelmişim dedim. E bir bakıyorsunuz Cenab-ı Allah size yeni bir hayatın kapılarını açıyor.”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yaşam öyküsü olarak desenlenen bu araştırmayla, işitme kayıplı çocuklar ile kurulan kardeş ilişkisinin normal gelişim gösteren kardeşin yaşamı üzerindeki etkisi ve uyandırdığı duyguların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda katılımcıdan elde edilen verilerin bulguları, araştırma sorularına cevap verecek şekilde değerlendirilerek tartışılmıştır.

4.1. Tartışma

Bir yaşam öyküsü olan bu çalışmanın bulguları işitme kayıplı kardeşi olan bir yetişkinin yaşamının farklı dönemlerinde kardeşiyle olan yaşantılarını ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde çalışmanın katılımcısı olan Ahmet'in, işitme kayıplı bir kardeşe yaşamının normal gelişim gösteren diğer kardeşlerle yaşamaktan farklı olmadığını sıklıkla vurguladığı, işitme kayıplı bir kardeşe yaşamının hayatına olumsuz herhangi bir etkisi olmadığını belirttiği görülmektedir. Bununla birlikte çalışmanın bulguları bazı durumlarda kardeşin işitme kaybına bağlı olarak belirli işlerde düzenlemeler yapıldığını, aynı zamanda kardeşin eğitimi için bir şehirden diğerine taşınmanın bütün ailenin hayatına önemli etkileri olduğunu göstermektedir.

En küçük kardeşinin ailelerine katılacağını öğrenmesiyle birlikte mutluluk duyduğunu belirten Ahmet'in, kardeşinin işitme kayıplı olduğunu öğrendikten sonra hayatının şokunu yaşadığı, evlerinde bir hüznün meydana geldiği ve kendisinin de bu durumdan olumsuz olarak etkilendiğini ifade ettiği görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde işitme kayıplı çocukların %95'e yakınının işiten aile çocukları olduğu görülmektedir (Mitchell ve Krechmer, 2004, s. 141-143). Bu nedenle işitme kayıplı bir çocuğun doğumu, işiten aile üyelerinin daha önce hiç karşılaşmadıkları bir durum olarak görülmektedir (Cole ve Flexer, 2007, s. 167-168; Doğan, 2001, s. 7). Normal gelişim gösteren bir kardeşinin doğacağını düşünen Ahmet, kardeşinin işitme kayıplı olarak doğduğunu öğrenmesi ve daha önce karşılaşmadığı bir durum olması nedeniyle hayatının şokunu yaşaması alanyazınla paralellik göstermektedir. Ayrıca daha önce karşılaşmadığı için işitme kaybıyla ilgili yeterli bilgisi olmadığını belirten Ahmet, işitme kayıplı

denildiği zaman aklında dilsiz, anlamsız sesler çıkartan insanlar geldiğini ve çaresi olmayan büyük bir dert olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir. Yapılan araştırmalar normal gelişim gösteren kardeşlerin, kardeşlerin özel gereksinimleri hakkında çok az bilgiye sahip olduklarını ve bu anlamda bilgi ihtiyacı olduğunu göstermektedir (Alagözoğlu, 2016, s.77; Gözün-Kahraman ve Soylu-Karadayı, 2015, s.405; Lewis, 2007, s.225; Seligman, 1987, s. 1249-1252). Kardeşine işitme kaybı tanısı koyulduğu yıllarda yedi yaşında olan Ahmet, bu dönemde işitme kaybının anlamını yeterince bilmemekte ve kardeşinin geleceğine ilişkin birtakım endişeler taşımaktadır. Ahmet bu süreçte Neden benim kardeşim işitme kayıplı? Neden böyle oldu? gibi sorularla hayatı sorgulamış, ancak sorularının cevabını bu dönemde bulamamıştır. Özel gereksinimli bir çocuğun doğumu anne babayı etkilediği kadar normal gelişim gösteren kardeşlerini de etkileyebilmektedir (Akkök, 2003, s. 121-142). Çocuklarının işitme kayıplı olduğunu öğrenen anne babası gibi Ahmet'in de bazı duygusal süreçlerden geçtiği ve kardeşinin işitme kaybını anlamaya çalıştığı düşünülmektedir. Bu nedenle Ahmet, kardeşinin işitme kayıplı olmasıyla ilgili bazı sorular sormaktadır. Ancak Ahmet'in hem yaş olara küçük olması hem de işitme kaybına ilişkin bilgisinin sınırlı düzeyde olması, bu dönemde sorularına cevap bulmasını zorlaştırdığı söylenebilir.

Bu çalışmanın bulguları Ahmet'in kardeşinin işitme kayıplı olmasına yönelik yaşadığı üzüntüyü kısa sürede geride bıraktığını göstermektedir. Ahmet kardeşinin işitme kayıplı olduğunu öğrendikten sonra kısa sürede Mehmet'i ailenin üçüncü erkek çocuğu olarak görmeye başladıklarını ve ailenin diğer üyelerinden farklı bir muamele görmediğini ifade etmiştir. Ahmet'in kardeşinin bu kadar kısa sürede kabullenilmesinde anne babasının tutumlarının etkili olduğu söylenebilir. Ahmet'in anlattıklarına göre anne babaları kısa sürede yaşadığı şok ve üzüntünün üstesinden gelerek çocukları için neler yapabileceklerini araştırmış ve bu alanda en iyi eğitimi alabileceğini düşündükleri İÇEM'de aile eğitimi programına başlamışlardır. Alanyazında da belirtildiği gibi özel gereksinimli çocukların anne baba tutumları kardeşlerinin de özel gereksinimli kardeşine tutumlarını etkilediği görülmektedir (Verte, Reyers ve Buysee, 2003, s. 201; Marks, Matson ve Barraza, 2005, s. 215-216; Sarı, 2004, s. 13-17). Alanyazınla karşılaştırıldığı zaman Ahmet'in işitme kayıplı bir kardeşinin olmasıyla ilgili şok yaşadıktan sonra işitme kayıplı kardeşinin durumunu kavramaya çalıştığı ve kısa sürede kardeşinin işitme kayıplı olmasını kabullendiği görülmektedir. Bu durumun anne babasının tepkilerine bağlı olarak geliştiği söylenebilir. Ahmet'in ifadesine göre anne ve babası da ilk üzüntüyü atlattıktan

sonra hemen çözüm arayışına girerek çocuklar için en doğru olduğunu düşündükleri yöntemle eğitime başlamışlardır.

Ahmet Kardeşinin işitme kayıplı oluşunu olumsuz bir durum olarak görmemekte ve takdiri ilahi olarak değerlendirmektedir.

Alanyazın incelendiğinde aile üyelerinin yeni doğan çocuğun özel gereksinimli olmasını Allah'ın takdiri olarak değerlendirebildikleri ve bu konuda sabırlı olmanın gerektiği yönünde düşünebildikleri görülmektedir (Kara, 2008, s. 322). Ayrıca aile üyelerinin büyük bir çoğunluğu bu durumu Allah'ın bir imtihanı olarak görebilmektedir (Kara, 2008, s. 326). Ahmet her ne kadar kardeşinin işitme kayıplı olarak doğmasını kader olarak görse de, bu durumu Allah'ın cezalandırması veya imtihan olarak görmemekte ve tevafuk olarak değerlendirmektedir. Tevafuk, ilâhî bir kasıt ve iradenin varlığı hissedilen denk gelme durumudur (Erişirgil, 2014, s. 113). Alanyazın incelendiğinde, aile üyelerinin güçlü bir dini inanca sahip olmasının, özel gereksinimli çocuğa uyumu kolaylaştırdığı, diğer ailelere göre daha az stres yaşadığı görülmektedir (Crnic, Friedrich ve Greenberg, 1983, s. 136-138). Ahmet kendisini dindar bir kişi olarak tanımlamaktadır. Bu durumun Ahmet'in ve diğer aile üyelerinin Mehmet'in işitme kayıplı olması gerçeğini daha kısa sürede kabullenmesini ve kardeşine uyum sağlamasını kolaylaştırdığı söylenebilir.

İşitme kayıplı kardeşi okula başlamadan önce Ahmet kardeşini normal gelişim gösteren bir çocuk olarak gördüğünü ve vakitlerinin büyük bir kısmını kardeşiyle fiziksel oyunlar oynayarak geçirdiklerini ifade etmiştir. Bu dönemde Ahmet kardeşiyle birlikte olmaktan mutluluk duyduğunu, kardeşiyle birlikte güzel vakit geçirdiklerini belirtmiştir.

Normal gelişim gösteren kardeşlerin okulöncesi dönemde sıkı bir ilişki içerisinde birbirlerinin en iyi arkadaşları oldukları görülmektedir (Furman ve Buhrmester, 1985, s. 456-459). Ahmet işitme kayıplı kardeşiyle oyunlar oynamakta ve vaktinin büyük bir kısmını kardeşiyle birlikte sıkı bir ilişki içerisinde geçirmektedir. Bu durumun normal gelişim gösteren çocuklarla yapılan çalışmalarla paralellik gösterdiği söylenebilir. Bu durum kardeşlerden birinin özel gereksinimli olmasıyla değişime uğrayabilmektedir. Kardeşlerden birisinin özel gereksinimli olması kardeşler arasındaki iletişimi bozabilmekte ve bu nedenle kardeşlik ilişkisinin daha az doyum sağlayıcı ve daha çok çatışmalı bir hale gelebildiği görülmektedir (Begun, 1989, s. 566). Ancak Ahmet, işitme kayıplı kardeşiyle birlikte gerçekleştirdiği aktivitelerin keyif verici olduğunu söylemiştir. Bu durumun Ahmet'in işitme kayıplı kardeşiyle birliktede yapmaktan hoşlandığı

aktivitelerden ve birbirleriyle olan sözel iletişimlerinde sorun yaşamamalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Alanyazına bakıldığında normal gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşleriyle ilgili evde çeşitli sorumlulukları üstlendikleri, bu sorumlulukların zaman zaman normal gelişim gösteren kardeşleri yorduğu ve kardeşlik ilişkisini bozmaya başladığı rapor edilmektedir (Gold, 1993, s. 160; Varol, 2006, s. 23-27).

Bununla birlikte Ahmet'in işitme kayıplı kardeşiyle olan ilişkisine baktığımız zaman doğrudan bir sorumluluğunun olmadığını ve anne babası tarafından kendisine verilen tek sorumluluğun, işitme kayıplı kardeşiyle sözel olarak iletişim kurması olduğunu ifade etmiştir. Alanyazın incelendiğinde özel gereksinimli kardeşlerle olan kardeşlik ilişkilerinin öncelikli olarak bakıcılık rolüne dayandığı görülmektedir. Kız kardeşlerine göre daha az üstlenseler de erkeklerin de özel gereksinimli kardeşlerine göz kulak olama, yemek yedirme, kıyafetlerini değiştirme gibi bakımlarıyla ilgili sorumluluk üstlendikleri görülmektedir (Hannah, ve Midlarsky, 2005, s. 97-98; Silver ve Frohlinger-Graham, 2000, s. 283). Ahmet, Mehmet'in fiziksel bakıma ihtiyaç duymaması, özel bir bakıma gereksinimi olmaması ve eğitim sorumluluğunu annesinin üstlenmesi nedeniyle kardeşiyle ilgili sözel iletişim kurmak haricinde ek bir sorumluluğunun olmadığı görülmektedir. Bu durumun da Ahmet'in işitme kayıplı kardeşine uyum sağlamasını kolaylaştırmış olduğu düşünülebilir.

Mehmet okula başladıktan sonra da sorumluluklarında herhangi bir farklılık olmadığını belirten Ahmet, kardeşinin dersleriyle ilgili olarak kendisini sorumlu hissetmediğini, ancak Mehmet'in proje ödevleri olduğu zaman kardeşine yardımcı olduğu ve bu durumla ilgili sorumluluğunun kardeşinin resimlerini çekmek olduğunu belirtmiştir.

Alanda kardeşler özel gereksinimli kardeşlerinin bakımlarıyla ilgili sorumluluklarının yanında başka sorumluluklar da edinebildiği belirtilmektedir (Damiani, 1999, s. 36-40; Howe ve Recchia, 2008, s. 4-8). Özellikle işaret dili kullanan işitme kayıplı kişilerin kardeşlerinden işaret dili tercümanlığı yapması beklenilebilmektedir (Tattersal ve Young, 2003, s. 114). Kardeşinin bakımıyla ilgili herhangi bir sorumluluğu bulunmadığını ve tek sorumluluğun sözel dil kullanması gerektiğini belirten Ahmet, bunun yanı sıra kardeşinin okuluyla ilgili bir sorunu olduğunda kendisinin çözdüğünü, okula evrak götürüp getirme, işitme cihazlarının pili için raporları götürme gibi evrak

işleriyle kendisinin ilgilendiğini ifade etmiştir. Ahmet'in işitme kayıplı kardeşinin okula başlaması ve kendisinin yaş olarak büyümesi ile hem kardeşine hem de ailesine ilişkin sorumluluklarının arttığı söylenebilir. Ahmet bu dönemde kardeşinin bakımıyla ilgili sorumluluğu bulunmazken, kardeşiyle ilgili resmi kurumlara evrak götürülüp getirilmesi gibi konularda yeni sorumlulukları ortaya çıktığı söylenebilir.

Bunların dışında Ahmet, kardeşiyle hiç aynı okulda okumadıklarını ve okulda kardeşine sahip çıkmak gibi bir duyguya kapılmadığını belirtmiş, işitme kayıplı kardeşinin eğitim öğretim hayatını etkilemediğini ifade etmiştir. Okul döneminde çocuklar özel gereksinimli kardeşleriyle aynı okula gitme veya gitmeme konusunda ikilem içerisinde kalabilmektedir. Özel gereksinimli kardeşi olan çocuklar, okulda kardeşlerini koruma rolü üstleneceklerini ve onlara sahip çıkmaları gerekeceğini düşünmektedirler (Moore, Howard, McLaughlin, 2002, s. 50-51). Ahmet ve işitme kayıplı kardeşinin yaşları itibarıyla aynı okulda okuma durumu söz konusu olmamıştır. Ayrıca Ahmet kardeşiyle ilgili böyle bir sorumluluk duygusuna da kapılmamıştır. Bunun nedeni olarak kardeşinin kendisi gibi işitme kayıplı çocuklara eğitim veren İÇEM'de okuması ve kardeşinin yardımına ihtiyacı olmadan okulda öğrenim hayatına devam edebilmesi olduğu söylenebilir.

Ahmet, bu süreçte Mehmet'e normal bir çocuk gibi davranılıyor olmasına rağmen aile içerisindeki işitme kaybına bağlı olarak belirli sorumlulukların kardeşine verilmediğini, özellikle insanlarla sözel iletişim kurarak yerine getirilen sorumlulukların kendisine verildiğini ifade etmiştir. Ahmet'in işitme kayıplı kardeşine bu tarz sorumluluklar verilmemesinin nedeni olarak, kardeşinin dil gelişiminin henüz yeterli olmaması, karşısındaki insanı anlamakta ve kendisini ifade etmekte zorluk yaşaması olduğu söylenebilir. Ancak bu durum Mehmet koklear implant ameliyatı olduktan sonra farklılık kazanmıştır. Günümüzde erken yaşta koklear implant olan ileri ve çok ileri derecede işitme kayıplı kişilerde çok hızlı bir şekilde dil gelişimi sağlandığı bilinmektedir (Tait, Nikolopoulos ve Littman, 2007, s.14). Kardeşinin koklear implant olduktan sonra hızlı bir dil gelişimi sağladığı belirten Ahmet, artık Mehmet'in her türlü sorumluluğun altından kalkabilecek hale geldiğini ifade etmiştir. İşitme kayıplı kardeşin implant sonrasında insanlarla iletişim kurarken daha yeterli hale gelmesi aile içerisinde aldığı sorumlulukların niteliğini değiştirdiği görülmektedir. Bu nedenle kardeşini aile içerisindeki sorumluluklarını değerlendirirken, koklear implant öncesi ve sonrası dönem olarak ikiye ayırmak daha sağlıklı olacaktır.

Ahmet, kardeşinin ileride kendi hayatını rahatlıkla devam ettirebileceğini ancak kişisel özelliklerinden dolayı desteğine ihtiyaç duyabileceğini ifade etmiştir. Alanyazın incelendiğinde özel gereksinimli kardeşi olan yetişkinlerin evlenmek gibi nedenlerle evden ayrılmış olmalarına karşın yine de ailelerine ve kardeşlerine destek sağlamaya devam ettikleri görülmektedir (Pricho, Patrick ve Burant, 1996, s. 318). Ayrıca normal gelişim gösteren kardeşlerin, evden ayrıldıkları sonrasında özel gereksinimli kardeşlerine sağladıkları işlevsel yardım miktarı azalmasına rağmen kardeşlik ilişkilerinde değişme olmayabilmektedir (Pricho, Patrick ve Burant, 1996, s. 323-324). Ahmet'in bu dönemde evlenip evden ayrılmış olmasına rağmen işitme kayıplı kardeşiyle ilgili konularda sorumluluk almaya devam ettiği ve kardeşine işlevsel yardımlarda bulunduğu görülmektedir. Bu durumun Ahmet ve işitme kayıplı kardeşi arasında güçlü bir kardeşlik ilişkisi olduğunu gösterdiği düşünülebilir. Ayrıca kardeşinin candan ve hoşgörülü bir karakteri olduğunu belirten Ahmet, kardeşinin bu yapısal özelliklerinin evlilik hayatına da olumlu etkisi olduğu ifade etmiştir.

Bu çalışmanın bulguları Ahmet'in işitme kayıplı kardeşi nedeniyle hayatlarında ortaya çıkan en büyük değişikliğin Konya'dan Eskişehir'e taşınmaları olduğunu göstermektedir. Şehir değiştirme bütün ailenin hayatında önemli izler bırakmıştır.

İşitme kayıplı kardeşi Mehmet'in İÇEM'de özel eğitim alabilmesi için Konya'dan Eskişehir'e göçtüklerini belirten Ahmet, bu süreçte ilköğretim dördüncü sınıfa geçtiğini ve okul hayatına Eskişehir'de devam etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Konya ve Eskişehir'in sosyal, kültürel yapılarının birbirinden çok farklı olduğunu ve Eskişehir'e alışmakta zorlandıklarını ifade eden Ahmet, Konya'daki akrabalarından uzaklaştıklarını ifade etmiştir. Ahmet yaşadığı bu süreci o dönemde kendisi için felaket olarak değerlendirmiştir. Alanyazın incelendiğinde aileye yeni katılan bebeğin özel gereksinimli bir çocuk olması halinde ailedeki tüm bireylerin hayatlarında değişikliğe ve yeni bir yaşam tarzına uyum sağlamayı gerekli kıldığı görülmektedir (Pipp-Siegal, Sedey ve Yoshinaga-Itano, 2002, s. 12-15; Jackson ve Turnbull, 2004, s. 15-29). Kardeşinin işitme kayıplı olması, Ahmet'in de hayatında önemli değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. İşitme kayıplı kardeşinin özel eğitim alabilmesi için Konya'dan Eskişehir'e taşınması, Ahmet tarafından hayatının seyrini tamamen değiştirdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Eskişehir'e taşınma sonrasında bütün sosyal çevresi, akademik hayatı ve dünya görüşü değişmiştir.

Eskişehir'e ilk taşındıkları dönemde Konya'ya yapılan ziyaretlerin kendisi için mutluluk kaynağı olduğunu belirten Ahmet, bu ziyaretlerde akrabalarının işitme kayıplı kardeşiyle konuşmak yerine el kol işaretleri yaparak iletişim kurduklarını ve kardeşinin dil gelişiminin bu durumdan olumsuz etkilendiğini düşündüklerini ifade etmiştir. Bu nedenle bir süre akrabalarından uzak kalmayı tercih ettiklerini belirten Ahmet, görüşmelerin azalmış olmasına rağmen akrabalarıyla olan ilişkilerinde farklılık olmadığını ifade etmiştir. Alanyazın incelendiğinde normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerinden dolayı akraba ilişkilerinin etkilenmediği görülmektedir (Gözün-Kahraman ve Soylu-Karadayı, 2015, s.405). Ahmet işitme kayıplı kardeşinin sözel dil gelişiminin olumsuz yönde etkilenmemesi için Konya'ya yaptıkları ziyaretleri azalttıklarını ifade etmiştir. Bu durum bir süreliğine de olsa akraba ilişkilerinin etkilenmesine neden olduğu, Mehmet'in çevresindeki insanlarla sözel iletişim kurma konusunda yeterli hale geldikten sonra akraba ilişkilerinin normale döndüğünü göstermektedir.

Okul hayatı boyunca Mehmet'in işitme kayıplı olmasının kendisi için saklanması gereken özel bir durum olmadığını belirten Ahmet, okuldaki ve okul dışındaki arkadaşlarıyla yaptığı sohbetlerde yeri geldiği zaman bu konudan bahsettiğini ifade etmiştir. Ahmet iş hayatında da bu durumun devam ettiğini, kardeşinin işitme kayıplı olduğunu çevresindeki bütün insanlarla paylaşabildiğini belirtmiştir.

Ahmet, kardeşinin işitme kayıplı olmasının arkadaşlık ilişkilerine olumlu veya olumsuz bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir. İşitme kayıplı kardeşi olduğunu öğrenen arkadaşlarının Mehmet için dilsiz mi? gibi sorular sorduklarını belirten Ahmet, arkadaşlarına kardeşinin işitme cihazları sayesinde duyabildiğini ve konuşabildiğini anlattığını ifade etmiştir. Ahmet, arkadaşlarının tepkilerinden etkilenmediğini ve toplum içerisinde kendisini kötü hissetmediğini ifade etmiştir. Alanyazın incelendiğinde özel gereksinimli kardeşi olan çocukların arkadaşlarına bahsetmekten çekindiği ve sadece en güvendiği arkadaşlarına kardeşinin özel gereksiniminden bahsettiği görülmektedir (Hames, 2008, s. 497-498). Çünkü çocuk arkadaşları tarafından etiketleneceğini düşünmekte ve özel gereksinimli kardeşiyle ilgili farklı yorumlarla yüzleşmek zorunda kalacağını düşünmektedir (Stalker ve Connors, 2003, s. 218-230). Ancak alanyazının aksine Ahmet, işitme kayıplı kardeşi olduğunu arkadaşlarına bahsetmekten çekinmemiş ve arkadaşlarının kardeşinin özel gereksinimiyle ilgili sordukları sorulara cevap vermiştir. Bunun nedeni olarak işitme kayıplı kardeşin özel gereksinim durumunun görece diğer

gereksinimli çocuklara göre daha kabullenilebilir olması, kardeşinin aldığı özel eğitimle kendisini kısa sürede geliştirmesi olduğu ileri sürülebilir. Bu görüşü Ahmet’de destekler biçimde kardeşinde işitme kaybı yerine farklı bir engel türünün olması ve aldığı eğitimle gelişme gösterememesi halinde tepkisinin ve duygularının çok farklı olacağını da sözlerine eklemiştir.

Ergenlik döneminde Ahmet gündüzleri kendi arkadaş çevresiyle vakit geçirirken, işitme kayıplı kardeşiyle akşamları vakit geçirebildiğini ifade etmiştir. Vakit bulduka kardeşiyle birlikte bisiklete bindiklerini ve paten kaydıklarını belirten Ahmet, zaman zaman arkadaşlarıyla birlikte gittikleri sinema gibi aktivitelere kardeşini de götürdüğünü ifade etmiştir.

Alanyazında ergenlik döneminde kardeşlerin, daha önceki dönemlere göre kardeşleriyle daha az birlikte zaman geçirdikleri görülmektedir. Bu dönemde bireyler arkadaşlarıyla daha çok zaman geçirdiklerinden kardeşleri ile daha az görüşebilmektedir (Buhrmester ve Furman, 1990, s. 1390-1396). Ahmet’in bu dönemdeki davranışları alanyazınla paralellik gösterdiği görülmektedir. Ahmet’in arkadaşlarıyla daha çok vakit geçirirken kardeşiyle daha az vakit geçirmesinin kardeşinin işitme kayıplı olmasıyla ilgili olmadığı ve içinde bulunduğu gelişim dönemiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca alanyazın incelendiğinde ergenlik ve erken yetişkinlik dönemlerinde bireylerin özel gereksinimli kardeşlerine karşı duygularının belirsizlik gösterebildiği, özel gereksinimli kardeşi olmayan ergenlere göre daha uyumsuz bir tavır içerisinde olduğu ve kardeşlerinin içinde bulunduğu durumdan rahatsız olabildiği görülmektedir (Moore, Howard, McLaughlin, 2002, s. 51). Ancak bu dönemde Ahmet kardeşini arkadaşlarıyla birlikte yaptıkları aktivitelere dâhil etmekte ve kardeşinin işitme kaybından dolayı arkadaşları içerisinde rahatsız olmamaktadır. Bu durumun temel nedeni olarak Ahmet’in kardeşini normal gelişim gösteren bir birey olarak görmesi olduğu düşünülmektedir.

Kardeşinin İÇEM’de özel eğitim alması sayesinde işitme engelliler ve işitme engelliler öğretmenliği bölümüne ilgisinin arttığını belirten Ahmet, üniversite tercihleri arasına işitme engelliler öğretmenliği bölümünü de eklediğini ifade etmiştir. Alanyazın incelendiğinde özel gereksinimli kardeşin durumun ergenlerin kariyer seçiminde önemli bir etkisi olduğu öne sürülmektedir (Buhrmester ve Furman, 1990, s. 1390-1396; Tattersal ve Young, 2003, s.117). Ahmet’in kariyer seçiminin başlangıç aşaması olan üniversite tercihlerinde de kardeşinin özel gereksiniminin etkili olduğu söylenebilir. Ahmet üniversite tercihlerinde işitme engelliler öğretmenliği bölümüne yerleşerek hem

kardeşinden edindiği tecrübeyi bölümü okurken kullanmayı amaçladığı hem de işitme engelliler öğretmenlerinin diğer branşlara oranla iş bulma ihtimalinin daha yüksek olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Ahmet sadece kendisi için değil aynı zamanda arkadaşlarının da işitme engelliler öğretmenliği bölümüne ilgi duymasında etkili olduğu ve bir arkadaşının bu bölümü kazandığını ifade etmiştir.

Ahmet kardeşinin lise çağına geldiğinde ileride severek yapabileceği bir meslek edinmesini istemiş ve meslek lisesine gitmesinin doğru olacağını düşünmüştür. Kardeşinin meslek lisesinde hangi bölümü tercih edeceğine Mehmet'in ilgi alanlarından yola çıkarak karar verdiklerini ifade etmiştir. Mehmet'in küçüklüğünden itibaren saç bakımına ve stiline önem verdiğini ve ailedeki erkeklerin saçlarını taradığını söyleyen Ahmet, kardeşinin bu merakından yola çıkarak meslek lisesinde kuaförlük bölümünü okumasında etkili olduğunu ancak doğrudan yönlendirmediğini ifade etmiştir.

Ailenin bütün üyelerinin aynı kapıdan beslenmesinin doğru olmadığını ve yaşanabilecek herhangi bir olumsuzluk durumunda bütün aile üyelerinin işsiz kalabileceğini düşündüğünü belirten Ahmet, bu dönemde kardeşinin sürücü kursunda çalışmak yerine kuaförlük yapmasının daha doğru olduğu kanaatinde olduğunu ifade etmiştir. Ahmet, Mehmet'in hayatı hakkını kendisinde görerek kardeşini meslek lisesine yönlendirmiştir. Bu durumun Ahmet'in kardeşini normal gelişim gösteren bir birey olarak görmesiyle çelişen bir ifade olduğu görülmektedir. Bu bulgu Tattersal ve Young (2003, s.115) un bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Mehmet meslek lisesinden mezun olduktan sonra kuaförlük mesleğini yapmak istememiş ve farklı kurumsal firmalarda kendi gayretleri ile işe başlayıp kısa süreler çalışıp çıkmıştır. Mehmet'in emeklilik hakkı kazanıncaya kadar düzenli olarak bir kurumda çalışmasını isteyen Ahmet, kardeşinin çalıştığı kurumlardan problemli bir şekilde ayrılmasının kardeşlik ilişkilerinde farklılığa neden olduğunu ifade etmiştir. Kardeşinin bu tavrına kızdığını ve sinirlendiğini belirten Ahmet, kardeşiyle görüşme fırsatı bulduğunda disiplinin ve verilen sözün arkasında durmanın öneminden bahsetmiştir. Bu süreçte kardeşinden evinde ders çalışarak memurluk sınavlarına çalışmasını, bütün masraflarını kendisinin karşılayacağını söyleyen Ahmet, daha sonra düşündüğünde bu konularda hata yaptığını kardeşinden bu isteklerde bulunurken yapısal özelliklerini de hesaba katması gerektiğini ve bu konuda pişmanlık yaşadığını ifade etmiştir. Mehmet'i çok fazla normal bireymiş gibi gördüğünü ve bu nedenle yanında olunması gereken zamanda kardeşini yalnız bırakmış olabileceğini belirten Ahmet,

kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisinde daha etkili bir iletişim kurmadığı için kendisine kızmaktadır. Ahmet bu dönemde kendisi adına yapmış olduğu en büyük hatanın Mehmet'in duygu ve düşüncelerini keşfetmeye çalışmaması olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ahmet kardeşini normal bir birey olarak gördüğünü ifade etmesine rağmen kardeşinin hayatını yönlendirmeye çalışmaktadır. Bunun nedeni olarak kardeşinin yapısal özelliğinin yanına işitme kaybının da etkili olabileceği ileri sürülebilir.

Ailesinin normal bir aile olarak gören ve anne babasının hayattaki tercihlerine her zaman hoşgörülü olduğunu belirten Ahmet, bu durumun işitme kayıplı kardeşi Mehmet içinde aynı olduğunu ifade etmektedir. Ancak Ahmet, anne babasının işitme kayıplı kardeşiyle ilgili akademik, sosyal ve dil gelişimiyle ilgili beklentileri olduğu ve bu beklentilerin basamak basamak ilerlediğini ifade etmiştir.

Alanyazın incelendiğinde yeni doğan çocuğun özel gereksinimli olması, ailenin çocuğa dair hayalleri ve beklentilerinin değişikliğe uğramasına neden olabildiği görülmektedir (Pipp-Siegal, Sedey ve Yoshinaga-Itano, 2002, s. 12-15). İşitme kayıplı bir çocuklarının olması anne babanın çocuğuna dair beklentilerinde farklılığa neden olduğu düşünülmektedir. Anne babanın işitme kayıplı çocuklarından olan beklentileri ilk başta konuşabilmesiyle daha sonra okuma yazma öğrenmesi, diğer derslerinde başarılı olması ve son basamak olarak hayatta kendi ayakları üzerinde durabilmesi olmuştur. Bu süreçte Ahmet'te olduğu gibi işitme kayıplı kardeşlerinin de hayatına dair verdiği kararlar hoşgörüle karşılanmıştır.

Çok kardeşli bir ailede büyümüş olmayı olumlu bir durum olarak değerlendiren Ahmet, kalabalık bir ailede büyümenin insana daha candan olmayı öğrettiğini belirtmektedir. Çok kardeşi olmasından dolayı birçok eşyayı paylaşmak zorunda kaldığını ifade eden Ahmet, tek veya iki kardeşli ailelerde daha fazla maddi imkânın olduğunu, ancak kalabalık ailelerde daha sağlıklı ve mutlu büyüdüğünü ifade etmiştir.

Diğer kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisiyle, işitme kayıplı kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisi arasında herhangi bir fark olmadığını belirten Ahmet, çok kardeşli bir ailede büyümüş olmanın kendisi adına olumlu bir durum olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kalabalık ailelerde mutluluğu ve hüznü paylaşabileceğin birçok insan olduğunu, sosyal ilişkilerin daha çok geliştiğini ve kardeşlerin birbirlerinden birçok şey öğrendiğini ifade etmektedir. Alanyazında kardeş sayısının fazla olduğu ailelerdeki çocukların sosyal becerileri yönünden kardeş sayısı tek veya iki olan çocuklara göre daha fazla olduğu

görülmektedir (Downey ve Condron, 2004, s. 349). Bu nedenle Ahmet'in iki kardeşli bir ailede büyümüş olması halinde kişisel özelliğinin, paylaşma, fedakârlık gibi konulardaki bakış açısının şu anki durumdan farklı olabileceği düşünülmektedir.

Ahmet geçmiş hayatını düşündüğü zaman kardeşinin işitme kayıplı olmasının hayatının seyrini tamamen değiştirdiğini ifade etmiştir. Eskişehir'e taşınmalarını O yıllarda felaket olarak değerlendiren, ancak bu gün geçmişte atlattığı bu süreci kendisi adına olumlu olumlu olarak gören Ahmet, hayatını Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın sözleriyle özetlemektedir.

“Bir işi murat etme, olduysa Haktandır o reddetme, görelim Mevlam ne eyler, ne eylerse güzel eyler.”

Bu araştırmanın küçükken yapılması ve işitme kayıplı bir kardeşi olmasının hayatına olan etkilerinin sorulması halinde okulunun değişmesi, Konya'dan taşınmaları, arkadaşlarından uzaklaşması gibi birçok olumsuzluk sayabileceğini belirten Ahmet, bu gün için ise hayatından çok memnun olduğunu ve Eskişehir'e yerleşmenin olumsuz bir durum sayabilmesinin çok zor olduğunu ifade etmektedir. Ahmet'in bu ifadesi alanyazındaki bazı çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Tattersal ve Young (2003, s.116), normal gelişim gösteren altı yetişkinle yaptığı çalışmada, küçük yaşlarda kardeşinin işitme kayıplı olduğunu öğrenen çocukların hayatlarının olumsuz yönde etkilendiğini, ancak ilerleyen yıllarda bu algının olumlu yönde değiştiğini belirtmektedirler. Ahmet kardeşinin işitme kayıplı olduğunu öğrendikten sonra hayatındaki değişiklikleri ilişkin yaşadığı hislerin, alanyazındaki diğer kardeşlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ancak Ahmet kardeşinin doğumundan günümüze kadar anlattığı yaşam öyküsünde kardeşinin işitme kaybının kardeşlik ilişkisi üzerine herhangi bir olumsuz etkisinden bahsetmemiştir. Bu nedenle Ahmet'in küçükken yaşadığı süreci olumsuz olarak değerlendirmesinin nedeninin kardeşinin işitme kaybı değil Eskişehir'e taşınmak zorunda kalmaları olduğu ileri sürülebilir.

İşitme kayıplı kardeşiyle sağlıklı bir kardeşlik ilişkisi içerisinde olmayı amaçladığını belirten Ahmet, koşulların bu şekilde devam etmesi halinde hayatlarının sonraki kısmında da bu şekilde yakın ilişkilerinin devam edeceğini düşünmekte ve umut etmektedir.

4.2. Sınırlılıklar

Yapılan bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yaşam öyküsü deseni kullanılmıştır. Yaşam öyküsü deseninin kullanıldığı araştırmalarda bireysel deneyimlere odaklanıldığından, araştırmacılar büyük çoğunlukla bir katılımcıyla çalışılmaktadır (Creswell, 2012, s.507; Atkinson, 1998, s.22). Bu nedenle araştırma sonucunda elde edilen bulguların işitme kayıplı kardeşi olan tüm normal gelişim gösteren kişilere genellenmesi mümkün değildir.

Araştırmada elde edilen bulgular, araştırmacının katılımcıyla yaptığı yarı yapılandırılmış görüşmeler ve katılımcının araştırmacıyla paylaştığı belgelerle (fotoğraf) sınırlıdır.

4.3. Öneriler

4.3.1 İleriki araştırmalara ilişkin öneriler

- Farklı araştırma yöntemleri kullanılarak normal gelişim gösteren bireylerin işitme kayıplı kardeşleriyle olan ilişkilerini ortaya çıkartan bulgular elde edilebilir.
- İşitme kayıplı bir yetişkin kişinin katılımcı olduğu bir yaşam öyküsü araştırmasıyla, normal gelişim gösteren kardeşiyle olan kardeşlik ilişkisine dair yaşam öyküsü ortaya çıkartılabilir.
- Normal gelişim gösteren bireylerin işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkileri, gelişim dönemlerine göre ayrı ayrı incelenebilir.
- Normal gelişim gösteren bireylerin işitme kayıplı kardeşleriyle olan kardeşlik ilişkisinin kardeş ilişkilerini etkileyen faktörler olan; kardeşlerin doğum sırasına, kardeşler arası yaş farkına, kardeşlerin cinsiyetine, kardeş sayısına, aile büyüklüğüne, ailenin sosyo ekonomik yapısına ve ebeveyn tutumlarına göre farklılık gösterip göstermediği araştırılabilir.
- Normal gelişim gösteren bireylerin işitme kayıplı kardeşine karşı hissettiği duyguları ortaya çıkartan araştırmalar gerçekleştirilebilir.
- İşitme kayıplı bireylerin normal gelişim gösteren kardeşlerine karşı hissettiği duyguları ortaya çıkartan araştırmalar gerçekleştirilebilir.

4.3.2. Uygulamaya yönelik öneriler

- Kardeş ilişkisinin insanların hayatındaki en uzun ve en önemli ilişkilerden bir tanesi olması gereğince normal gelişim gösteren kişilerin işitme kayıplı kardeşi olan kardeşlik ilişkilerini destekleyici eğitim programları geliştirilebilir.
- İşitme kayıplı çocuğu olan ailelere uygulanan aile eğitim programlarına normal gelişim gösteren kardeşin de dâhil olduğu programlar geliştirilebilir.
- Özel eğitim bölümünde okuyan öğretmen adaylarının ders programlarına, normal gelişim gösteren kişilerin işitme kayıplı kardeşleri üzerindeki etkilerine yönelik olarak dersler konabilir veya ilgili derslere konu olarak eklenebilir.
- İşitme kayıplı kardeşi olan kişilerin birbirleriyle tanışması ve kaynaşması adına etkinlikler düzenlenerek destek grupları oluşturulabilir.
- Normal gelişim gösteren kişilerin işitme kayıplı kardeşlerinin özel gereksinimi hakkına bilgi sahibi olmalarını sağlayan programlar ve etkinlikler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmetoğlu, E. ve Aral, N. (2004). "Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi", Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu, *Bilimsel Araştırma ve İncelemeler*, Yayın No: 6, Ankara.
- Akkök, F. (2003). Farklı özelliğe sahip çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar. *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*, 121-142.
- Alagözoğlu, E. (2016). *Otizm spektrum bozukluğundan etkilenmiş kardeşi olan bireylerin aileleri ile ilgili duygu ve düşünceleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Altınay, ř. (2000). *İşitme kayıplı kardeşe sahip bireylerin sürekli kaygı ve uyum düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Ariel, C. (2006). *Voices from the Spectrum: Parents, Grandparents, Siblings, People with Autism and Professionals Share Their Wisdom*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Åsberg, K. K., Vogel, J. J., and Bowers, C. A. (2008). Exploring correlates and predictors of stress in parents of children who are deaf: Implications of perceived social support and mode of communication. *Journal of Child and Family Studies*, 17(4), 486-499.
- Atasoy, S. (2002). *Engelli (otistik) kardeşe sahip olan bireylerin kardeş ilişkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Atkins, D.V. (1987). Siblings of the hearing-impaired: Perspectives for parents. *The Volta Review*, 89(5), 32-45.
- Atkinson, A. (1998). *The life story interview*. London: Sage.
- Bagenholm, A., and Gillberg, C. (1991). Psychosocial Effects on Siblings of Children With Autism and Mental Retardation: A Population-based Study. *Journal of Mental Deficiency Research*, 35, 291-307.
- Bat-Chava, Y., and Martin, D. (2002). Sibling relationships for deaf children: The impact of child and family characteristics. *Rehabilitation Psychology*, 47(1), 73.

- Begun, A. L. (1989). Sibling relationships involving developmentally disabled people. *American Journal on Mental Retardation*, 93(5), 566-574.
- Benderix, Y. and Sivberg, B. (2007). Siblings' experiences of having a brother or sister with autism and mental retardation: A case study of 14 siblings from five families, *Journal of Pediatric Nursing*, 22 (5), 410-418.
- Bhaskar, R. (2013). *A realist theory of science*. NY: Routledge.
- Bogdan, R.C. and Biklen, S.K. (2007). *Qualitative research for education an introduction to theories and methods*. (5. baskı). Boston: Pearson.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss: Attachment; John Bowlby*. Basic Books.
- Breslau, N., Weitzman, M. and Messenger, K. (1981). Psychologic functioning of siblings of disabled children. *Pediatrics*, 67(3), 344-353.
- Buhrmester, D., ve Furman, W. (1990). Perceptions of Sibling Relationships during Middle Childhood and Adolescence. *Child Development*, 61, 1387- 1398.
- Burke, P. (2004). *Brothers and Sisters of Disabled Children*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Cerit, T. (2007). *Ergenlerin Aile İlişkilerini Algılamalarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi: Ankara.
- Cole, E. B. and Flexer, C (2007). *Children with hearing loss: Developing listening and talking, birth to six*. San Diego, Oxford, Brisbane: Plural Publishing.
- Connell, Z. O., Halloran, M. O. and Doody, O. (2014). Living with a brother who has an autism spectrum disorder: a sister's perspective. *British Journal of Learning Disabilities*. 44 (1), 49-55.
- Cramer, S., Erzkus, A., Mayweather, K., Pope, K., Roeder, J., and Tone, T. (1997). Connecting with siblings. *Teaching Exceptional Children*, 30(1), 46-51.
- Creswell, J.W. (2012). *Educational Research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research (4th edition)*. USA: Sage.
- Crouthamel, C. S. (1988). Siblings of handicapped children: A group support program. *Early child development and care*, 37(1), 119-131.
- Damiani, V. (1999). Responsibility and adjustment in siblings of children with disabilities: Update and review. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 80(1), 34-40.

- Deater-Deckard, K. and Dunn, J. (2002). Sibling relationships and social-emotional adjustment in different family contexts. *Social Development*, 11(4), 571-590.
- DiCicco Bloom, B. and Crabtree, B. F. (2006). The qualitative research interview. *Medical education*, 40(4), 314-321.
- Doğan, M. (2001). *İşitme engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çeşitli psikolojik değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Downey, D. B. and Condron, D. J. (2004). Playing well with others in kindergarten: The benefit of siblings at home. *Journal of Marriage and Family*, 66(2), 333-350.
- Dunn, J. (1983). Sibling Relationships İn Early Childhood. *Child Development*, 54 (4), 787- 811.
- Dunn, J. (1988). Annotation sibling influences on childhood development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 29 (2), 119-127.
- Dunn, J. (1995). *İkinci çocuk*. (Çev: H. Aşıroğlu). İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Dunn, J. (2000). State of the art: Siblings. *The Psychologist*, 13(5), 244-248.
- Dunn, J. (2005). Commentary: Siblings in their families. *Journal of Child Psychology*, 19(4), 654-657.
- Dunn, J. and McGuire, S. (1992). Sibling and peer relationships in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 33(1), 67-105.
- Dunn, J., Deater-Deckard, K., Pickering, K. and Golding, J. (1999). Siblings, parents, and partners: Family relationships within a longitudinal community study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(7), 1025-1037.
- Eisenberg, L., Baker, B. L. and Blacher, J. (1998). Siblings of children with mental retardation living at home or in residential placement. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39(03), 355-363.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metodlarına giriş: nitel, nicel ve eleştirel kuram metolojileri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elliott, J. (2005). *Using narrative in social research: Qualitative and quantitative approaches*. Londra: Sage.
- Er, M. (2006). Çocuk, hastalık, anne-babalar ve kardeşler. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 49(2), 155-168.

- Eripek, S. (1996). *Zihinsel Engelli Çocuklar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Erişirgil, M. E. (1917). Hayatiyyat ve Ahlak. *Sosyoloji Dergisi*, 1(4), 173-177.
- Furman, W. and Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child Development*, 56(2), 448-461.
- Fussell, J.J., Macias, M.M. and Saylor, C.F. (2005). Social Skills and Behaviour Problems in Children with Disabilities with and without Siblings. *Child Psychiatry and Human Development*, 36(2), 227-241.
- Gallaudet Research Institute (2001). *Regional and national summary report of data from the 1999-2000 Annual Survey of Deaf and Hard of Hearing Children and Youth*. Washington, DC: Gallaudet University.
- Gargiulo, R. M. (1985). Working with parents of exceptional children: A guide for professionals. Houghton Mifflin School.
- Gargiulo, R. M. (1985). Working with parents of exceptional children: A guide for professionals. Houghton Mifflin School.
- Gass, K., Jenkins, J. and Dunn, J. (2007). Are sibling relationships protective? A longitudinal study. *Journal of child psychology and psychiatry*, 48(2), 167-175.
- Gath, A. (1992). The brothers and sisters of mentally retarded children. *Children's Sibling Relationships: Developmental and Clinical Issues*. Hillsade, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Girli, A. (1995). *Normal zekâli kardeşlerin zihinsel engelli kardeşe yönelik kabul düzeylerinin belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev: A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı.
- Goetting, A. (1986). The developmental tasks of siblingship over the life cycle. *Journal of Marriage and the Family*, 703-714.
- Gözün-Kahraman, Ö. ve Soylu Karadayı, N. (2015). Engelli kardeşe sahip olan çocukların engelli kardeşleriyle deneyimlerine ilişkin görüşleri. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, Uluslararası Katılımlı III.Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi "Erken Müdahale" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s.390-408.

- Greenspan, S. I. (2001). Working with siblings of children with learning challenges. *Scholastic Early Childhood Today*, 15(7), 22.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşğın, S. (2015), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma* (2. Baskı). Ankara: Sözkese Matbaacılık.
- Hames, A. (2008). Siblings' understanding of learning disability: A longitudinal study. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 21(6), 491-501.
- Hannah, M. E. and Midlarsky, E. (2005). Helping by siblings of children with mental retardation. *American Journal on Mental Retardation*, 110(2), 87-99.
- Harris, S. L. and Glasberg, B. A. (1994). *Siblings of children with autism: A guide for families*. Bethesda, MD: Woodbine house.
- Hodapp, R. M. and Urbano, R. C. (2007). Adult siblings of individuals with Down syndrome versus with autism: findings from a large-scale US survey. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(12), 1018-1029.
- Howe, N. and Recchia, H. (2006). Sibling Relations and Their Impact on Children's Development. *Encyclopedia on Early Child Development*, 1, 1-8.
- Howlin, P. (1988). Living with impairment: The effects on children of having an autistic sibling. *Child: care, health and development*, 14(6), 395-408.
- Jackson, C. W. and Turnbull, A. (2004). Impact of Deafness on Family Life A Review of the Literature. *Topics in Early Childhood Special Education*, 24(1), 15-29.
- Jenkins, J. and Smith, M.A. (1990). Factors protecting children in disharmonious homes. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 28, 182-189.
- Kaminsky, L. and Dewey, D. (2001). Siblings Relationships of Children with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31 (4), 399-410.
- Kaminsky, L. and Dewey, D. (2002). Psychosocial adjustment in siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(2), 225-232.
- Kara, E. (2008). Zihinsel engelli çocukları olan ailelerin çocuklarının durumunu dini açıdan değerlendirmeleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(26-27), 317-331.
- Kaufman, H. and Hallahan, D. P. (2003). *Exceptional Learners Introduction to Special Education*, 9th Edition, United States of America.

- Kılınçarslan, A. (2001). Aile fonksiyonlarının ve algılanan farklılaşmış anne-baba yaklaşımının kardeş ilişkileri üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Koester, L.S. and Meadow-Orlans, K.P. (1990). *Parenting a deaf child: Stress, strength and support*. In D.F. Moores ve K.P. Meadow-Orlans (Eds.), *Educational and Developmental aspects of deafness* (pp. 299-320). Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Koptagel, İ. G. (1981). Ruhsal etkileşim açısından çocuk ve aile. *Aile ve Çocuk Dergisi*. Sayı:1:37
- Kramer, L. and Gottman, J. M. (1992). Becoming a sibling:" With a little help from my friends.". *Developmental Psychology*, 28(4), 685.
- Küçüker, S. (1997). *Bilgi Verici Psikolojik Danışmanlık Programının Zihinsel Özürlü Çocukların Kardeşlerinin Özürlü İlgili Bilgi Düzeylerine Ve Özürlü Kardeşlerine Yönelik Tutumlarına Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Lewis, K. D. (2007). How to Parent Chronically III School-Aged Children and Their Siblings. *Rehabilitation Nursing*, 32(6), 225-233.
- Marks, S. U., Matson, A. and Barraza, L. (2005). The impact of siblings with disabilities on their brothers and sisters pursuing a career in special education. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30(4), 205-218.
- Mascha, K. and Boucher, J. (2006). Preliminary investigation of a qualitative method of examining siblings' experiences of living with a child with ASD. *The British Journal of Development Disabilities*, 52 (102), 19-28.
- McHale, S. M. and Gamble, W. C. (1988). Sibling relationships and adjustment of children with disabled brothers and sisters. *Journal of Children in Contemporary Society*, 19(3-4), 131-158.
- McHale, S. M. and Gamble, W. C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled brothers and sisters. *Developmental Psychology*, 25(3), 421- 429.
- McHale, S. M., Sloan, J. and Simeonsson, R. J. (1986). Sibling relationships or children with autistic, mentally retarded, and nonhandicapped brothers and sisters. *Journal of autism and developmental disorders*, 16(4), 399-413.

- McHale, S. M., Updegraff, K. A. and Whiteman, S. D. (2012). Sibling relationships and influences in childhood and adolescence. *Journal of Marriage and Family*, 74(5), 913-930.
- McHale, S.M., Whiteman, S.D., Kim, J. and Crouter, A.C. (2007). Characteristics and correlates of sibling relationships in two-parent African American families. *Journal of Family Psychology*, 21(2), 227-235.
- Meyer, D. and Vadasy, P. F. (2008). *Sibshops: Workshops for siblings of children with special needs*. Paul H Brookes Publishing.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Harvard University Press.
- Mitchell, R. E. and Karchmer, M. A. (2004). Chasing the mythical ten percent: Parental hearing status of deaf and hard of hearing students in the United States. *Sign Language Studies*, 4 (2), 138-163.
- Moore, M., Howard, V. and McLaughlin, T. F. (2002). Siblings of children with disabilities: A review and analysis. *International Journal Of Special Education*. Vol, 17, 48-64.
- Moores, D.F., Jatho, J. and Dunn, C. (2001). Families with Deaf members: American Annals of the Deaf, 1996-2000. *American Annals of the Deaf*. 146(3), 245-250.
- Moyson, T. and Roeyers, H. (2012). 'The overall quality of my life as a sibling is all right, but of course, it could always be better'. Quality of life of siblings of children with intellectual disability: the siblings' perspectives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(1), 87-101.
- Nealy, C. E., O'Hare, L., Powers, J. D. and Swick, D. C. (2012). The impact of autism spectrum disorders on the family: A qualitative study of mothers' perspectives. *Journal of Family Social Work*, 15 (3), 187-201.
- Onat Zoylan, E. (2005). *Engelli Kardeşi Olan ve Olmayan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Özbay, Y. (2004). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Pegama Yayıncılık. 50-62
- Özbey, Ç. (2008). *Çocuk eğitiminde yapılan hatalar*. İstanbul: İnkılap.
- Özgül, İ. E. (2001). *Ailede İletişim Ve Yaşam*. Ankara: Perdem Yayınları

- Phelps, K. W., Hodgson, J. L., McCammon, S. L. and Lamson, A. L. (2009). Caring for an individual with autism disorder: A qualitative analysis. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 34 (1), 27-35.
- Pipp-Siegel, S., Sedey, A. L. and Yoshinaga-Itano, C. (2002). Predictors of parental stress in mothers of young children with hearing loss. *Journal of deaf studies and deaf education*, 7(1), 1-17.
- Powell, T. H. and Ogle, P. A. (1985). *Brothers and Sisters: A Special Part of Exceptional Families*. Baltimore: Paul H. Brooks Publishing.
- Pruchno, R. A., Patrick, J. H. and Burant, C. J. (1996). Aging women and their children with chronic disabilities: Perceptions of sibling involvement and effects on well-being. *Family Relations*, 45(3), 318-326.
- Raghuraman, R.S. (2008). The emotional well-being of older siblings of children who are deaf or hard of hearing and older siblings of children with typical hearing. *The Volta Review*, 108(1), 5-35.
- Ray, B. E. (2014). *The experiences of hearing siblings when there is a deaf child in the family*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. New Zealand: Canterbury Te Whare Wananga o Waitaha Christchurch Üniversitesi.
- Rodger, S. and Tooth, L. (2004). Adult siblings' perceptions of family life and loss: A pilot case study. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 16(1), 53-71.
- Sarı, H. (2004). Özel eğitime gereksinimi olan çocukların ailelerinde oluşan dinamikler ve aile bireyleri üzerine etkisi. *Çoluk Çocuk Dergisi*, 35, 13-17.
- Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (2015). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Seidman, I. E. (1991). *Interviewing as qualitative research*. New York: Teachers College Press.
- Seligman, M. (1987). Adaptation of children to a chronically ill or mentally handicapped sibling. *CMAJ: Canadian Medical Association Journal*, 136(12), 1249-1252.
- Seligman, M. and Darling, R. B.. (2007). *Ordinary families, special children: A systems approach to childhood disability*. New York: Guilford Press.

- Seltzer, G. B., Begun, A., Seltzer, M. M. and Krauss, M. W. (1991). Adults with mental retardation and their aging mothers: Impacts of siblings. *Family Relations*, 40(3), 310-317.
- Silver, E. J. and Frohlinger-Graham, M. J. (2000). Brief report: Psychological symptoms in healthy female siblings of adolescents with and without chronic conditions. *Journal of pediatric psychology*, 25(4), 279-284.
- Silverman, D. (2015). *Interpreting qualitative data: Methods for analyzing talk, text and interaction*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Stalker, K. and Connors, C. (2004). Children's perceptions of their disabled siblings: 'she's different but it's normal for us'. *Children ve Society*, 18(3), 218-230.
- Stoneman, S., Brody, G.H., Davis, C.H. and Crapps, J.M. (1988). Childcare responsibilities, peer relations, and sibling conflict: older siblings of mentally retarded children. *American Journal on Mental Retardation*, 93 (2).
- Stoneman, Z. (2001). Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 7(2), 134-142.
- Stoneman, Z. and Brody, G. H. (1993). Sibling Temperaments, Conflict, Warmth and Role Asymmetry. *Child Development*, 64(6), 1786-1800.
- Stoneman, Z. and Rivers, J. W. (2003). Sibling Relationships When a Child Has Autism: Marital Stress and Support Coping. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(4), 383-394.
- Şen, M. (1991). *İşitme Kayıplı Kardeşi Olan Bireylerin Psikolojik Durumlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Şenel, H. G. (2015). Yetersizliğe sahip kardeşi olanlarla, olmayanların yetersizliğe yönelik tutumları ve kaygı düzeyleri yönünden karşılaştırılması. *Özel eğitim dergisi*, 2(1), 33-39.
- Tait, M. E., Nikolopoulos, T. P. and Lutman, M. E. (2007). Age at implantation and development of vocal and auditory preverbal skills in implanted deaf children. *International journal of pediatric otorhinolaryngology*, 71(4), 603-610.
- Tattersall, H. J. and Young, A. M. (2003). Exploring the impact on hearing children of having a deaf sibling. *Deafness and Education International*, 5(2), 108-122.

- Tekin, E. (2000). The Effects of Group Counseling on Negative Feelings of The Siblings of Children With Mental Retardation. *Anadolu Üniveristesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10)2, 175-184.
- Tüzer, V. (2001). Kronik hastalıklar ve yeti yitiminde sistemik aile yaklaşımı. *Klinik Psikiyatri*, 4, 193-201.
- Valdivieso, C. , Ribley, S. and Ambler, L. (1988). *Nichcy New Digest "Children with Disabilities: Understanding Sibling Issues*. Washington DS: Interstate Research Associates,: No: 11, Washington.
- Varol, N. (2006). *Aile Eğitimi* (2.baskı). Ankara: Kök yayıncılık.
- Verte, S., Roeyers, H. and Buysse, A. (2003). Behaviour problems, social competence and self-concept in siblings of children with autism. *Child: Care, Health and Development*. 29(3): 193-205.
- Volling, B. L. (2012). Family transitions following the birth of a sibling: An empirical review of changes in the firstborn's adjustment. *Psychological bulletin*, 138(3), 497.
- Whiteman, S. D., McHale, S. M. and Soli, A. (2011). Theoretical perspectives on sibling relationships. *Journal of family theory ve review*, 3(2), 124-139.
- Yavuz, M., ve Coşkun, İ. (2014). Normal gelişim gösteren bireyin zihinsel engelli kardeşiyle vakit geçirme durumu. *Electronic Turkish Studies*, 9(8), 295-313.
- Yavuzer, H. (2003). Çocuğu tanımak ve anlamak. *İstanbul: Remzi Kitapevi*.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, G.B. (2005). *Farklı engel grubundan engelli kardeşe sahip çocukların kardeş ilişkileri ile kardeşlerini kabullenmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

EKLER

	<u>Sayfa</u>
EK-1 ARAŞTIRMACI GÜNLÜĞÜ SAYFASI ÖRNEĞİ	104
EK-2 YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI.....	106
EK-3 KATILIMCI BİLGİ FORMU.....	110
EK-4 ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	111
EK-5 ANADOLU ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL KARARI	113

05.04.2017 / ÇARŐAMBA

AHMET'LE SÜRÜCÜ KURSUNDA GÖRÜŐMEM

Telefonda szleŐtięimiz gibi saat 6.30'da sürücü kursunun önüne gittim. Sürücü kursu arŐı da indiğim tramvay durağına 30-40 metre uzaklıkta, meŐhur bir iğbrekin karŐındaydı. Adresine Facebook üzerinden ulaŐtıęım sürücü kursunun yerini hiç zorlanmadan buldum ve Ahmet'i aradım. Müsait olduğunu öğrendikten sonra kursun içerisine girdim.

Ahmet'i kursa girer girmez tanıdım. Odasında oturuyor ve beni bekliyordu. Odası kurs giriş kapısının hemen karşısında ve kapıları sonuna kadar açıktı. Beyaz gömlek ve renkli bir kravat takmıŐ olan Ahmet'i tanımak hiç zor olmadı. Odasına doğru giderken sekreteri beni durdurdu. Ahmet Bey'e geldiğimi beni beklediğini söylediğimde müsaade etti ve odasına girdim. Samimi bir karŐılama sonrasında odasındaki sandalyelerden birisine oturdum.

Öncelikle kendimden kısaca bahsettim. Kendimden bahsederken hemŐeri olduğumuzu belirttim. Konyalı olmam hoşuna gitmiş olacak ki yüzündeki glmsemi bir kat daha arttı. Annesinin merkez ilçelerden birisi olan Konya Meram'lı olduğu ve babasının da ismini hatırlayamadığım bir ilçeden olduğunu öğrenmiş oldum. Ayrıca kendilerinin 1997 yılından itibaren Eskişehir'de yaŐadıklarını ancak Konya'ya sık sık gidip geldiklerinden bahsetti.

Belki bir yarım saat süren bir tanışma faslından sonra orada bulunma nedenimden bahsettim. Kardeşlerle yapılan araştırmaların tatmin edici miktarda olmasına rağmen işitme kayıplı kardeşler ile yapılan araştırmaların yok denecek kadar az olduğundan bahsettim. Ayrıca kardeşi olan Mehmet'in ismine Zerrin Hocadan ulaŐtıęımı, Mehmet ile Facebook üzerinden iletişime geçtiğimi ve kendilerini uygun bir katılımcı olarak değerlendirdiğimden bahsettim.

Ahmet ile konuşmamız vakit ilerledikçe derinleŐti ve önemli konulara değinmeye başladık. Bu konular içerisinde işitme kaybı, işitme cihazları, Mehmet'in hayatı, karakteri, arkadaş çevresi ve hatta siyaset gibi günlük hayat konularına da değindik. Sohbetimiz içerisinde Konya'dan Eskişehir'e gelme nedenlerinin Mehmet'in eğitimi için

olması dikkatimi çeken noktalardan bir tanesi oldu. İçem'den memnun kalmış olacaklar ki oradaki eğitimin kalitesinden, Mehmet'in konuşabiliyor olmasındaki katkısından sık sık bahsetti.

İçem'in 1995'li yıllarda çok seçici olduğundan, her çocuğu İçem'e kabul etmediklerinden, bu süreçte çocuğun gelişimi yanı sıra ailenin ilgi ve alakasının da büyük rol oynadığına değindi. Ahmet'i büyük bir dikkat ile dinledim. Hayatının Mehmet ile ilgili olan yerlerinden büyük bir titizlikle düşüncelerini anlatıyordu. Ayrıca kendisini işitme kaybı konusunda oldukça geliştirmiş ki sanki alandan birisi ile konuşuyormuş gibi bir his veriyordu.

Konuşmamız sırasında odasına birçok insan girip işi ile alakalı sorular sordu. Sohbetimiz birçok kez bölündü. Ancak bu durum sohbetimizde herhangi bir soruna neden olmadı.

Bu tanışma ve sohbetimiz ile tezim için Ahmet'in çok uygun bir aday olduğunu öğrenmiş olmanın mutluluğunu yaşıyorum. Çünkü Ahmet ile olan konuşmamızda bana anlattığı durumlardan bir tanesi; Kardeşi Mehmet'in şu an konuşabiliyor ve kendi kendine yetebiliyor olmasının en büyük nedeninin bunun gibi araştırmalar olduğunu, bu araştırmalar sayesinde işitme kayıplı bireylerin gelişme kaydettiğini, bu nedenlerden dolayı araştırmaya seve seve katılacağını söylemesi oldu.

Konuşmamız devam ederken Ahmet 'in telefonu çaldı. Ne zaman geleceksin, erken gel gibi bir anne sesi duydum. O an artık kalkmam ve evime dönmem gerektiğini anladım. Müsade istedim. Görüşme için uygun zamanı telefon ile konuşup karar vereceğimizi kararlaştırdık.

Görüşme yapacağımız yer olarak kurumun üst katında teras olduğunu ve çayı demleyip bütün akşam boyunca konuşabileceğimizi konuştuk. Bir oturmada belki bitmeyebileceğini belirttiğimde bu durumun önemli olmadığını sürece göre karar verebileceğimizi söyledi. Ayrıca ailesindeki diğer kardeşlerinin de bu araştırmaya gerek görülmesi halinde katılıp katılamayacağını sorduğumda ise onu da rahatlıkla ayarlayabileceğimizden bahsetti. Her şey için teşekkür edip kurumdan ayrıldım.

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI

TANIŞMA

1. Bize kendinizden bahseder misiniz?
  - a) Kaç yaşındasınız?
  - b) Nerede doğdunuz?
  - c) Nerede büyüdünüz?
  - d) Hangi okullardan mezun oldunuz?
  - e) Hangi meslekle uğraşıyorsunuz?
  - f) Kaç tane kız ve erkek kardeşiniz var?
  - g) Kardeşlerinizin yaşları ne?
  - h) İşitme kayıplı kardeşinizin cinsiyeti ne?
  - i) İşitme kayıplı kardeşiniz kaç yaşında?
  - j) İşitme kayıplı kardeşiniz doğduğu zaman kaç yaşındaydınız?
  - k) İşitme kayıplı kardeşinizle kaç yıl birlikte yaşadınız?
  - l) Kardeşinizin işitme kaybını nasıl tanımlarsınız?
  - m) Kardeşinizin işitme kaybının nedeni nedir?

OKUL ÖNCESİ DÖNEM

1. Kardeşinizin doğacağını öğrendiğiniz zaman ne hissettiniz? –ve ya- Kardeşinizin doğduğunu öğrendiğiniz zaman ne hissettiniz?
2. Kardeşinizin işitme kayıplı olduğunu öğrendiğiniz zaman hisleriniz ne yönde değişti?
3. Kardeşiniz ile nasıl zaman geçiriyordunuz?
  - a. Kardeşiniz ile vakit geçirirken en keyif aldığınız aktiviteler nelerdi? Neden?
  - b. Kardeşiniz ile vakit geçirirken keyif almadığınız aktiviteler nelerdi? Neden?
4. Kardeşiniz işitme kaybı tanısı aldığı zaman işitme cihazı kullanmaya başladı mı?
  - a. Başladıysa kardeşinizin cihaz kullanması sizi nasıl etkiledi?

5. Anne ve babanızın işitme kayıplı kardeşinize ve size karşı olan tutum ve davranışları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu durum sizi nasıl etkiledi?
6. Anne babanız İşitme kayıplı kardeşiniz ile ilgili size hangi sorumlulukları veriyordu?
7. Bu dönemde kardeşiniz ile birlikteyken yaşayıp unutamadığınız bir anınız var mı?

ORTA ÇOCUKLUK

1. Okula başlamanız işitme kayıplı kardeşiniz ile olan ilişkinizi nasıl etkiledi?
  - a. Aynı okullara gittiniz mi? Bu durum sizi nasıl etkiledi?
2. İşitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanız, okuldaki arkadaşlık ilişkilerinizi nasıl etkiledi?
3. Arkadaşlarınıza işitme kayıplı bir kardeşinizin olduğunu söylediniz mi? Neden?
  - a. İşitme kayıplı bir kardeşinizin olduğu durumunu hangi arkadaşlarınıza bahsetmeyi tercih etiniz? Neden?
  - b. Arkadaşlarınıza kardeşinizin işitme kayıplı olduğunu nasıl anlattınız?
4. Arkadaşlarınız, öğretmeniniz ve diğer insanlara işitme kayıplı bir kardeşinizin olduğunu söylediğinizde tepkileri ne oldu?
  - a. Bu durum sizi nasıl etkiledi?
5. Kardeşinizin işitme kayıplı olması akademik hayatınızı (dersinizi, notlarınızı) etkiledi mi? Nasıl etkiledi?
6. Anne babanız size işitme kayıplı kardeşinizden farklı olarak hangi sorumlulukları veriyordu?
  - a. Okula başlamanız aile içerisindeki sorumluluklarınızı nasıl etkiledi?
  - b. İşitme kayıplı kardeşiniz ile doğrudan ilişkili olan sorumluluklarınızda farklılık oldu mu? Neden?
7. Kardeşinizin işitme kayıplı olmasının anne babanız ile olan iletişiminize olan etkisi neydi?
  - a. İşitme kayıplı bir kardeşinizin olması büyük anne, büyük baba, teyze gibi akrabalarınızla olan ilişkilerinizi nasıl etkiledi?
8. Ailenizin arkadaşlarınızın ailelerden farklı olduğunu düşündünüz mü? Neden?
9. Bu dönemde taşınma, boşanma, yakını kaybetme, deprem vs gibi hayatınızı etkileyebilecek olan büyük olaylar yaşadınız mı? Bu durum kardeşinizle olan ilişkinizi nasıl etkiledi?

ERGENLİK

1. Ergenlik döneminde kardeşiniz ile nasıl vakit geçiriyordunuz?
  - a. Birbirinize ne kadar zaman ayırıyordunuz?
  - b. Birlikte neler yapmaktan hoşlanıyor ve hoşlanmıyordunuz?
2. Kardeşinize hangi konularda ihtiyaç duyuyordunuz? Neden?
3. Aile içerisindeki kardeşiniz ile ilgili olan sorumluluklarınız ne yönde değişti?
4. Anne babanızın sizin ve işitme kayıplı kardeşinizden olan beklentileri neydi?
5. Bu dönemde kardeşinizin işitme kayıplı olduğunu kimlerle paylaştınız?
  - a. Hangi arkadaşlarınıza bu durumdan bahsettiniz? Neden?
  - b. Hoşlandığımız kızlara ve ya sevgililerinize bu durumdan bahsettiniz mi? Neden?
  - c. İşitme kayıplı bir kardeşe sahip olmanız arkadaşlarınız ile olan ilişkilerinizi ne yönde etkiledi?
6. İşitme kayıplı kardeşinizin arkadaşları ile olan iletişimi kardeşinizle olan ilişkinizi nasıl etkiledi?
7. Diğer insanların işitme kayıplı kardeşiniz hakkındaki görüşleri sizi nasıl etkiledi?
8. Kardeşinizin işitme kayıplı olması nedeniyle hayatınızda yapmaktan vazgeçtiğiniz durumlar oldu mu? Liseyi/Üniversiteyi başka ilde okumamak gibi.

GÜNÜMÜZ

1. Arkadaşlarınız işitme kayıplı bir kardeşinizin olduğunu biliyorlar mı?
  - a. Bilmiyorlarsa neden?
  - b. Biliyorlarsa bu durumu nasıl karşılıyorlar?
2. İşitme kayıplı kardeşiniz ile ilgili sorumluluk duygusu hissediyor musunuz? Neden?
3. İşitme kayıplı bir kardeşinizin olması aşk - evlilik hayatınızı nasıl etkiliyor?
4. Geçmişinizi düşündüğünüz zaman kardeşinizin işitme kayıplı olmasının hayatınıza olan en büyük olumlu ve olumsuz etkisi neydi?
5. Eğer kardeşiniz işitme kayıplı olmasaydı hayatınızda neler farklı olurdu?
6. İşitme kayıplı kardeşinizin sizin için yaptığı en güzel şey neydi? Ne hissettiniz?
7. Kardeşiniz ile ilgili konuşma gereksinimi hissettiğiniz zaman kiminle ve ya kimlerle konuşuyorsunuz?
  - a. Hangi konularda konuşma gereksinimi hissediyorsunuz?

GELECEK

1. Kardeşinizin işitme kayıplı olması size ilerisi için hangi sorumlulukları üstlenmenizi gerektirebilir?
2. Gelecekte işitme kayıplı kardeşiniz ile aranızdaki kardeş ilişkisinin nasıl bir şekil kazanacağını düşünüyorsunuz?
3. Gelecekte kardeşiniz ile ilgili sizi endişelendiren ve ya içinizin çok rahat olduğu konular var mı? Bunlar neler?

KATILIMCI BİLGİ FORMU

Ad soyad : _____

Doğum tarihi : ___/___/___

Cinsiyet : Kadın Erkek

Medeni durum : Bekâr Evli
Boşanmış Eşini Kaybetmiş

Eğitim durumu :
İlkokul terk İlkokul mezunu Ortaokul
mezunu
Lise mezunu (Normal/ Meslek) Üniversite mezunu (Açık öğretim / Normal)
Lisansüstü eğitim

Mesleğiniz : _____

Haftalık çalışma takvimi: _____ gün / _____ saat

Kaç kardeşe sahipsiniz: _____ **Cinsiyet:** Kız ___ Erkek ___

Kardeşlerinizin kaç ı işitme kaybına sahip: _____

Aile tipiniz: Geniş Aile Çekirdek Aile
Parçalanmış Aile Diğer: _____

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, “KARDEŞİM İŞİTME KAYIPLI: BİR YAŞAM ÖYKÜSÜNÜN İNCELENMESİ” başlıklı bir araştırma çalışması olup işitme kayıplı bireyler ile kurulan kardeş ilişkisinin, normal gelişim gösteren kardeş üzerindeki etkisi ve uyandırdığı duyguların incelenmesi amacını taşımaktadır. Çalışma, Osman ÇOLAKLIOĞLU tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile işitme kayıplı bireyler ile normal gelişim gösteren kardeşlerinin ilişkisini ortaya konacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, nitel araştırma (görüşme, ses kaydı ve dosya inceleme) yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler şifreli dosyalama yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim bölümünden Osman ÇOLAKLIOĞLU’na yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı :Osman ÇOLAKLIOĞLU

Adres : Anadolu Üniveristesi, Eğitim Faköltesi, E Blok, 2. Kat,
214 nolu oda.

İş Tel : 0222 335 05 80 (1945)

Cep TEL : 0507 778 70 68

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabilceğimi
bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK-5 Anadolu Üniversitesi Etik Kurul Kararı

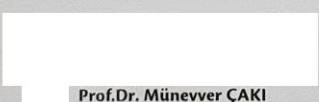

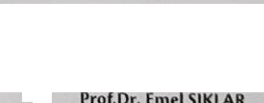
Evrak Kayıt Tarihi: 06.04.2017

Protokol No: 40974

Tarih: 24.04.2017

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Eğitim Bilimleri
BAŞLIK:	İşitme Kayıplı Kardeşi Olan Bireylerin Kardeşlik Deneyimlerinin İncelenmesi
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Doç. Dr. Zerrin TURAN
TEZ YAZARI:	Osman ÇOLAKLIOĞLU
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu
 Prof. Dr. Coşkun BAYRAK (Başkan-Eğitim Fak.)	
 Prof. Dr. T. Volkan YUZER (Başkan Yardımcısı-Açıköğretim Fak.)	 Prof. Dr. Esra CEYHAN (Eğitim Fak.)
 Prof. Dr. Münevver ÇAKI (Güzel Sanatlar Fak.)	 Prof. Dr. M. Erkan UYUMEZ (İkt. ve İdari Bil. Fak.)
 Prof. Dr. Handan DEVECİ (Eğitim Fak.)	 Prof. Dr. Emel ŞIKLAR (İkt. ve İdari Bil. Fak.)